

Skienes bygdeborger

En funksjonsanalyse

Stian Finmark

Masteroppgave i arkeologi - Institutt for
Arkeologi, Historie, Kultur- og
Religionsvitenskap, Universitet i Bergen
Vår 2009

Forord

Bygdeboger er sammen med gravhauger, gravrøyser og hulveier de første møtene jeg hadde med kulturminner. Siden jeg hadde en far og en onkel som var aktive i Bamble Historielag økte også min interesse for ”gammal dritt”, som broren min kaller det. En av de turene jeg var med på husker jeg spesielt godt, og det var til bygdeborgen på Storås i Bamble. Denne borgen var vel for så vidt den eneste borgen jeg hadde tatt nærmere i øyesyn før jeg begynte på denne avhandlinga, og siden jeg følte for å skrive om Telemark falt valget på Skiens bygdeboger. Pappa var sjølskreven turkamerat og stifinner når vi var rundt og granska bygdeborgene i Skien. Jeg hadde hatt store problemer med å finne fram uten hans hjelp, så han er den jeg vil takke først og fremst. Mamma fortjener også en stor takk for å ha lest gjennom oppgava mi og hjulpet til med rettskrivinga. Jeg vil også takke min kjære Louise, for at du har stilt opp for meg, og støtta og hjulpet meg under den slitsomme og krevende skriveperioden.

Jeg vil også takke en del personer som har bidratt til den fagmessige biten av oppgava. Først og fremst vil jeg da takke min veileder Knut Andreas Bergsvik som har bidratt med mange diskusjoner og gode råd til avhandlinga. Geir Sørum ved Telemark Fylkeskommune fortjener også en stor takk for lånet av GPS og PDA, samt all den informasjonen jeg har fått i form av rapporter og andre saker. Uten GPSen og PDAen hadde det ikke vært mulig å gjennomføre oppgava, så det faktum at jeg fikk låne det utstyret har vært uvurderlig.

Til slutt vil jeg takke de jeg sitter på lesesalen med, og resten av arkeologigjengen, for positive diskusjoner og bidrag.

Bergen, 15. Mai 2009

Stian Finmark

Innhold

Forord.....	II
Figur- og tabell-liste	VI
1. Innledning.....	1
1.1 Tidsperiode	2
1.2 Området.....	2
1.3 Problemstilling.....	5
1.3.1 Problemstillinger	5
1.4 Oppgavas oppbygning	6
2. Forskingshistorie	7
2.1 Bygdeborgsforskning.....	7
2.1.1 Pionerer innen bygdeborgsforskning – Fra Schøning til Rygh.....	7
2.1.2 1900-1950 Bygdeborgene – tilfluktssteder eller militærstrategiske anlegg?.....	7
2.1.3 1950-1990 Diskusjon rundt bygdeborgenes bruksperiode og bruksområde.....	9
2.1.4 Etter 1990 – Nyere forskning	10
2.2 Skiens arkeologiske historie.....	12
2.2.1 Det tidligste arbeidet – før 1900-tallet.....	12
2.2.2 1900-1950 – Få arkeologiske undersøkelser	13
2.2.3 1950-1990 – Skien et senter i Grenland	13
2.2.4 Nyere forskning	13
2.2.5 Oppsummering	14
3. Samfunns- og bygdeborgsteorier.....	15
3.1 Samfunnets oppbygning i eldre jernalder	15
3.1.1 Gård og bosetning.....	15
3.1.2 Krig og konflikt	15
3.1.3 Høvdinger og Stormenn.....	16
3.1.4 Handel.....	17
3.1.5 Territorier eller personforbundsstater	19
3.1.6 Borgene i et samfunnsteoretisk perspektiv	20
3.2 Borgenes funksjoner	21
3.2.1 Tilflukt.....	21
3.2.2 Kontroll.....	22
3.2.3 Toll	24
3.2.4 Kultus	24
3.3 Oppsummering	25
4. Metode.....	27
4.1 Undersøkelser i felt.....	27
4.1.1 Registreringsskjema for bygdeborgene	27

4.1.2 Kartfesting av bygdeborger med GPS	27
4.1.3 Oppmåling/innmåling av murverk.....	28
4.1.4 Visuelle analyse av murverk.....	28
4.1.5 Visuell kontroll av utsikt og innsyn.....	28
4.2 Rapportskrivning og etterundersøkelser	29
4.2.1 Rapport	29
4.2.2 Behandling av datafiler.....	29
4.3 Siktanalysen	31
4.3.1 Faktorer for siktanalysen.	32
4.4 Lokaliseringsanalyse.....	34
4.4.1 Faktorer for lokaliseringanalysen på makronivå.....	34
4.4.2 Faktorer for lokaliseringanalysen på mikronivå.....	35
4.5 Murverks- og mannskapsanalyse	38
4.5.1 Faktorer for murverks- og mannskapsanalysen.....	38
4.6 Oppsummering.....	41
5. Materialet	42
5.1 Bygdeborgene	42
5.2 Siktanalyse	44
5.2.1 Utsiktsområde.....	44
5.2.2 Siktlengde	45
5.2.3 Sikt.....	45
5.2.4 Murverkets synlighet	46
5.2.5 Innsyn til borgplataet	46
5.2.6 Sikt til ferdselsårer.....	47
5.2.7 Sikt til andre bygdeborger	48
5.2.8 Sikt til storgårder	48
5.3 Lokaliseringsanalyse.....	50
5.3.1 Topografiske soner	50
5.3.2 Borgens plassering.....	51
5.3.3 Tilgjengelighet.....	51
5.3.4 Avstand til ferdselsårer	52
5.3.5 Kontroll over ferdselsårer	53
5.3.6 Vanntilgang	53
5.3.7 Avstand til gårdsbosetning	54
5.3.8 Areal	55
5.3.9 Høyde over havet.....	55
5.3.10 Høydeforskjell i forhold til jordbruksstrøk.....	56
5.4 Murverks- og Mannskapsberegninger	57
5.4.1 Murlengde.....	57

5.4.2 Murverkstype.....	58
5.4.3 Steinstørrelse	59
5.4.4 Mannskapsberegninger	59
5.4.5 Dagsverksberegninger	60
5.5 Sammenfatning av analysene.....	61
5.6 Oppsummering.....	63
6. Borgenes funksjoner og samfunnsroller.....	64
6.1 Borgenes funksjoner	64
6.1.1 Tilflukt.....	64
6.1.2 Kontroll.....	65
6.1.3 Toll	72
6.1.4 Kultisk bruk	75
6.1.5 Oversikt over borgenes funksjoner.....	79
6.2 Hvem oppførte borgene?.....	80
6.3 Hvilken rolle har borgene spilt for samfunnet i eldre jernalder?	82
6.4 Oppsummering.....	87
7. Oppsummering og konklusjon	89
7.1 Hvilke funksjoner hadde bygdeborgene?.....	89
7.2 Hvilken betydning har borgene hatt for økonomiske, politiske og ideologiske forhold i eldre jernalder i Skiensområdet?.....	90
English summary	92
Litteratur.....	93
Appendiks.....	100

Alle figurer og tabeller er utarbeida av Stian Finmark, hvis ikke annet er oppgitt. Karta er produsert med ArcGIS og data fra Geodata. Flyfoto er henta fra Google Earth, mens alle vanlige foto er tatt av Stian Finmark.

Figur- og tabell-liste

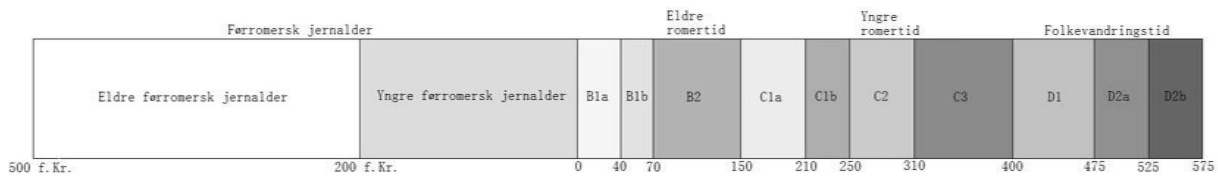
Figur 1: Tidslinje.....	2
Figur 2: Sørøst-Norge.....	2
Figur 3: Telemark med vassdrag og kommunegrenser	3
Figur 4: Vektorkart over Vardåsen.....	30
Figur 5: Rasterkart over Vardåsen.....	30
Figur 6: Vardåsen med viewshed-analyse.....	31
Figur 7: Viewshed-analyse fra Vardåsen (eksempel).....	31
Figur 8: Den geografiske utbredelsen av bygdeborger i Skien	43
Figur 9: Utsiktsområdet.....	45
Figur 10: Sikt lengde	45
Figur 11: Sikt.....	46
Figur 12: Murverkets synlighet	46
Figur 13: Innsyn til borgplataet	47
Figur 14: Sikt til ferdselsårer.....	47
Figur 15: Sikt til andre bygdeborger	48
Figur 16: Sikt til storgårder	48
Figur 17: Siktlinjene mellom borgene og storgårdene	49
Figur 18: Topografiske soner	51
Figur 19: Borgens plassering.....	51
Figur 20: Tilgjengelighet.....	52
Figur 21: Avstand til ferdselsårer.....	52
Figur 22: Kontroll over ferdselsårer	53
Figur 23: Vanntilgang	54
Figur 24: Avstand til gårdsbosetning	54
Figur 25: Areal	55
Figur 26: Høyde over havet.....	56
Figur 27: Høydemeter	56
Figur 28: Murlengde.....	58
Figur 29: Murverkstype.....	59
Figur 30: Steinstrørelse	59
Figur 31: Mannskapsberegninger	60
Figur 32: Dagsverksberegninger	60
Figur 33: Utsikt fra Steingardsåsen	66
Figur 34: Utsikt fra Rustadkollen.....	70
Figur 35: Ferdselsårer i Sørøst-Norge	72
Figur 36: Bosetningsoversikt for Telemark.....	72
Figur 37: Stor stein på Lilleåsen.....	76
Figur 38: Lilleåsen (Flyfoto)	76
Figur 39: Stor rullestein ved Siljantjern	77
Figur 40: Siljantjern.....	77
Figur 41: Telemark med funnkonsentrasjoner	82
Figur 42: Bygdeborgsoversikt for Telemark	83
Figur 43: Funnoversikt	86
Tabell 1: Siktanalyse	44
Tabell 2: Lokaliseringsanalyse	50
Tabell 3: Mannskaps- og dagsverksberegning	57
Tabell 4: Funksjonsoversikt (rangert etter primærfunksjon).....	80
Tabell 5: Gravmaterialet fra de rikeste gårdene i Skiensområdet	84
Tabell 6: Oversikt over gårder med funn fra e. j.a.	86

1. Innledning

Bygdeborger finnes det mange av i Norge, men de er en relativt lite utforska kulturminnekategori. En bygdeborg er en befestning anlagt på en høyde, som ofte har naturlige fordeler ved at den er vanskelig å innta. Bygdeborgene har ofte murer eller voller som avgrensner borgområdet på de stedene, hvor det har vært en mulighet å ta seg inn. Murene består vanligvis av stein, mens det i noen tilfeller finnes voller som er bygd opp av stein og jord eller bare jord. Disse murene og vollene kan ha fungert som fundament for palisader av tre (Solberg 2003: 75; Skre 2005: 70ff). Det er registrert rundt 400 borger her til lands, mens bare et fåtall av disse er undersøkt arkeologisk. I Skien kommune er det i dag registrert 21 bygdeborger, og 18 av disse vil bli beskrevet i denne oppgava. Ingen av dem er utgravd, med unntak av én, der murverket blei undersøkt. Det er heller ikke framkommet et eneste funn fra borgene i undersøkelsesområdet (Munch 1962). Det lille materialet som har framkommet fra de undersøkte borgene i Norge tyder, på at de har vært i bruk i eldre jernalder, da først og fremst i yngre romertid og folkevandringstid. Denne dateringen sammenfaller med framveksten av våpengraver, og borgene blir derfor ofte satt i sammenheng med en krigersk ideologi. Det kan imidlertid også være andre muligheter, men de fleste ser fortsatt på bygdeborgene som anlegg for tilflukt, eller til å inneha kontroll over et område.

Målet med dette arbeidet er å undersøke ulike funksjoner for et utvalg bygdeborger i Skien kommune i Telemark. Funksjonene som vil bli vektlagt, er: tilflukt, kontroll, toll og kultus. Tilfukt betyr at borgen kan fungere som et gjemmeded. Kontrollborgene hadde mulighet til å hindre et angrep og/eller varsle om et angrep til det lokale maktsenteret. En borg med tollfunksjon hadde som oppgave å ta toll i lasta til forbipasserende. Kultusborgene kan ha hatt religiøse eller kultiske funksjoner, men også fungert som tingsted og forsamlingssted. Når borgene er funksjonsbestemt, vil jeg se på hvilken rolle de hadde for samfunnet, og hvilken sammenheng de hadde med politiske forhold i Skiensområdet i romertid og folkevandringstid. I løpet av høsten 2008 gjorde jeg feltarbeid på 18 av bygdeborgene i Skien. Jeg tok mål av murverk, samt dokumenterte deres beliggenhet og utsikt, ved hjelp av en lokaliserings- og siktanalyse. Det innsamlede datamaterialet legger grunnlaget for funksjonsbestemmelsene og min klassifisering av borgene.

1.1 Tidsperiode

Figur 1: Tidslinje

Bygdeborgene dateres vanligvis til yngre romertid og folkevandringstid som følge av enkelte funn fra borgene, alle våpengravene, offerfunna fra Danmark og Sverige, og folkevandringene på kontinentet. Nyere undersøkelser (jf Ystgaard 1998) tyder på at borgene også kan være eldre, og i enkelte tilfeller yngre. De eldste kan muligens ha sitt opphav i bronsealder, mens bygdeborgene også kan ha blitt brukt så seint som i yngre jernalder og middelalder. Skiensområdet er rikt på funn fra romertid og folkevandringstid, mens førromersk jernalder er dårlig representert i funnmaterialet. De rikeste gravene og de fleste funna dateres til folkevandringstid, og det vil derfor være naturlig å tenke seg at aktiviteten har vært størst i denne perioden. Dette argumentet støttes opp av funn fra bygdeborgene i andre deler av landet, samt koblinga mot en krigersk ideologi og urolige tider, legitimert i form av våpengravene og offerfunna fra romertid og folkevandringstid. Jeg velger derfor å anta at de fleste borgene er fra romertid og folkevandringstid, ettersom jeg ikke har mulighet til å datere bygdeborgene, og materialet fra disse periodene er relativt rikt i undersøkelsesområdet.

1.2 Området

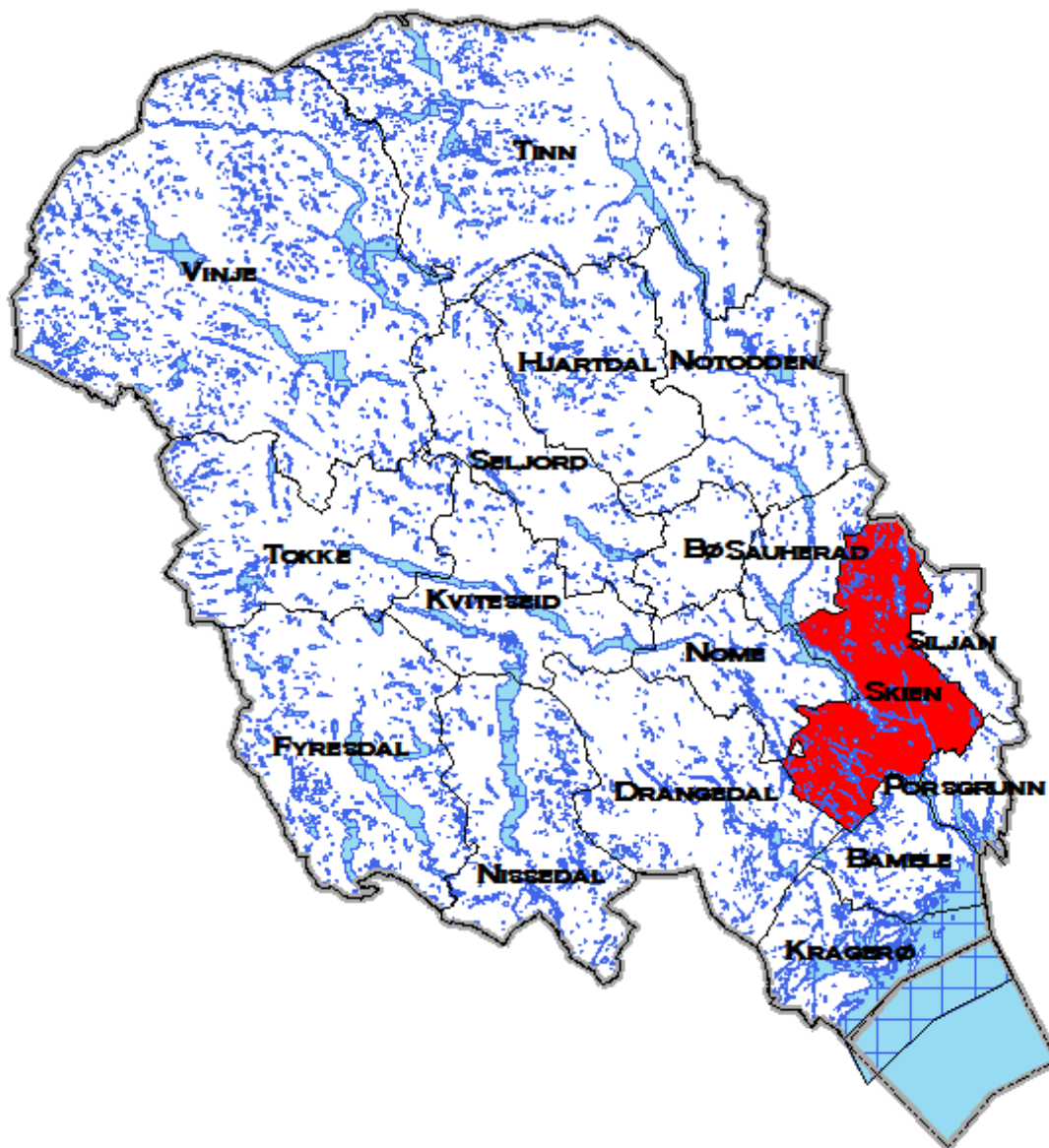
Skien kommune ligger i Grenlandsområdet i Telemark fylke. Kommunen grenser mot

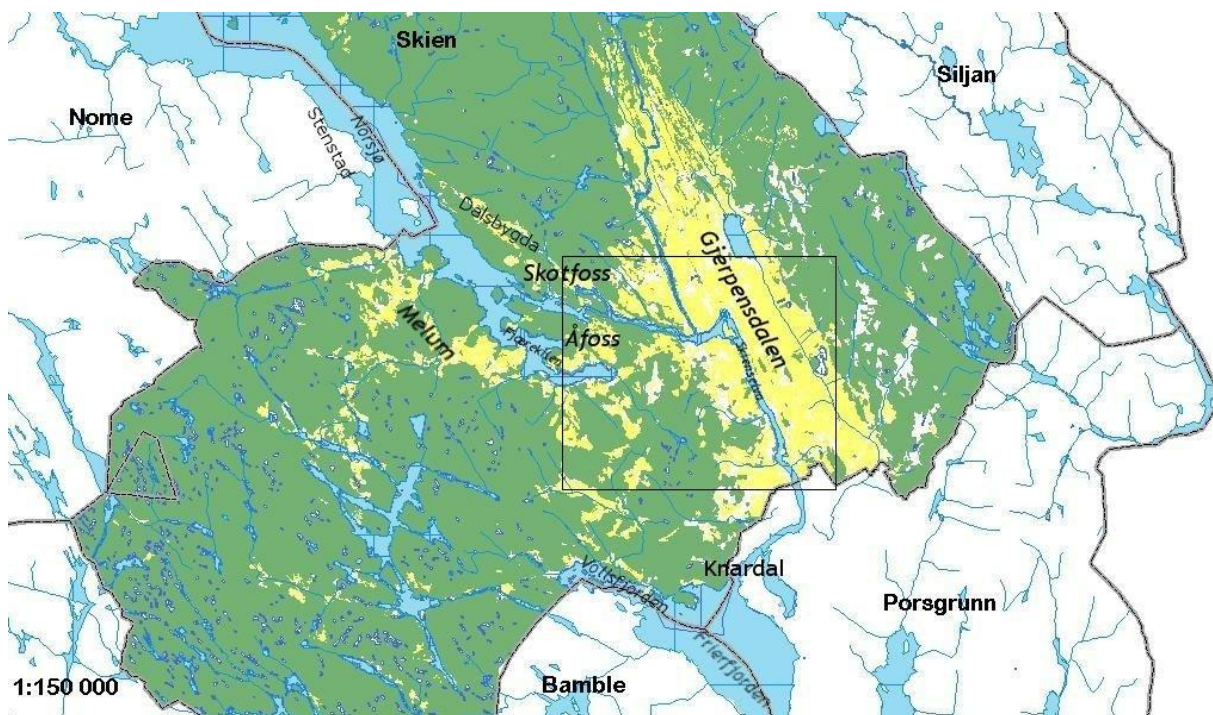
Figur 2: Sørøst-Norge (Fra Google Earth)

Porsgrunn og Bamble i sør, Siljan i øst, Kongsberg og Sauherad i nord, og Nome og Drangedal i vest. Telemarksvassdraget munner ut i Skien, og har fungert som en meget viktig handelsled fra indre Telemark, helt fram til midten av 1900-tallet. Området er rikt på funn fra siste halvdel av eldre jernalder, og det er særlig de såkalte Norsjøbygdene, Gjerpen og Solum, som stikker seg ut. Gjerpensdalen er et av de beste jordbruksområdene i Norge, og har et meget godt jordsmonn. Solum og Gjerpen lå under havnivået etter siste istid, og marin leire finnes derfor i store forekomster i undergrunnen. Gjerpens undergrunn består i tillegg av lettvitrede kambrosilurske bergarter med kalk og skifer (Solberg 2003: 98). Skien grenser både mot kysten og mot innlandet, og har derfor også en variert natur. Innlandet er

prega av høye fjell og store skogområder, særlig Luksefjelltraktene på grensa mot Buskerud, mens lavlandet langs Telemarksvassdraget, og den korte kystlinja har jordbruk, og til en viss grad skogbruk.

Figur 3: Telemark med vassdrag og kommunegrenser

Figur 4: Nedre Skien med nabokommuner og tettsteder. Flere av stedsnavna som er vist på kartet blir brukt i denne avhandlingen (firkanten markerer området som er vist på kartet under)

Figur 5: Sentrale deler av Skien. Stedsnavna som er merka av på kartet er viktige navn og gårder som til en viss grad blir brukt i dette arbeidet

1.3 Problemstilling

Formålet med dette arbeidet er å finne ut hvilken rolle bygdeborgene hadde i samfunnet i eldre jernalder. Bygdeborgene vil først bli granska som enkeltobjekter, for så og settes inn i en større sammenheng.

1.3.1 Problemstillinger

- 1.) Går det an å si noe om bygdeborgenes funksjon ut fra deres utforming og beliggenhet i landskapet?
- 2.) Hvilken betydning har borgene hatt for økonomiske, politiske og ideologiske forhold i eldre jernalder i Skiensområdet?

De geografiske forholda som vil bli tatt hensyn til, vil i hovedsak være beliggenhet i forhold til dagens gårder, og områdene som utmerker seg som sentrale i forhold til funn fra eldre jernalder. Dette vil gjøre at det er mulig å skille mellom de mest perifere borgene, og borgene som ligger i de mest sentrale områdene. Det vil også bli lagt vekt på hvor borgene befinner seg i forhold til ferdselsruter, i form av gamle veier og vassdrag. Topografien vil bli trukket inn for å skille mellom hvordan høydene borgene ligger på, fortoner seg i terrenget. Dette vil kunne avgjøre hvem som hadde mulighet til å ta seg inn på borgområdet, og hvordan utsikta fra og innsynet til borgen var. Borgenes utseende og størrelse kan si oss noe om den var mulig å forsvare, hvor mange personer det i så fall trengtes for å forsvare den, og muligens noe om borgens bruksområde.

Etter at bygdeborgene er funksjonsbestemt vil jeg se på hvordan de har passa inn i de lokale stormennenes eller høvdingenes politiske spill. Kan de ha blitt brukt til å kontrollere handelen langs Telemarksvassdraget, eller var de forsvarsverk for enkelte bygder og mindre folkegrupper? Hvem stod bak oppføringa av borgene, og hvor holdt disse personene til? For å kunne si noe om hvem som har stått bak byggingen av borgene, vil jeg gjøre et forsøk på å lokalisere de rikeste gårdene i Skien. De rikeste gårdene, og maktforholda mellom dem, vil bli lokalisert og analysert ut fra gravmaterialet i undersøkelsesområdet. Tolkningen av de rikeste gårdene ut fra gravfunn, baseres i hovedsak på andres arbeider (jf Munch 1962; Myhre 1987a; Mitlid 2003)

Hva kan egentlig bygdeborgene fortelle oss om samfunnets oppbygning i eldre jernalder? Hvordan passer de inn i det eldre jernaldersamfunnet? En bygdeborg, slik den fortoner seg i

dag, kan for de fleste se ut som et hvilket som helst steingjerde. Det er allikevel fullt mulig å tilegne seg kunnskap om de som brukte borgen ut fra topografiske, geografiske og morfologiske forhold. Den geografiske beliggenheten vil kunne avsløre hvem som har ”sokna” til borgen. Borgmurens lengde og flateinnhold kan si oss noe om bemanningstallet. De topografiske forholda kan gi oss en pekepinn hvem som kunne benytte seg av borgen, om det var mulig for eldre, svake og dyr å ta seg opp til borgområdet. Murverkets størrelse og type vil kunne si noe om hvem som sto bak oppføringa av borgene.

1.4 Oppgavas oppbygning

Kapittel nummer to vil omhandle forskingshistorien, først om forskning på bygdeborgere i Skandinavia, og så hvilket arkeologisk arbeid som er utført i Skiensområdet. I kapittel nummer tre vil de forskjellige teoriene omkring bygdeborgene og deres posisjon i samfunnet bli drøfta. Det fjerde kapitlet tar for seg de metodene som er anvendt for å funksjonsbestemme bygdeborgene, og plassere dem inn i en samfunnsmessig sammenheng. I det femte kapitlet vil materialet bli presentert. Kapittel nummer seks tar for seg bruken av borgene, og der vil også borgenes rolle i samfunnet bli drøfta. Det siste kapitlet er oppsummering og konklusjon.

2. Forskingshistorie

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for de forskerne som tidligere har beskjeftiget seg med bygdeborger og Skiensområdet. Når det gjelder forskningshistorien til bygdeborgene, vil jeg også til en viss grad ta for meg arbeidet som er utført på svenske ”fornborgar”. Først vil jeg ta for meg bygdeborger generelt, for deretter å bevege meg inn på den forskinga som er gjort på eldre jernalder i Skien.

2.1 Bygdeborgsforsking

Bygdeborgene har vakt interesse hos mange forskere gjennom de siste hundre åra, og til og med før 1900, var det en viss kjennskap til disse anlegga. Tolkinga av borgenes funksjoner har vært skiftende over tid, og jeg har derfor valgt å dele inn forskningshistorien til bygdeborgene i perioder. Den første perioden dekker pionerarbeidet, den neste perioden er første halvdel av 1900-tallet, og den tredje perioden er 1950 til ca 1990. Perioden fra 1990 til i dag har jeg valgt å kalle nyere forskning.

2.1.1 Pionerer innen bygdeborgsforsking – Fra Schøning til Rygh

En av de eldste beskrivelser av en bygdeborg har vi fra Gerhard Schøning (1910) fra 1770-tallet. Schøning tok blant annet for seg borgene på Halssteinen i Levanger og Aslaksteinen i Fræna. Han var sikker på at borgen på Halssteinen har vært av militær karakter, og at den har vært meget vanskelig å innta. Nesten hundre år seinere (1862-66) kom en rekke med publikasjoner ut, nemlig ”Norske fornlevninger” av Nicolay Nicolaysen. Nicolaysen beskrev flere bygdeborger her til lands, men han gikk ikke spesielt dypt i sine tolkingar av det han refererte til som ”gamle mure” og ”borger”. Det første vitenskapelige arbeidet om bygdeborgene, blei utført av Oluf Rygh (1883), som i sin artikkel ”Gamle bygdeborge i Norge”, ga en presentasjon av borgene i Norge, og prøvde å tolke borgene som tilfluktssteder for ei bygd eller et bygdelag. Artikkelen tok for seg 206 lokaliteter basert på både murlevninger og navn. Han la vekt på stedsnavn som borg og slott, og hevda at disse navna muligens kan vise til at det har eksistert bygdeborger, der hvor disse navna finnes. Det var også Rygh som introduserte begrepet ”bygdeborg”.

2.1.2 1900-1950 Bygdeborgene – tilfluktssteder eller militærstrategiske anlegg?

På begynnelsen av 1900-tallet var det ikke så mange her i landet som forska på borgene. Svenskene var i imidlertid mer aktive i forskning på sine ”fornborgar”, og dette resulterte i flere utgravninger tidlig på 1900-tallet (Göthberg 1985: 6). Bror Schnittger (1913) var en av

foregangspersonene, og sto blant annet for utgravninga av tre borger i Östergötland. Disse tre borgene hadde alle kulturlag hvor det blei gjort funn. Funna tyda på at borgene hadde vært i bruk på 4-500-tallet (Schnittger 1913: 340). Schnittger mente at borgene var spor etter strid mellom götar og svear (ibid: 337ff). Det blei også foretatt andre utgravninger, og enkelte borger blei datert til vikingtid (jf Gihl 1918). For Norges vedkommende var Ryghs tanke om at borgene var tilfluktssteder, rådende omtrent fram til 1925 (jf Schrimmer 1908; Gjessing 1925). Helge Gjessing sto bak en av de første undersøkelsene som er utført på norske bygdeborger, da han i 1921 gjennomførte en mindre utgravning av en borg på Lista. Han fant blant annet biter av et spannforma leirkar, og daterte dermed borgen til det 5. Århundre (Gjessing 1925: 54; Munch 1962: 120)

I 1925 skjedde det et skifte av synet på bygdeborgene, ettersom Haakon Shetelig's "Norges forhistorie" kom ut. Han beskrev bygdeborgene som "...kunstløse primitive befæstninger av bratte isolerte høider som allerede ved naturen var lette at forsvare (...) De fleste av borgene er ganske mægtige anlæg som har krævet et stort samlet arbeide (...) De vidner om betydelig organisation og disiplin for militære formaal, og likesaa om bevægede tider da det var behov for mange fæstninger." (Shetelig 1925: 170). Shetelig daterte borgene til folkevandringstid, og underbygde dette med dateringene fra Sverige. Han henviste også til det faktum at bygdeborgene ikke er nevnt i historiske kilder, og at de derfor måtte være eldre enn vikingtid (ibid: 171). Borgene var i følge Shetelig et resultat av kontinentale impulser (ibid: 172). Shetelig gikk i mot Rygh sin tolking av borgene som tilfluktsteder, og hevda at borgene er strategisk plassert i forhold til ferdselsleder og bygdene (ibid: 171). Han tok også opp diskusjonen omkring begrepet "bygdeborg", og hevda at "borg" er en bedre betegnelse. Shetelig mente at begrepet "bygdeborg" er for lada, og la føringer for tolkinga av borgene (ibid: 171). Han hevda også at det i folkevandringstid har eksistert det han kaller for "folkevandringsriker", og disse har blitt oppretta av innvandrede stammer på slutten av 300-tallet (ibid: 164).

Noen år seinere (1928) tok Bjørn Hougen for seg østnorske bygdeborger, og så på dem som beskyttelse av utkantområder mot krigerflokker, som hadde vendt tilbake til Norge etter tokter ved Romerrikets grenser. Hans tolkinger var i stor grad basert på Shetelig's arbeid. En svensk arkeolog ved navn Ivar Schnell (1934) delte inn borger, i Västmanland i Sverige, i tilfluktssteder, som han kalte "defensivborgar", og "offensivborgar" med militære funksjoner. Defensivborgene lå i vanskelig tilgjengelige skogsområder, mens de offensive borgene lå langs vannveiene. Schnell var også en av de første til å se på enkelte av borgene som

kultsteder. Kultborgene hadde murer som ikke utnytta terrenget i en forsvarsmessig grad eller hadde enkelte store steinblokker liggende på borgområdet (Schnell 1934: 34ff). En annen svensk forsker ved navn Sten Anjou (1935: 5ff) mente at borgene var befestet bosetninger, og at de fungerte som vern mot fiender og rovdyr.

Theodor Petersen (1942) gikk mer grundig inn i bygdeborgenes morfologi enn hva som tidligere var gjort, og han så blant annet grundig på murene. Han kommer fram til at steinmurene ikke har vært spesielt høye, bare 1,5-2 m høye murer er bevart, og at de derfor har vært avhengig av å ha palisader i tillegg til steinmurer. Siden en trengte trær til palisader, mente Petersen at nærområdet rundt borgene var snauhogd (Petersen 1942: 2). Han mente også at borgene ikke er basert på eldre norske modeller, men at de "...er skapt ut fra en given historisk situasjon, folkevandringstidens urolige forhold" (ibid: 4). Petersen sammenligna også bygdeborgene med danske festningsverk fra førromersk jernalder, som utnytta naturlige hindringer på samme måte som bygdeborgene (ibid: 4).

2.1.3 1950-1990 Diskusjon rundt bygdeborgenes bruksperiode og bruksområde

På 50- og 60-tallet tok Sverre Marstrander (1958) og Jens Storm Munch (1957; 1962) for seg bygdeborgene. Munch analyserte bygdeborgene i Grenlandsområdet i sin magistergrads-avhandling fra 1954 (publisert i 1962). Han mente at borgene var en del av et større nettverk, som hadde som oppgave å hindre at de sentrale delene av området blei angrepet utenfra, eller varsle sentralområdet om en mulig trussel. Borgene må ha hatt en eller annen form for kommunikasjon seg mellom, og han foreslo at de kan ha benytta seg av et vetesystem. Munch kom fram til at de fleste av borgene kan ha fungert som tilfluktssteder (Munch 1962: 135f). Denne tolkinga baserte han på at funn fra tidligere undersøkte borger i hovedsak er dagligdagse gjenstander som spinnehjul, vevlodd og bryner, og ikke militære effekter (ibid: 126f). Sverre Marstrander kom i 1958 med artikkelen "Bygdeborgene – våre eldste militære anlegg" hvor han skreiv om bygdeborgene i Trøndelag. Han så på borgene som byggverk som har vært oppført under ledelse av en "...mann som har innehatt en høvdings makt og autoritet." (Marstrander 1958: 114). Marstrander var også kritisk til at borgene kan ha fungert som et overordna forsvarssystem, i tilknytning til et folkevandringstidsrike. Han mente borgene har fungert som forsvar og beskyttelse for mindre bygdesamfunn, og at det eksisterte både forsvarsborger og tilfluktsborger (ibid: 188ff). Anders Hagen (1962) skreiv også litt om bygdeborgene, og han mente at borgene kan ha utgjort et samla forsvar for flere bygder, mot en felles fiende fra fjernere strøk (ibid: 171).

Björn Ambrosiani (1964) videreførte Anjou sitt syn på fornborgene, og mente at mange av borgene hvor en har funnet tjukke kulturlag, har vært befestet bosetninger. Arnvid Lillehammer (1972) gikk gjennom mye av den tidligere forskninga, og kom fram til at det kan være store variasjoner i tid og bruksområde når det gjelder bygdeborgene. Borgene burde sees i sammenheng med omkringliggende gårder og graver, mente han, og han hevdet at det er mulig at borgene kan knyttes til dannelsen av småriker. Han var kritisk til den generelle datering av bygdeborgene til folkevandringstid, og mente at denne datering var basert på et alt for tynt grunnlag ettersom bare 1-2 % av borgene var datert (Lillehammer 1972: 40f). Einar Østmo (1978) undersøkte en bygdeborg på Freste i Vestfold, hvor han fant skjørbrent stein i muren. Steinen kan ha blitt skada som følge av at en indre trekonstruksjon har brent ned. Østmo tok ut trekullprøver fra murverket, og disse blei datert til yngre romertid. Han mente også at borgene kan ha vært enkeltgårders forsvarsverk, og at samfunnet kan ha vært løst organisert. Som følge av dette var det viktig å kunne forsvare seg sjøl og sitt gods. Tom Haraldsen (1980) var en av de første til å påpeke at bygdeborgene ikke var en ensartet kulturminnekategori, og at borgene dermed kunne ha hatt flere funksjoner.

I 1977-78 og 1980-83 ledet Johan Engström en utgravning av det store forsvarsanlegget Torsburgen på Gotland. Arbeidet hans blei publisert i doktorgradsavhandlingen ”Torsburgen – Tolkning av gotländsk fornborg” (1984). I tillegg til å grave ut borgen utførte Engström flere eksperiment med arbeidet som kreves for å oppføre en borg. Han kom fram til at for å oppføre et slikt bygg Torsburgen må det ha stått et godt organisert samfunn bak (Engström 1984, 1991). Han inndelte også borgene i tre kategorier: ”offensive borger”, ”defensive borger” og ”borglignende innhegninger”. De to første borgtypene minner mye om Schnell sin modell, mens den siste typen spenner over et vidt spekter. De borglignende innhegningene kunne ha vært gravinnhegninger, kultsteder, tingsteder, markeds- eller håndverkssteder, fangstanlegg og dyreinnhegninger (Engström 1984: 92). Bjørn Myhre (1987a; 1987b) brukte bygdeborgene i sitt arbeid med å fastsette grenser for høvdingdømmenes forsvarsområder langs kysten, fra Telemark til Møre og Romsdal. Enkelte av bygdeborgene blei brukt for å markere de ytre forsvarslinjene i høvdingens territorium. Bjørn Ringstad (1988; 1992) så på de mest perifere borgene på Nordvestlandet som sentrum i mindre bygder, og han hevdet at disse var i bruk i vikingtid.

2.1.4 Etter 1990 – Nyere forskning

På 90-tallet kom bygdeborgene mer i fokus enn på 70- og 80-tallet, og det blei foretatt flere mindre undersøkelser av enkelte borger. Tom Haraldsen (1990) skreiv om en bygdeborg på

Toten, hvor han hadde foretatt en liten utgravning. Han tok blant annet ut fosfatprøver, og kom fram til at borgområdet muligens kan ha vært bebygd eller utnyttet på annet vis (Haraldsen 1990: 51). Det kanskje viktigste arbeidet med bygdeborgere på 90-tallet, sto Ove Hemmendorff bak. I hans artikkel "Fornborgar i Mittskandinaviën – funktion och samhällsbetydelse" (1994) redegjorde han blant annet for en utgravning av Mjälleborgen på Frösön i Jämtland. Dateringene fra denne borgen spriker fra 3-400-tallet til middelalder, og det ser ut til at borgen har blitt brent ned og bygd opp igjen flere ganger. Når det gjelder middelalderdateringene mente Hemmendorff at de ikke viste til at befestningen har vært i bruk så seint, men at det dreide seg om andre typer bruk (Hemmendorff 1994: 197f). Hemmendorff konkluderte med at i stedet for å søke svar på hvor gamle borgene er, er det viktigere å finne ut i hvilken periode eller perioder borgen var i bruk (ibid: 206). Han mente også at utgravninger sjelden vil gi noe svar på "Vad har borgen använts till?" (ibid: 206). Borgenes bruksområde kan ha variert med åra, og de må sees i sammenheng med den samtidige bebyggelsen (ibid: 206f). Anders Hagen (1991) tok for seg noen av bygdeborgene i Hedmark, og så på noen av disse som deler av et samordna forsvar. Han hevdet at folkevandringstida ikke var en urolig periode, og at dette kunne spores i det arkeologiske materialet (Hagen 1991: 125). Hagen hevdet også at borgene kan ha spilt en rolle i merovingertid og vikingtid (ibid: 132).

Kultisk bruk har ikke vært en av de tolkingene som har vunnet noe særlig fotfeste i Norge, men det er noen få som har åpnet for denne tolkinga. Per Fett skreiv en kort artikkel om bygdeborgere, med tittelen "Bygdeborgene – er dei tilfluktstader?" (1993). I denne artikkelen så Fett på muligheten for at bygdeborgene kan ha vært kultsteder, og han brukte borgenes navn for å forklare kultisk bruk. Han mente at navn som begynner på tjuv-, røver-/røvar-, troll- og træl- eller lignende kan være navn som kan knyttes til et kultisk opphav, og kan knyttes til "å gjemme seg" (Fett 1993: 17f). Hanne Lovise Aannestad (1999; 2003) så på borgene i lys av en folkloristisk tankegang, og hvordan oppfatninga av bygdeborgene har forandra seg opp gjennom åra. Dette gjorde hun blant annet ved å analysere navna på borgene, og dermed finne ut hva slags tolkinger folk har gjort av de gamle murrestene. Hun så også på sagn som var tilknyttet forskjellige borger.

Dagfinn Skre (1998) for seg borgene på Romerike i sin doktorgradsavhandling om Romerike, og han så på hvor store styrker som måtte til for å bemanne borgene. Informasjon om bemanning henta han blant annet fra et engelsk dokument fra 800-tallet (Skre 1998: 400ff). Ove Hemmendorff, Ingrid Smedstad og Ingrid Ystgaard undersøkte flere borger i

Trøndelag på midten av 90-tallet. Hemmendorff og Smedstad henta ut dateringer fra murverk på flere av borgene, og dateringene viste at de fleste borgene hadde blitt oppført i romertid eller folkevandringstid (Hemmendorff og Smedstad 1997: 125). Ystgaard (1998; 1999a; 1999b; 2003) jobba vidare med materialet til Hemmendorff og Smedstad, samt at hun utførte mindre undersøkelser sjøl. Dateringene hun satt igjen med, viste til at enkelte av borgene kunne føres tilbake til yngre bronsealder og førromersk jernalder (Ystgaard 1998: 88f). Ystgaard kom ikke med noe forslag til hva borgene kan ha blitt brukt til, men hun satte opp en typologi, hvor de største og mest tilgjengelige borgene var de eldste, og de minste borgene var de yngste (ibid: 99). Hun mente dessuten at bygdeborgsbegrepet bør byttes ut med et mer nøytralt begrep, som mur/vollanlegg.

I løpet av de siste ti åra er det flere som har forska på bygdeborger. Fokuset på hva borgene har vært brukt til, har i stor grad vært det viktigste formålet med arbeidet. Frans Arne Stylegar (1999) så på noen av borgene i Vest-Agder som sikring av innfallsveier mot storgårdene, mens andre mer perifere borger mente han var yngre enn romertid/folkevandringstid, siden de befinner seg på gårder med ”nyere” stedsnavn (Stylegar 1999: 54f). Christian Lie (2000) har tatt for seg bygdeborgene i Etne og kommet fram til at en av borgene der kan ha hatt kultiske funksjoner. Lie så på hvordan bygdeborgene var plassert i terrenget i forhold til andre kulturminner, og gjennomgikk synsområdet til borgene (Lie 2000: 33ff). Åke Mitlid (2003; 2004a; 2004b) arbeida med bygdeborger på Østlandet, og anså i hovedsak borgene til å være av tilflukts- eller militær karakter. Mitlid så på borger som hadde graver innafor borgområdet som mulige kultsteder, men at denne funksjonen i hovedsak var sekundær (Mitlid 2003: 93).

2.2 Skiens arkeologiske historie

Skien kommune har en del rike gravfunn, men få av disse har kommet til veie som følge av arkeologiske utgravninger. De fleste funn har dukka opp som følge av tilfeldigheter og bønders nysgjerrighet. De få utgravingene og det arbeidet som er gjort med det arkeologiske materialet fra Skien fra eldre jernalder vil her bli presentert i kronologisk rekkefølge.

2.2.1 Det tidligste arbeidet – før 1900-tallet

Et av de første kjente funna som blei gjort i Skien og omegn, var på Stenstad i Nome kommune, hvor det i 1781 blei funnet en relativt rik grav fra folkevandringstid, og disse gjenstandene blei sendt til København, hvor de fortsatt befinner seg (Undset 1878: 16ff; Munch 1962: 67). I løpet av 1800-tallet dukka det opp flere graver i Skien, og etter hvert blei det også foretatt arkeologiske undersøkelser. Flere av funna er omtalt i Nicolaysens ”Norske

fornlevninger” (1862-66). En interessert amatør, i følge Munch, ingeniør Johan Koren Christie, for øvrig nevø av Christie som grunnla Bergen museum, undersøkte flere gravfelt fra eldre jernalder i Skien. Disse funna blei tilført samlinga ved Skien museum, hvor de fortsatt oppbevares (Munch 1962: 17). Nicolay Nicolaysen (1895: 33) undersøkte også ti gravhauger på gården Holtan, hvor to av funna kunne dateres til folkevandringstid.

2.2.2 1900-1950 – Få arkeologiske undersøkelser

Funna som hadde kommet for dagen, blei blant annet omtalt i ”Norsk gravguld fra ældre jernalder” (Bøe 1927) og ”Jernalderens keramik i Norge” (Bøe: 1931), men det er få avhandlinger som spesifikt tok for seg funn fra Skien. Det blei heller ikke utført mange arkeologiske utgravninger i perioden, men det kom fortsatt inn flere funn til museene. Ei folkevandringstidsspenne med en runeinnskrift på fra gården Bratsberg, dukka opp i 1937. Spenna blei nøye undersøkt av Bjørn Hougen og Magnus Olsen (1937), hvor førstnevnte sto for den arkeologiske tolkinga av spenna, mens Olsen tolka runene. Sverre Marstrander gravde i 1940-41 i tre av de store haugene på gården Bjørntvedt og fant kun enkle brannflakgraver med sparsomt gravgods. En kroknøkkel av jern var den eneste daterbare gjenstanden, og den plasserte begravelsen i folkevandringstid (Munch 1962: 42, 137).

2.2.3 1950-1990 – Skien et senter i Grenland

Jens Storm Munch (1962) tok ikke bare for seg bygdeborgene i magistergradsavhandlinga si, men også hele Telemark gjennom eldre jernalder. Han skreiv bosetningshistorien for eldre jernalder basert på funn fra området, og kom fram til at Grenland blei organisert som et fellesskap i løpet av folkevandringstida (Munch 1962: 136). Munch mente at det politiske senteret i Grenland, lå på Bjørntvedt (ibid: 137). Mellom 1962 og 1987 blei det publisert svært lite som omhandler Skien. Bjørn Myhre (1987a; 198b) brukte bygdeborgene i Grenland som eksempel på et forsvarsområde for et høvdingdømme, når han la fram sitt arbeid med høvdinger og territorier i Norge. Myhre så for seg to senter for Grenlandsområdet, basert på rike gravfunn bestående av importgjenstander. Det ene maktsenteret plasserte han i det sentrale Skiensområdet, mens det andre lå på Gunheim og Holtan i den nordvestre enden av Norsjø (Myhre 1987a: 181).

2.2.4 Nyere forskning

Etter at fylkesarkeologstillingene blei oppretta har det begynt å dukke opp nye funn fra Skiensområdet, og særlig etter at maskinell sjakting blei tatt i bruk som registreringsmetode. Flere husstrukturer og kokegropfelt har blitt avdekka som følge av denne metoden. På

parkeringsplassen til Handelsbyen Herkules i Skien, ved Hjellevannets sørlige bredd, blei det funnet hus og kokegroper fra eldre jernalder (Kyvik 2004). Cirka en kilometer vest for Herkules, på Faret, blei det i 2001 avdekket et felt med 30 kokegroper fra romertid, og rett ved dette feltet blei det funnet ei kirke og et kristent gravfelt fra henholdsvis tidlig på 1000-tallet og 900-tallet (Reitan 2006; 2007). I underkant av en kilometer fra Bjørntvedt blei det registrert et stort kokegropfelt, og en av gropene blei datert til eldre romertid. Feltet blei gravd ut sommeren 2008.

2.2.5 Oppsummering

Siden Ryghs første vitenskapelige arbeid med bygdeborgene, har disse murverkene vært objekt for mange arkeologers forskning. Forslaga for hva borgene blei brukt til, har etter hvert blitt mange og varierte, og dateringene på borgene har vist seg å sprike fra bronsealder til middelalder. De aller fleste arkeologer har vært enig om at bygdeborgene i hovedsak har vært i bruk yngre romertid og folkevandringstid. Denne datering kom man fram til på grunn av at man så for seg en urolig periode, hvor det skjedde store folkevandringer, og samfunnet var derfor gjennomsyra av krig og plyndring. Diskusjonen rundt borgenes bruksområde, har i Norge vært prega av tanken om at de har fungert som forsvarssystemer for større territorier, eller tilfluktsborger for enkeltbygder. Enkelte av bygdeborgene blei oppført som store, godt planlagte byggverk, som blant andre Torsburgen på Gotland, og i slike tilfeler må det ha stått et godt organisert samfunn bak. Bygdeborgene har også blitt tolka som enkeltgårders forsvarsverk. Teorier omkring kultiske funksjoner, har ikke vunnet nevneverdig fram i Norge, men svenskene har vært mer åpne for denne tolkingsmodellen.

Før fylkesarkeologstillingene blei oppretta for tjue år siden, var det foretatt få vitenskapelige utgravninger på eldre jernalder lokaliteter i Skien kommune. Det er allikevel mange funn som har kommet for dagen, og flere av disse er publisert. Funna fra kommunen har også blitt brukt av Bjørn Myhre, til å lokalisere høvdingdømmer langs kysten. Jens Storm Munchs avhandling om Telemark er det viktigste arbeidet, som er utført når det gjelder eldre jernalder i Skien, og omhandler både løse og faste kulturminner fra perioden.

Borgene i Skien har i stor grad blitt sett på som deler av et overordna nettverk av bygdeborger for Grenland, hvor alle borgene først og fremst har hatt en tilflukts- eller militærfunksjon. Målet med denne avhandlinga er å finne ut om dette faktisk stemmer, og om det er mulig at borgene kan ha hatt flere enn en funksjon.

3. Samfunns- og bygdeborgsteorier

I dette kapitlet vil jeg først gjøre rede for samfunnsmessige forhold som danner bakgrunn for tolkinga av bygdeborgene i Skiensområdet, og deretter vil jeg ta for meg teoriene omkring bygdeborgenes funksjoner.

3.1 Samfunnets oppbygning i eldre jernalder

Ettersom vi ikke har noen skriftlige kilder, som forteller direkte om samfunnsforhold i eldre jernalder i Norge, må vi ty til det arkeologiske materialet. Her er gravfunn og boplassfunn de viktigste arkeologiske kildene (Solberg 2003: 71).

3.1.1 Gård og bosetning

Omkring år 200 e.kr fantes det gårdstrukturer som minner om gårdene vi kjenner fra historisk tid (Myhre 2002: 119). Bygningene viser også tegn til at det har oppstått større forskjeller i samfunnslaga (ibid: 119). Det ser ut til at høvdingdømmer blei etablert noen steder i landet. Dette kan spores blant annet i gravmaterialet. I yngre romertid foregikk det en ekspansjon i jordbruket, som medførte at kyststrøk og fjelldaler blei dyrka opp. Før denne perioden, var det stort sett bare de beste jordbruksarealene som var tatt i bruk. Denne ekspansjonen førte til en vekst i bruken av utmarksressursene (ibid: 119). Vi ser at jordbrukseksplorasjonen i romertid har ført til at ”nye” områder blei tatt i bruk, og at særlig bruken av de indre delene av landet blei intensivert. I utmarka foregikk store deler av verdiskapinga. Der blei det utvunnet jern, det foregikk jakt, og materialene til hus blei henta der.

3.1.2 Krig og konflikt

Betydningen av krig og makt ser ut til å ha økt i romertid, og ressursbruken blei i mye større grad enn tidligere, investert i våpen og militæranlegg. Dette er tydelig i både gravskikk og strukturer som bygdeborger, kretstun og naust (Grimm 2002; Grimm & Stylegar 2004). Krigerideologien kom antageligvis til Norge som følge av den romerske ekspansjonen mot nord.

Våpengravene, som blei relativt vanlige i romertid, blir ansett som en viktig kilde til den informasjonen vi har om perioden. Endringa er tydelig fra de enkle branngravene med få gravgaver, til våpengravene som forekommer både som kremasjoner og ubrente begravelser. Kastespyd, lanse, skjoldbule og sverd følger den døde som gravgaver i enkelte begravelser fra romertid (Solberg 2003: 81f). Våpnas bruksområder vil bli diskutert under avsnittet om bygdeborgsteorier. Våpensetta varierer i sammensetting. Kombinasjonen kastespyd og lanse er

den vanligste, deretter kommer denne kombinasjonen, supplert med sverd og/eller skjoldbule (Joki 2006: 26). Hesteutstyr, som sporer, er også en del av gavene i de rikeste gravene. Sporene blir tolka som høystatusgravgaver (ibid: 26). Begravelser hvor det inngår våpen i gravgavene, knyttes til en krigersk ideologi. Enkelte områder er så godt som uten våpengraver. Dette betyr ikke nødvendigvis at det ikke fantes en militær organisasjon i området. Fravær av våpengraver kan bety at våpna ikke var personlig eiendom, men blei utdelt av hærlederne i en stridssituasjon (Hedeager: 1978; Mikkelsen 1988). Hærene kan ha bestått av både profesjonelle krigere, og ”vernepliktige” som blei valgt ut blant bygdas befolkning.

3.1.3 Høvdinge og Stormenn

Høvdingen hadde antageligvis politisk, militær og religiøs makt (Hedeager & Tvarnø 2001: 101). Hva var det som førte til at enkelte slo seg opp, og danna grunnlaget for de seinere høvdingdømmene? Svarene på dette er selvfølgelig flere. Et av de sikreste korta i denne sammenhengen er overskudd i jordbruk og husdyrhold. Dette medførte at enkelte bondefamilier kunne skaffe seg mer jord og beitemark, som igjen førte til at de fikk en overordna posisjon i forhold til resten av befolkninga (Myhre 2002: 118). Gavebytte var et sentralt virkemiddel for å etablere og styrke sosiale bånd. Gaven må i følge Bourdieu (1996: 86; Kristoffersen 2000: 23) ikke sees på som en materiell gjenstand, men som et budskap eller symbol. Gavebytter kan foregå mellom likemenn og mellom personer på forskjellige sosiale nivåer, og slike tilfeller vil føre til et symbolsk dominanseforhold (Bourdieu 1996: 86; Kristoffersen 2000: 23). Ved å tilby sine militære tjenester, håndverkstjenester eller overskuddsproduksjon til den lokale stormannen eller høvdingen, kunne en bonde oppnå beskyttelse og andre tjenester. Slike forhold kan ha utvikla seg til å bli avhengighetskapende bånd, hvor stormannen fikk all makt over bonden, og til slutt også makt over godset hans (Skre 1998: 5). Sjøl om bøndene var underordna en stormann, kunne de stille krav til hvordan stormannen styrte. Dersom stormannen ikke var rettferdig, eller ga de underordna dårlig beskyttelse, behøvde de ikke tjene ham (ibid: 7). De underordna hadde også lojalitetsforpliktelser til naboer og slekter, og dette kunne fort føre til komplikasjoner i forbindelse med forholdet til stormannen (ibid: 7).

Høvdingene og stormennene utgjorde antageligvis det øvre leddet i det militære hierarkiet, og ut fra de store offerfunna fra Danmark særlig Illerup er det gjort forsøk på å tolke størrelsen på en romertidshær. Egil Mikkelsen (1988: 32) hevda at våpenoffer, som Illerup, var handlinger som blei utført for å hindre at store mengder våpen havna hos folket. Motivet for

handlingene blei skjult under religiøse ritualer, ved å hevde at våpna blei ofra til gudene, og ikke for å sikre at de ikke havna i gale hender. Undersøkelsene fra Illerup viser at hæren bestod av hærledere med sølvdekor på våpen og skjold, offiserer med bronseskjoldbuler og menige med skjoldbuler av jern. Hæren var inndelt med 5-6 hærledere, 35-40 offiserer og ca 350 menige. Forholdet på 1:8 mellom offiserer og soldater stemmer over ens med de minste enhetene i den romerske hæren, hvor en offiser (decurion) hadde kommandoen over 8 mann (Stylegar 2008: 245). Denne hæren skal ha kommet fra den sørvestre del av den Skandinaviske halvøy, nærmere bestemt Sør-Norge og Sørvest-Sverige (von Carnap-Bornheim 1992; Ilkjær 1990, 1993, 1997, 2003; Ilkjær & von Carnap-Bornheim 1999; Stylegar 2008). Våpna som er ofra i myra er en så homogen blanding at de kan være fra samme arsenal, noe som tyder på at de er delt ut av en hærleder (Stylegar 2008: 244f). Xenia Pauli Jensen et al. (2003) har sett på Illerupfunnet i antropologisk lys, og mener at det går an å skille mellom soldater og krigere i materialet. Soldatene vil ha identiske våpensett, og utgjør de menige i Illerupfunnet, mens krigerne vil ha sjølanskaffa våpen og skiller seg ut som offiserer og hærledere fra Illerup. Det kan se ut til at hæren var godt organisert, og at den i stor grad kan ha bestått av ”vernepliktige”. Hærens oppbygning er interessant i forbindelse med bygdeborgene, fordi det kan si oss noe om den militære organiseringa i et område, og om hvilke krefter som har stått bak bygginga av borgene.

3.1.4 Handel

Den ”handelen” som foregikk i eldre jernalder, er antageligvis langt fra den frie handelen vi har i dag. Det meste kan ha vært styrt av stormannen eller høvdingen. Fra Danmark kjenner vi til handelsplassen Lundeberg, hvor det sannsynligvis foregikk administrert handel. Denne typen handel var basert på at høvdingen, eller hans menn, utveksla varer etter fastsatte priser (Solberg 2003: 70). Vareutvekslinga foregikk under oppsyn av den lokale eliten, som også sørget for at handelsmennene fikk beskyttelse (ibid: 70). Fra Lundeberg er det funnet store mengder romerske sølvmynter, gullfragmenter og andre metallfragmenter. Disse er tolka som valuta, og vekta og edelheten på metallbitene var avgjørende for deres verdi. Glassperler kan også ha fungert som valuta (Skre 2007: 449). For Norges del er det ingen steder som peker seg ut som handelsplass på lik linje med Lundeberg, men det kan ha vært et midlertidig handelssenter på Jæren (Slomann 1956). Det er kanskje mulig å overføre begrepet ”administrert handel” til norske forhold.

Mange av storgårdene i Norge ligger ved gamle handelsveier, og dette tyder på at de har nytt godt av trafikken som har passert. De rikeste bygdene ligger som regel strategisk plassert

mellom havet på den ene siden, og fjell og dalbygder på den andre siden (Myhre 1987a; 1987b). Handelsledene, hvor varer fra innlandet, som pels, skinn og gjenstander av bein, gevir og tre, samt muligens jern har blitt frakta, fulgte antageligvis vassdrag og dalfører. Siden de fleste av de overnevnte materialene er organiske, og dermed lett nedbrytbare, er det få slike gjenstander som er bevart. Sjøl om de organiske materialene er bevart i liten grad, er det andre kulturminner som kan fortelle oss noe om jakt og fangst. Både funn av pilspisser, jaktspyd, slaktekniver, krumkniver og lystergafler, samt faste kulturminner som fangstgroper og ledegjerder kan gi oss informasjon om fangst (Hougen 1947; Myhre 2002: 153; Solberg 2003: 46). Det ser ut til at fangstanlegg for rein og elg har blitt benytta i romertid og folkevandringstid (Blehr 1973; Jacobsen og Larsen 1992; Myhre 2002: 152f). Mye av materialet vi i dag har er gjenstander av jern og keramikk samt luksusgjenstander av glass, gull, sølv og bronse. Luksusgjenstandene har antageligvis ikke inngått i handel, men har kommet til Norge som følge av gave-/varebytte med andre stormenn/høvdinge i Skandinavia eller kontinentet. Jernet kan ha kommet fra jernvinneanlegg i innlandet, og det ser ut til at det flere steder blir starta storstilt framstilling av jern i eldre romertid, enkelte steder i landet. Jernet var meget viktig for framstilling av våpen og redskaper, og kontroll over denne produksjonen må ha vært et viktig grunnlag for økonomisk overskudd og makt (Solberg 2003: 101).

I eldre romertid begynte store mengder av importvarer fra Romerriket å nå Skandinavia, og kontakten mot kontinentet fortsatte inn i folkevandringstid. Graden av romanisering avtok jo lengre unna *limes* en kom (Jensen 1982: 238 ff). De som bodde rett nord for den romerske grensa tok i bruk romerske ”dagligvarer” som *terra sigillata*, mens denne typen gjenstander ikke nådde Skandinavia i nevneverdig grad. Gjenstandene som derimot vandret helt opp til Danmark, Norge og Sverige, bestod ofte av våpen og andre prestisjegjenstander. Siden det romerske importmaterialet vi finner i gravene, stort sett består av luksusvarer kan vi anta at det i hovedsak var dyre varer som havna i Skandinavia. Disse gravgavene settes i sammenheng med det øvre samfunnssjiktet, og muligens en gavebytteøkonomi. Kontakten med Romerriket medførte også en spredning av ideer, og det arkeologiske materialet tyder på at nordboerne kanskje opptok romerske skikker. Innflytelsen fra romerne er i noen tilfeller meget tydelig. Særlig i hvordan hæren var bygd opp, og enkelte opptok også romersk gravskikk (jf Solberg 2003: 77).

3.1.5 Territorier eller personforbundsstater

For å teste ut hypotesene om hva bygdeborgene har vært brukt til, og hvem som brukte dem, kan vi avgrense territoriet hvor stormennene i undersøkelsesområdet har utøvet sin makt. Territoriet kan ha både funksjonelle, naturvokste og framtvungne grenser (Mikkelsen 1988: 10). Funksjonelle grenser blir anlagt for å løse praktiske problemer, stenge noen ute, innhegne noe eller dele opp et område. Eksempler på denne type grenser, er blant annet gårdsgrenser og sognegrenser. Naturvokste grenser er bygde- og kulturgrenser. Denne typen grenser sammenfaller ofte med naturlige isolasjonsfaktorer som fjell og dalfører (Lindman 1985: 48; Mikkelsen 1988: 10). Framtvungne grenser kommer som følge av at to ekspanderende maktsfærer møtes. Bygdene grenser har antageligvis oppstått i eldre jernalder, og muligens så tidlig som i bronsealder (Vik 1978; Mikkelsen 1988). Bygdene skal ha oppstått etter at de såkalte urgårdene blei inndelt i mindre enheter, og klynger med mindre gårder oppsto. Fra Gotland vet man at yttergrensene i bygdeterritoriet fra bronsealder var markert med gravrøysen (Mikkelsen 1988: 26). Gravrøysene som markører til gamle bygdegrenser, er muligens overførbare til norske forhold i enkelte tilfeller.

Bygdene har antagelig vært organisert i mindre enheter, eller grender. Hver og en av grendene skulle stille et visst antall stridsføre menn til bygdas samla hær. Bygdene kan ha danna grunnlag for de yngre herredene. Begrepet "herred" kommer muligens av substantivet "hær", og et ord som er beslekta med verbet "å ride". Dette sammensatte ordet skal da bety ridende skare (Rasmussen 1961; Mikkelsen 1988). En inndeling av territorier i leidanger, er et annet militærsystem, vi kjenner fra vikingtid og middelalder. Leidangen var inndelt i skipreider som var forpliktet å stille skip i en stridssituasjon. Skipreidene var igjen inndelt i meget små enheter, manngjerder. Manngjerdene utgjorde kretser av 3 gårder. Hvert manngjerd skulle stille en mann til skipreidet (Mikkelsen 1988: 35). Bjørn Myhre (1987a, 1987b) inndelte Sør-Norge i 9 høvdingdømmer, hvor maktsentrene var fordelt langs kysten fra Grenlandsområdet i øst til Nordfjord i nordvest. Innen de forskjellige områdene er det ofte flere rike gårder som peker seg ut, og det er derfor mulig at det har pågått interne maktkamper innen de større høvdingdømmene. Interne stridigheter kan ha ført til splittelser og konflikter. Større politiske enheter kan ha blitt oppløst og nye kan ha oppstått. I slike situasjoner kan andre stormenn, muligens fra andre områder, ha gjort hevd på det oppløste høvdingdømmet. Feider som dette, vil føre til konflikter som kan ha resultert i krig.

Nyere forskning (Steuer 1987; 1989; Kristoffersen 2000; Myhre 2002) viser imidlertid at det ikke er sikkert at samfunnet i eldre jernalder var organisert i så faste territorier. Heiko Steuer

(1989) presenterte "personforbundsstaten" hvor et høvdingdømme kunne eksistere uten faste grenser. I denne modellen er makt og personlige bånd meget viktige, og ikke kontrollen med større landområder. Modellen er dog avhengig av at det fantes storgårder, og disse gårdene har hatt faste grenser for å kunne sikre tilgangen av ressurser. Storgårdene har fungert som maktsenter, hvor avtaler og gavebytter har blitt inngått mellom krigsherrene. I en personforbundsstat vil det ofte være skiftninger i maktforholdet mellom stormenn, og samfunnet kan dermed ha framstått som meget konfliktfyllt (Myhre 2002: 161). Krigføring i denne typen samfunn var ikke for å vinne nytt land, men snarere for å tilegne seg rikdom og ære, samt sikre muligheten til å rekruttere nye menn til hærfølget. Det er heller ikke sikkert de forsvarte grenser (Evans 1998: 44f; Kristoffersen 2000: 39f). Hæren og dens hierarki kan ha vært løsere organisert enn den i tradisjonelle modellen, og hierarkiet i samfunnet står i kontrast til det tidligere slektsbaserte samfunnet. Status var fortsatt arvelig, men det var også mulig å tilegne seg status ved å utmerke seg positivt i krig, og dermed sikre seg rikdom og makt (Evans 1998; Kristoffersen 2000: 40).

3.1.6 Borgene i et samfunnsteoretisk perspektiv

Bygdeborgene må sees i sammenheng med de politiske forholda i eldre jernalder, og det er derfor viktig å sette dem inn i en samfunnsmessig kontekst. Hvordan borgene ligger i forhold til de kjente gårdene i eldre jernalder, vil kunne fortelle om borgene ligger perifert eller sentralt i bygda. Dersom borgene ligger ved kjente ferdselsåre, kan dette si oss noe om hvordan de har vært brukt, og hvordan handelstrafikken har blitt overvåka og kontrollert. Hærens sammensetning kan gi oss informasjon om hvordan mannskapet på borgen kan ha vært organisert, og hvor store enheter som kjempa sammen. Enkelte av borgene, som Torsburgen (Engström 1984), har også krevd store arbeidsmengder for å oppføres. I slike tilfeller er det stor sannsynlighet for at en høvding har stått bak oppføringa.

Hvordan arbeidskrafta blei skaffa til rette er en annen sak. Det er godt mulig arbeidet er utført av slaver eller andre ufrie. Dette er selvfølgelig hypoteser som er så godt som umulige å bevise eller motbevise. Bygdeborgene kan også sees på som deler av et større samordna forsvar for en bygd eller større territorier. Som tidligere nevnt, hevda Bjørn Myhre (1987a, 1987b) at bygdeborgene i Grenland utgjorde en forsvarsnettverk, som skulle beskytte de sentrale områdene. I følge Myhre var Grenland et høvdingdømme, som var organisert med faste territoriegrenser, og maktsentra lå i Norsjøbygdene. Myhre benytta seg av Jens Storm Munchs arbeid, som allerede var utdatert i 1987, ettersom relativt mange flere bygdeborger var registrert på 1970-tallet. Hvis samfunnet var organisert i personforbundsstater, hvilken

rolle kan da bygdeborgene ha spilt? Et samfunn uten kontrollerte grenser, vil ikke ha behov for grenseposter i form av bygdeborger, og, antageligvis, heller ikke behov for et overordna nettverk av borger. Borgene kan da sees på som tilfluktsborger, borger som bevokter et mindre område rundt storgården, borger som har tatt toll i lasta til forbipasserende handelsmenn, eller kultsteder. Disse borgene kan muligens ha inngått i mindre nettverk, som var knytta til enkelte av storgårdene. Einar Østmo (1978) så på borgene som enkeltgårders forsvarsverk i et meget løst organisert samfunn, hvor interne stridigheter medførte at det var viktig å kunne forsvare seg. En slik modell kan sees i sammenheng med personforbundsstaten.

3.2 Borgenes funksjoner

Som nevnt tidligere, vil det bli foreslått fire forskjellige funksjoner for bygdeborgene, nemlig tilflukt, kontroll, toll og kultus. Enkelte av bygdeborgene kan ha innehatt flere funksjoner. De fire forskjellige funksjonsområdene, og kriteriene jeg har lagt til grunne for å klassifisere borgene, vil bli drøfta i dette kapittelet.

3.2.1 Tilflukt

En tilfluktsborg har som hovedoppgave å beskytte en bestemt folkemengde, og eventuelt husdyr mot angrep. Den skal sikre at folk ikke blir tatt til slaver, og sørge for at befolkningas tap, i form av verdier, er minimalt. Borgene som tilfluktssteder for en bygd eller et bygdelag, er en av de eldste tolkingene vi har av bygdeborgene (jf Rygh 1883). Tilfluktsborgene har vært viktige i et samfunn som kan ha vært meget konfliktfylt. Denne borgtypen kan kanskje knyttes til både små gårdsenheter og storgårder. Stormannen eller høvdingen kan ha bygd tilfluktsteder for å vinne tillit blant folket. En bygdeborg med hovedhensikt å fungere som tilfluktssted, må ligge et sted det vil være vanskelig for fienden å nå, eller vanskelig å oppdage, samtidig som at det må være mulighet for de som skal søke tilflukt, å komme seg i dekning relativt raskt og enkelt. Dersom borgen ligger i utmark, og med relativt kort gangavstand til de kjente gårdene, kan det dreie seg om en tilfluktsborg. Borgene bør ligge under to kilometers gangavstand fra de sentrale bygdene. På en så kort strekning vil det være mulighet for de fleste å komme seg i sikkerhet fort. Hvem som hadde mulighet til å søke tilflukt på borgen, vil avgjøres av dens beliggenhet topografisk sett. Hvis området borgen ligger i er svært utilgjengelig, vil det være nesten umulig å få gamle og svake mennesker i sikkerhet, i likhet med buskapen. Buskapen kan dog muligens ha blitt sendt til skogs for å klare seg sjøl (Lie 2000).

En tilfluktsborg vil ha en stor fordel av å være sjølforsynt med vann, enten i form av et naturlig oppkomme, et vannreservoar som samler regnvann, eller store mengder medbrakt vann. I tillegg vil selvfølgelig matreserver være viktig, men dette er en faktor som er meget vanskelig å ta hensyn til, siden det ikke finnes data om dette fra bygdeborgene. Utsikt vil muligens ikke være det viktigste for en tilfluktsborg, men det vil derimot være en fordel om den ikke er synlig fra ferdselsårene. Dersom murene er synlig på lang avstand, vil borgen sannsynligvis ikke være av tilfluktskarakter. Sjølve borgområdet behøver ikke å være meget stort. Denne faktoren vil selvfølgelig variere i forhold til beliggenheten. Dersom borgen ligger i et sentralt strøk, vil den antageligvis være større enn en som ligger meget perifert.

3.2.2 Kontroll

Med kontroll menes muligheten til å kunne kontrollere trafikken direkte, eller holde et øye med ferdselen langs en bestemt ferdselsåre. En slik borg skal ha som mål å hindre, eller i det minste varsle maktsenteret om en inntrengning i et bestemt område (jf Mitlid 2003). Mitlid (2003: 50) skiller mellom ”vakt og sikring” og ”kontroll”, men jeg har valgt å slå disse to funksjonstypene sammen. Dette gjør jeg fordi jeg anser skillet mellom de to som så snevert, at det ikke er nødvendig å definere de som to forskjellige typer. Kontrollborgene vil muligens ha to forskjellige roller i forhold til høvdingdømmemodellen og personforbundsmodellen. I henhold til høvdingdømmemodellen kan borgene ha fungert som et overordna nettverk, som hadde som funksjon å sørge for at ingen trengte inn i høvdingdømmet (jf Myhre 1987a; 1987b). Hvis vi ser på kontrollborgene i forhold til personforbundsmodellen må vi se borgene i sammenheng med mindre områder, og muligens knytte dem mot enkelte storgårder.

Min tolking av borgene som kontrollposter, forutsetter at det var en vaktstyrke utstasjonert på borgen kontinuerlig, eller ved ufredstid. En slik type borg bør ha muligheten til å varsle de sentrale områdene direkte eller indirekte, via et varde-/vetesystem, eller annen form for kommunikasjon. Vardesystemet kan ikke med sikkerhet trekkes lengre tilbake enn vikingtid (Munch 1962: 128f) Synsfeltanalysen, hvor utsikta fra borgen vil bli kartlagt, er avgjørende for å kunne si at vi har å gjøre med en borg med kontrollfunksjon. Granskogen som nå preger store deler av nedre Telemark, hadde ikke spredd seg før i yngre jernalder/middelalder (Sørensen 2005: 419). Det er mulig landskapet har vært åpnere i eldre jernalder. Rydningsrøyser i det som nå ligger i utmark, kan si oss noe om hvilke områder som en gang har vært rydda (Myhre 2002: 127f). Dette medfører at det er vanskelig å avgjøre nøyaktig, hvordan utsikta var i eldre jernalder. Derfor må en ty til kartmateriale med lav ekvidistanse, for å kunne se hvilke siktmuligheter en hadde fra borgområdet.

Avstand og sikt til ferdselsårer vil være blant de viktigste kriteriene for kontrollborgene. Kontrollborgene vil ofte ligge ved flaskehalsar ved ferdselsårer. Det kan hende det vil være vanskelig å skille denne borgtypen størrelsemessig sett fra de andre typene, ettersom størrelsen vil variere ut fra topografiske forhold. I kontrollborgenes tilfelle, vil antageligvis beliggenhet være viktigere enn størrelsen. Størrelsen vil også spille inn på bemanningsbehovet, og motsatt. Murene på en borg med kontrollfunksjon, kan være mer markante i terrenget enn på en tilfluktsborg, ettersom det var meninga at den skulle fungere som maktsymbol (Lie 2000: 89). Yttermurer vil være en mulig indikator på at vi har med en kontrollborg å gjøre. En eller flere yttermurer vil gi muligheten til retrett lettere. Dersom borgen skulle klare å forhindre en fiende å passere, var det viktig at det var mulig å kunne forsvare den ferdselsåra den kontrollerte, helst fra borgområdet. Det er mulig at de har hatt en båt til rådighet, hvis de skulle kunne kontrollere større vassdrag. Våpna og deres rekkevidde, vil spille en viktig rolle i funksjonsbestemmelsen.

3.2.2.1 Bygdeborgene og våpen

Hvilke våpen hæren var utrusta med, er en vesentlig sak når det kommer til bygdeborgsforskinga. Hvilken rekkevidde våpna hadde, og hvordan hærene var organisert, er viktige detaljer. Dersom vi gjennomgår den meniges, fra Illerup, våpen først og fremst, kommer vi fram til at de fleste hadde en utrustning bestående av lanse, kastespyd og skjold. Fra Esbjøl, som dog er noe yngre, er flere av de menige utstyrt med sverd, og noen har pil og bue (Jensen 2003; Stylegar 2008). I Nydam er det også funnet pil og bue-sett, og rekonstruksjoner av disse har blitt testa (Paulsen 1998). Pil og bue og kastespyd er egnede våpen i en stridssituasjon for en bygdeborg, mens sverd og lanse duger best i en nærkamp. Forsøkene med pil og bue viste at de fleste pilene landa på mellom 120-140 m. Dette tallet vil være en relativt god indikator for hvor langt en bygdeborg kan ligge fra en ferdselsåre, dersom den skal kunne klare å kontrollere trafikken. En bygdeborg vil i de fleste tilfeller ligge høyere i terrenget enn en ferdselsåre, og en kan derfor plusse på noen meter på de ca 120 meterne.

Kastespyd er at våpna som ofte går igjen i våpengraver, og var, sammen med lanser, antageligvis de vanligste våpna i eldre jernalder. Kastespydet hadde mothaker og skulle ødelegge motstanderens skjold. Mothakene satte seg fast i skjoldet og gjorde det ubrukelig. Hvor langt en kan nå med et kastespyd, varierer med tyngden på spydet og tyngden på spydspissen, i tillegg til styrken til kasteren. En kastelengde på bortimot 50 m, er nok oppnåelig for en dyktig spydkaster. Dersom en angriper kommer nærmere enn 50 m, har en

mulighet til å kaste det man har for handa. Fra flere bygdeboger kjennes små hauger med stein i kastestørrelse (Munch 1962: 127). I tillegg til å ha egenskapen av å stå bak en mur, og høyere i terrenget enn en angriper, vil forsvarerne antageligvis også ha en fordel av at angriperne ikke har noe å gjemme seg bak. Det er stor sannsynlighet for at det har vært snauhogd rundt bygdeborgene, ettersom mye av trevirket blei brukt til palisaden. Resten av trær og busker har antagelig blitt fjerna for å gjøre det åpnere rundt bygdeborgen, og dermed både bedre sikten og gi angriperen lavere odds (Petersen 1942; Skre 1998; Lie 2000).

3.2.3 Toll

En borg med tollfunksjon, vil ha som hensikt å kunne overvåke og kontrollere handelen langs en bestemt ferdselsåre. Borgen skal kunne sørge for at alle som passerte, måtte betale toll til stormannen i området, eventuelt kan borgene av denne typen sees i sammenheng med en slags piratvirksomhet. Denne tolkingsmodellen er basert på Engströms (1984: 92) forslag om at enkelte av det han kaller for offensive borger, kan ha vært "piratnæste". En tollborg vil være nyttig, dersom ressursene i innlandet ikke har vært kontrollert av stormenn som holdt til ved kysten. I slike tilfeller kan det ha vært frie handelsmenn som har kommet fra indre strøk med sine varer. Borgene kan ha sikra inntekter for stormennene ved å skattelegge disse handelsmennene som har ferdes langs vassdrag og dalfører.

I utgangspunktet vil tollborgene ha mange av de samme trekka som borgene med kontrollfunksjon, men de har ikke nødvendigvis vært like ruvende i terrenget. Dersom det er snakk om piratvirksomhet, kan borgene muligens ha ligget mer skjult enn kontrollborgene. Tollborgene vil fungere som utsiktsposter, og bør ha muligheten til å sende ut en liten styrke for å stoppe handelsfolk, og ta toll i lasta deres. Utsikt og mulighet til retrett bak en mur, vil være de viktigste kriteriene for en tollborg. Flaskehalsar ved ferdselsårene vil være en god beliggenhet for en tollborg, ettersom det er lettere å kontrollere ferdselen ved trange passasjer.

3.2.4 Kultus

En borg med kultusfunksjon vil ha fungert som en rituell innhegning, på lik linje med avgrensinger av rituelle steder vi kjenner blant annet fra klassiske Hellas. Når en bevega seg innafor dette området, kan det tenkes at det gjaldt spesielle regler. Borgens beliggenhet i forhold til gravfelt og andre kulturminner, som kan tolkes inn i en rituell ramme, vil være viktig. Dyrkingen av krigeren som ideal, kan muligens overføres til bygdeborgene, og bruken av disse til rituelle formål. Krig var sannsynligvis en viktig del av samfunnet i eldre jernalder, og har vært knytta til ritualer og gudetru (Steinsland 2005: 395f). Tilførselen av nye krigere

og soldater har vært viktig, og innlemmelsen i hæren for nye menn kan ha foregått på bygdeborgene, hvor de både har trent og utført ritualer. Per Fett (1993) foreslo at bygdeborgene kan knyttes til utøvelse av mannskultus, og dyrkingen av krigeridealet. Fett brukte navna på enkelte bygdeborger til å forklare bruken av dem. Han la vekt på at navn som begynner med røver/røvar, tjuv, træl/trell, troll og varianter av disse kan gi et hint om borgens bruksområde. Tjuv kommer av det oldnordiske *þjófr*, og kan knyttes til det gotiske ordet *þiubjô* som betyr ”hemmelig”. Ordet tjuv har også samme rot som *tupéti* som betyr ”være skjult, skjule seg” (Falk og Torp 1903: 397; Fett 1993: 18; Aannestad 1999: 86). Trell, træl og troll satte Fett i forbindelse med *þræll*, som betyr slave, og han mener disse navna også kanskje kan tolkes som tegn på kultutøvelse (Fett 1993: 18). Navn som røver og røvar kan muligens komme av tjuv. Der det finnes navn som tjuv, røver, trell og lignende vil det åpnes for en kultisk tolking.

Murene kan ha hatt som hensikt å avgrense det rituelle område, eller hindre innsyn. Beliggenheten til disse borgene kan også skille seg ut fra de andre borgtypene, ved at de ligger meget perifert og ikke nødvendigvis har utsikt. Christian Lie så på en av borgene i Etne som en mulig sakral innhegning, ettersom den antageligvis ikke kan ha hatt en tilflukts- eller overvåkende funksjon (Lie 2000: 92ff). Kultusborgene kan blant annet ha fungert som offerplass, tingsted eller forsamlingsplass. Tingsted og forsamlingsplass er kanskje ikke det først vi tenker på når det er snakk om religiøsitet og kult, men ettersom vi antar at religion og politikk ikke var skilt fra hverandre, er det naturlig å tenke seg at et kultsted også kan ha vært åsted for forsamlinger og politiske formål. Vi vet at tinget var meget viktig i vikingtid og middelalder. Egil Mikkelsen (1988: 29) mente at vi muligens kan trekke bygdetinget som institusjon, tilbake til eldre jernalder. Dersom det skulle være mulig å holde ting på borgene, må de ha hatt en relativt stor flat plass hvor det var plass til en del mennesker.

3.3 Oppsummering

Gårdsanlegg fra romertid likner på gårdene vi kjenner fra historisk tid, og det er sannsynlig at mange av gårdene som eksisterer i dag, har blitt etablert i romertid. Som vi skal se i neste kapittel, kan gårdsnavn til en viss grad fortelle oss om når gårdene blei rydda. Mange nye områder blei rydda i løpet av eldre jernalder, og det har foregått en ekspansjon mot innlandet som kan spores i det arkeologiske materialet. Varebytte og handel har antageligvis foregått under kontrollerte former, og flere høvdinger eller stormenn kan ha styrt denne handelen. Storgårdene finner vi ofte i kystnære strøk som har naturlige forbindelser, i form av elver eller daler, med innlandsområdene. Stormennene har antageligvis hatt militære oppgaver, og da

antageligvis som offiserer og hærledere. Hæren kan ha vært oppbygd etter en romersk modell, og de har i stor grad benytta seg av romerske våpentyper. Det er også mulig at hæren besto av både ”vernepliktige” og profesjonelle krigere. Graver med våpenfunn, kan være gravene til profesjonelle krigere. Samfunnsorganisasjonen har vært debattert de siste åra, og en har bevega seg vekk fra det tradisjonelle synet på territorier og ”folkevandringsriker” og ”land”. Samfunnet kan ha vært løse organisert, og området hvor stormennene eller høvdingen utøvde sin makt, har ikke nødvendigvis hatt fastsatte grenser. Det var kontroll over menneskene som var viktig, ikke territoriell makt.

Borgenes funksjoner kan knyttes til dette samfunnet på flere ulike måter. Menneskene som levde i den ”urolige” perioden kan ha hatt behov for både beskyttelse og forsvar. I tillegg kan det ha vært nødvendig for storgårdene å sikre sin egen rikdom, dersom vi tar hensyn til at det har eksistert handelsmenn, gjennom tollbeskatning av handel. Etterspørselen etter nye krigere har også vært stor i eldre jernalder, og det har vært nødvendig å innlemme disse i ritualer og krigskunst. Borgenes funksjoner avhenger av deres plassering og utseende. Tilfluktsborgene ligger antageligvis gjemt i forhold til ferdselsårene og bygdene. Kontrollborgene og borgene med tollfunksjon befinner seg ved ferdselsårene. Borgene som har hatt kultiske funksjoner kan muligens ha spesielle navn, eller være knytta til kulturminner som tillegges religiøse eller kultiske funksjoner. Funksjonene vil bli tolka ved hjelp av analysemetodene som blir beskrevet i neste kapittel.

4. Metode

I dette kapittelet vil jeg ta for meg de metodene jeg har anvendt under feltarbeidet. Først vil jeg presentere de metodene jeg har brukt til å samle inn data i felt, og hvordan jeg har bearbeida datamaterialet. Deretter vil jeg ta for meg de metodene jeg har benytta for å skille de forskjellige borgfunksjonene fra hverandre, og hvilke kriterier jeg har valgt å legge vekt på.

4.1 Undersøkelser i felt

Mine undersøkelser i felt, har i hovedsak gått ut på å granske de allerede registrerte bygdeborgene i Skien kommune. Bygdeborgene er kartfesta, og til en viss grad oppmålt, ved tidligere registreringer. Mine undersøkelser blei gjennomført fordi noe av det tidligere arbeidet var mangelfullt, og dessuten ønska jeg å samle inn nye typer data. I løpet av august, september og oktober 2008 var jeg sammen med Nils Finmark og undersøkte 18 bygdeborger i Skien kommune. Til sammen tok arbeidet ca 60 timer, hvor vi i gjennomsnitt brukte 3 timer på hver borg. Arbeidet som blei utført, var i stor grad basert på vurderinger av topografi og murverk.

4.1.1 Registreringsskjema for bygdeborgene

Jeg utarbeida et skjema før jeg dro ut på feltundersøkelsene. Dette skjemaet blei fylt ut med opplysninger om borgen. Skjemaet består av flere deler. Den første delen tar for seg basisinformasjon om borgen, som gårdsnummer og lokalitetsnavn. Den andre delen beskriver beliggenhet i form av terrengbeskrivelse, vegetasjonsbeskrivelse, tilgang til vann, samt innsyns- og utsiktbeskrivelse. Den tredje delen omhandler murverket, hvor det blir lagt vekt på bredde, høyde, gjennomsnittshøyde og -bredde, steinstørrelse og steintype. Tilslutt følger en fotoliste, og det er avsatt plass til å tegne en skisse av borgen på baksida av arket. Skjemaet er vedlagt i appendiks.

4.1.2 Kartfesting av bygdeborger med GPS

Etter en avtale med Telemark fylkeskommune fikk jeg låne en PDA med ArcPAD og tilhørende GPS. Geir Sørum ved Telemark fylkeskommune ga meg en opplæring i hvordan dataprogrammet, ArcPAD, fungerte. I hovedsak fikk jeg en innføring i hvordan ArcPAD kan brukes til navigasjon, og hvordan man plotter shape-filer, som kan brukes i ArcGIS. Shape-filene som blir brukt i denne oppgava, er enkle punkt og linjefigurer. GPSen som blei brukt i oppgava, har en feilmargin som varierer ut fra hvor mange satellitter den har kontakt med, og

når på døgnet målingen foretas. Feilmarginen varierer stort sett med 5-10 meter. Dette medfører et visst slingringsmonn i forhold til virkeligheten på hvordan de innmålte dataene fortegner seg på de digitale kartskissene. Denne feilkilden vil ikke ha mye å si for mitt arbeid, ettersom den vil gi en god nok pekepinn på størrelsesforhold og plassering.

GPS og ArcPAD blei i hovedsak brukt til å plote punkter langs eller på bygdeborgenes murverk. Mellom punktene blei det så trukket linjer som viser en stilistisk framstilling av murverket. Distansen mellom punktene varierer fra ca 0,5 m til 5 m. Lengden mellom punktene blei bestemt av murverkets utforming. Dersom murverket var meget svingete var det behov for flere punkter. Hvis det fantes strukturer eller vannkilder på bygdeborgene, blei disse plotta som punkt i ArcPAD.

4.1.3 Oppmåling/innmåling av murverk

Under feltundersøkelsene mine blei det både benytta digitale innmålingsmetoder og måling med målebånd. Murverkets høyde og bredde blei målt med målebånd, mens den totale lengda blei målt inn digitalt, etter at alle dataene var samla inn. Etter å ha målt inn høyde og bredde, blei et gjennomsnittsmål notert ned. De måla som blir framlagt i denne oppgava, vil ikke framstå som 100 % nøyaktige, ettersom måleprosessen ikke er grundig nok gjennomført. Alle høyde- og breddemålinger må sees på som estimer. Den digitale oppmålingen blei gjort i ArcGIS, ved hjelp av programmets målefunksjon. På grunn av GPSens unøyaktighet, vil det være en viss fare for mindre feilmålinger, men marginene vil være så små at de ikke vil ha vesentlig betydning for funksjonsanalysens utfall.

4.1.4 Visuelle analyse av murverk

Murverket blei granska for å finne ut om det var mulig å fastslå hva slags type mur det dreide seg om. I tillegg til murverkets oppbygning, blei den gjennomsnittlige steinstørrelsen fastslått. Enkelte av steinene i muren blei målt i bredde, høyde og lengde. Disse dataene blei brukt til å beregne en gjennomsnittsstørrelse på steinene som blei brukt i murverket. Det blei også søkt etter mulige bruddsteder hvor steinen kunne ha blitt henta fra, men dette viste seg meget lite fruktbart. Murverket blei til slutt fotografert.

4.1.5 Visuell kontroll av utsikt og innsyn

Dagens utsikt fra borgen blei dokumentert både skriftlig, og i form av fotografier. Enkelte steder ødelegger vegetasjonsbildet utsikta, og derfor er det i noen tilfeller, få bilder av borgens utsikt. Muligheter for innsyn, blei i den grad det var mulig, dokumentert og notert ned på

skjemaet. Hvilke gårder, områder, ferdselsårer, andre kulturminner og kjennemerker i landskapet som var synlige fra borgområdet, blei også dokumentert.

4.2 Rapportskriving og etterundersøkelser

Feltarbeidet la grunnlaget for denne oppgavas forskingsmateriale, og den innsamla informasjonen vil bli analysert i kapittelet om tolking. Målingene som blei foretatt med GPS og ArcPAD, blei blant annet brukt til å utforme skisser av borgene, som er vedlagt i appendiks.

4.2.1 Rapport

Dataene som blei samla inn under feltarbeidet, blei brukt til å skrive en kort rapport om hver og en av bygdeborgene. I tillegg til de innsamla dataene, er det henta ut informasjon fra det topografiske arkivet ved Telemark fylkeskommune og Riksantikvarens kulturminnedatabase – Askeladden. Rapportene tar for seg bygdeborgens geografiske plassering, kulturminner i borgens nærområde, murverksmål, murtyper, strukturer, vannkilder, utsikt, samt innsyn. Til en viss grad tar rapportene for seg tolkinger av murverk og forsvarsmuligheter. Rapportene er vedlagt i appendiks

4.2.2 Behandling av datafiler

Alle digitalt innmålte faktorer blei overført til ArcGIS, hvor de blei behandla. I ArcGIS blei det tegnet opp modeller av de enkelte bygdeborgene, og diverse mål blei tatt. Areal og murverkslengder er i stor grad utregna med ArcGIS. ArcGIS er også benytta til å måle avstander til andre kulturminner, og siktlinjer mellom bygdeborger (jf Kleppe 2000). N250-, N50- og FKB-data er brukt til å produsere kart. FKB-data med 5 meters høydekoter er konvertert til rasterdata, for å kunne utføre analyser av synsfelt. Kartdataene er henta fra Geodata sin hjemmeside. Alle kart som er brukt i denne oppgava, med mindre noe annet er oppgitt, er produsert med ArcGIS.

4.2.2.1 Måling av murverk

Murverkets lengde blei som nevnt ovenfor, målt med GPS og ArcPAD. Disse dataene blei behandla i ArcGIS, hvor de blei målt med lengdemålefunksjonen i programmet. Rutinen blei gjentatt flere ganger, for å få sikrest mulig resultat. De representerte dataene vil være estimat, og derfor ikke helt nøyaktige. Det kan regnes med en feilmargin på ± 5 meter.

4.2.2.2 Beregning av borgens størrelse

De innmålte murverkene blei brukt til å kartlegge borgenes totale utstrekning. Murverket vil stå for borgens avgrensning på en eller flere sider, mens naturlige hindre vil avgrense borgen andre steder. Enkelte av borgene vil ha usikre avgrensinger. Borgens areal er oppmålt i ArcGIS med programmets arealmålefunksjon. Arealet som oppgis i denne oppgava, vil være avrunda til nærmeste tusen eller hundre m². Alle mål når det gjelder murverk og areal, med unntak av steinene i muren som måles i cm, vil være oppgitt i m, m² eller m³. Større avstander blir oppgitt i km.

4.2.2.3 Viewshed-analyser

Figur 4: Vektorkart over Vardåsen

materialkapittelet.

Når vektordataene er konvertert til rasterdata, må det lages en punkt-shapefil, eller bruke et utsiktspunkt som er plotta med GPSen. Dette utsiktspunktet, blir observeringspunktet som viewshed-analysen blir foretatt ut fra. I dette tilfellet har jeg plassert et observeringspunkt på det høyeste punktet på kollen, og dette vises som en rød firkant på tegningen (Figur 6). Det er ikke alltid det høyeste punktet vil gi den beste utsikta, ettersom det kan være slake sider på kollen som forhindrer utsikta til kollens fot.

I synsfeltanalysen blei ”Viewshed-funksjonen” i ArcGIS benytta. Denne funksjonen benytter seg av rasterdata som viser høydekurvene som et fargespekter (i dette eksempelet er det valgt gråtoner), i stedet for kurvene som vi kan se på et vanlig kart. Kartene nedenfor viser Vardåsen, hvor en av bygdeborgene i analysen befinner seg. Viewshed funksjonen er kun brukt som et analyseverktøy, og hver og en av de utførte analysene, vil ikke bli presentert i dette arbeidet. Analysen som er utført, vil ligge til grunn for siktanalysen som blir presentert i

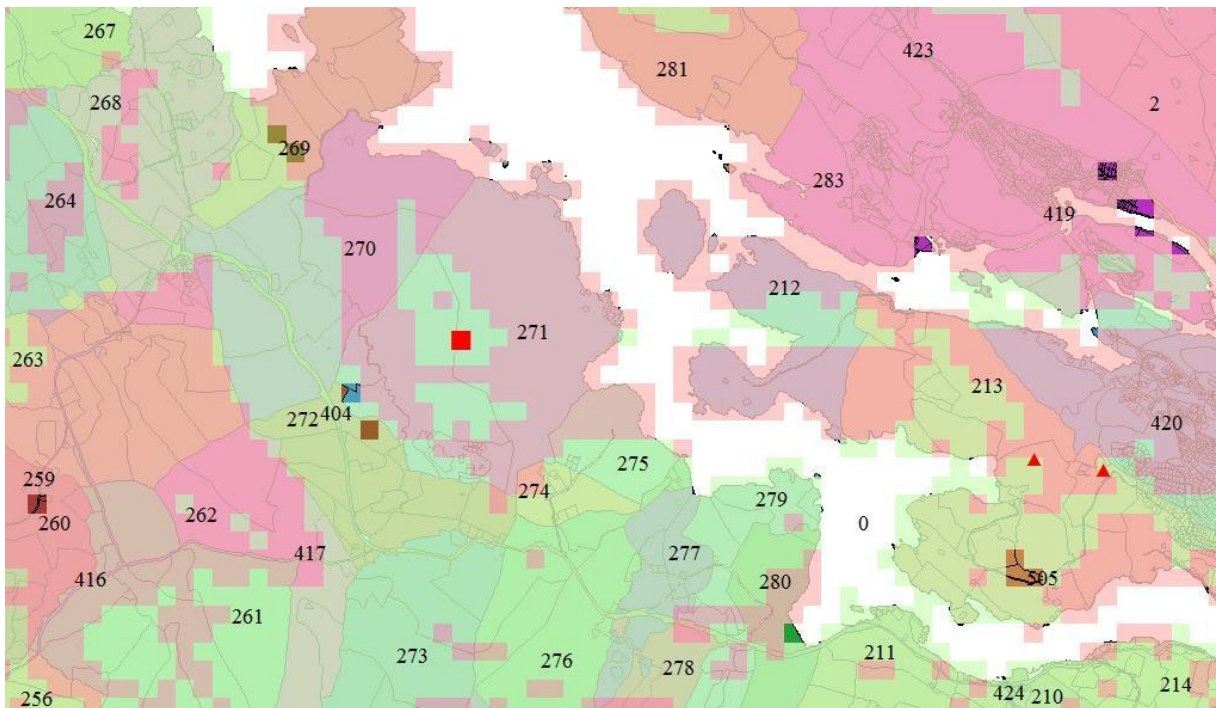

Figur 5: Rasterkart over Vardåsen

Figur 6: Vardåsen med viewshed-analyse, den røde firkanten er observeringspunktet

Synsfeltet vil tegnes på kartet som lysegrønne felt, mens de rosa felt vil vise det ikke-synlige området. De hvite områdene, er datatomme. Det vil si at de ikke inneholder noen høydedata, som det kan produseres rasterdata av. For dette eksemplets del, er de hvite områdene i nordøst, Norsjø. Tegningen under (Figur 7), er et eksempel som viser hvordan analyseverktøyet blei brukt.

Figur 7: Viewshed-analyse fra Vardåsen (rød firkant) med omkringliggende gårder (markert med gårdsnummer) og bygdeborger (vist med røde trekanten)

4.3 Siktanalysen

Fotografier som blei tatt under ekskursjonene til bygdeborgene, vil bli brukt som grunnlag for å fastslå hva som er mulig å se fra borgene. Hvilke gårder, ferdselsruter og gravfelt som er synlige, og om det er mulig å se til andre bygdeborger, vil være de viktigste dataene. En arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder (jf Gansum et al 1997) tilpassa bygdeborger, vil bli brukt for å plassere borgene inn i kulturlandskapet. Christian Lie (2000) har benytta en visuell landskapsanalyse på bygdeborger i Etne, og jeg vil bruke deler av hans

modell på mitt område. Min analyse vil derimot ikke være like grundig, ettersom jeg også benytter meg av flere analysemetoder. I hovedsak vil jeg benytte meg av den visuelle landskapsanalysen på samme måte som Østebø (2008: 27ff), nemlig for å klassifisere siktbarhetene til lokalitetene. Den opprinnelige visuelle landskapsanalysen, blei utvikla som et analyseverktøy for å beskrive gravminners beliggenhet, og hvordan de forholder seg til kulturlandskapet. De viktigste punktene i denne typen analyse, var hvor kan du se gravminnet fra, og hva kan du se fra gravminne. Denne delen av analysen kalles ”henvendelse”.

Henvendelse beskriver hvilken retning som gravminnet, i Gansums (1995) landskapsanalyse, er best synlig fra. Det vil si hvilket betrakningspunkt som gir det mest imponerende inntrykket av gravminnet. I denne delen av analysen, som kalles den underordna landskapsanalysen, blir det delt opp i kategoriene ”utadvendt/innadvendt”, ”offentlig/privat” og ”ekskluderende/inkluderende” (Gansum 1995: 87f; Lie 2000: 39). Henvendelsesbegrepet blir i min analysemodell oppdelt i ”murverkets synlighet” og ”innsyn til borgplataet”.

4.3.1 Faktorer for siktanalysen.

Min visuelle landskapsanalysemodell, som jeg har valgt å kalle siktanalysen, tar for seg hva som faktisk er mulig å se fra de enkelte borgene, og hvordan borgen fortone seg for en som betrakter borgen fra utsiden av murverket. Kriteriene som ligger til grunn for vurderingene, er beskrevet under. Alle dataene fra siktanalysen blir presentert i en tabell, og i diagramform i neste kapittel. De forskjellige kategoriene som er brukt, vil jeg nå presentere.

4.3.1.1 Utsiktsområde

Med utsiktsområde menes hvilke(t) landskapsområde det er best utsikt over fra borgene. Jeg har valgt å dele inn landskapet i fire forskjellige kategorier; ”jordbruk”; ”skog” ”hav/innsjø” og ”fjell”. Jordbruksområdene er karakterisert av dyrka mark, skogsområdene er områder som i dag er gjengrodd. Med hav/innsjø menes i hovedsak Telemarksvassdraget med Frierfjorden og Volls fjorden. ”Fjell” er fjellområdene som ligger i nordøstre deler av Skien.

4.3.1.2 Synlighet

Borgens synlighet blir delt inn i to deler. Den første delen vil ta for seg avstanden det er mulig å se murverket fra, for personer utafor borgområdet. Kategoriene vil da bli som følger: ”synlig på 0-50 m”, ”synlig på 50-200 m” og ”synlig på over 200 m”. Den andre delen av synlighetsanalysen, vil ta for seg muligheten til å se inn på borgplataet fra utsida. Innsynet blir kategorisert i tre klasser: ”umulig”, ”begrensa” og ”ubegrensa”. Med ”begrensa” menes mulighet til å se inn på borgområdet fra høyereliggende kulle eller ås. En borg med ubegrensa

innsyn, vil ligge så lavt i forhold til terrenget rundt, eller ha så slake fjellsider opp mot borgplataet, at det er mulig for en person å se inn på borgområdet fra foten av kollen, bygdeborgen befinner seg på.

4.3.1.3 Sikt lengde og siktkvalitet

Sikt lengden er hvor langt det er mulig å se fra bygdeborgene. Bygdeborgenes sikt lengde vil være begrensa av naturlige og menneskeskapte objekter, i form av fjell og bygninger. Vurdering av sikt lengde deles inn i ”kort”, ”middels” og ”lang” sikt. Kort sikt, vil tilsi at det kun er mulig å se borgens nærområde. Nærområdet vil være området som ligger i en radius av 1 km fra borgplataet. Borger med middels sikt, har utsikt over et større landområde, men er begrensa av store objekter (som høye åsdrag eller fjell) i det fjerne. De borgene som har lang sikt, er de borgene som ligger så høyt i forhold til terrenget rundt, at sikta kun begrenses av horisonten eller øyets synsevne. De fleste borgene har svært begrensa sikt i en eller flere retninger. Sikt lengdeanalysen vil derfor være basert på den retning hvor det vil være mulig å se lengst. Sikten vil også bli klassifisert som ”dårlig”, ”god” eller ”meget god”. Dårlig sikt, betyr at borgens utsikt er hindra av andre høye koller eller fjell i nærområdet, i tre eller fire himmelretninger. Borger med god sikt, vil ha utsikt i minimum to himmelretninger, mens en borg med meget god sikt, vil ha utsikt over tre eller fire himmelretninger.

4.3.1.4 Sikt til ferdselsårer

Borgenes mulighet til å overvåke ferdselsårene vil bli analysert. Det vil skilles mellom borger som har sikt til ferdselsårene, og de som ikke har sikt til ferdselsårene. Kategoriene jeg vil dele inn i, er ”god”, ”middels” og ”ingen”. En borg med god sikt, har mulighet til å overvåke en lengre del av en ferdselsåre. Dersom borgen har middels sikt til ferdselsåra, vil det si at det er mulig å observere kortere strekk av ferdselsåra, eller at borgen ligger så langt unna ferdselsåra, at det ikke er mulig å se enkeltmennesker som forflytter seg langs ferdselsåra. De borgene som ikke har sikt, eller minimal sikt til ferdselsårer, vil bli klassifisert som ingen sikt.

4.3.1.5 Sikt til andre bygdeborger

Dersom det er mulig å se fra en bygdeborg til en annen borg vil dette bli nevnt i tabellen. Disse dataene vil, i tillegg til å bli presentert i diagramform, bli presentert på et kart hvor siktlinjene mellom borgene og storgårdene er inntegna.

4.3.1.6 Sikt til storgårder

Lokaliseringa av storgårdene i Skiensområdet er basert på tidligere arbeid av Munch (1962), Myhre (1987a) og Mitlid (2003). Enkelte av borgene kan ha hatt synskontakt med de rikeste

gårdene, og i de tilfellene dette har vært mulig, vil det oppgis i tabellen. De rikeste gårdene i Skien basert på gravfunn med prestisjeobjekter som gull, sølv, glass og bronse, er Falkum, Lille Gjerpen, Bratsberg, Espedalen og Søtvedt, mens gården som ofte regnes som den største gården i eldre jernalder, Bjørntvedt, har relativt få rike funn, men til gjengjeld flere gravhauger på ca 40 m i diameter (Munch 1962; Mitlid 2003). I tillegg til disse gårdene i Skien, har jeg valgt å ta med Stenstad, hvor det er gjort et rikt gravfunn som blant annet inneholdt en runestein, som ligger i Nome kommune, men rett ved grensa til Skien.

4.4 Lokaliseringsanalyse

En lokaliseringanalyse vil bli foretatt på både makro- og mikronivå. Med makronivå menes hvordan borgene ligger i forhold til hverandre og de sentrale jordbruksområdene, samt andre kulturminner. Lokaliseringsanalysen på mikronivå vil ta for seg de lokale forholdene rundt borgen. Det vil si hvordan borgen forholder seg til lokaltopografiske forhold. På begge nivå vil begrepet lokaliseringsfaktor være meget viktig. Med lokaliseringsfaktor menes den eller de faktorene som fører til at mennesker tar i bruk et område eller et spesielt sted (Bergsvik 1995: 116). Lokaliseringsanalysen har i stor grad vært benytta som et verktøy i arbeidet med boplasser fra steinalder og bronsealder (Bergsvik 1994, 1995; Kristoffersen 2001). Min lokaliseringanalyse må tilpasses til å kunne brukes på bygdeboger. Det må derfor gjøres noen grep når det gjelder faktorene og kriteriene som ligger til grunn for analysen. Faktorene jeg har valgt å bruke, er i stor grad basert på Kjetil Østebøs (2008) avhandling om bruken av hellere i eldre jernalder i Vest-Norge. Faktorene som vil bli vektlagt i analysen, beskriver topografiske forhold. Enkelte av de innsamla dataene vil være ikke direkte målbare, men mine evalueringer av forskjellige forhold. Dette gjelder for eksempel tilgjengelighet og sikt. Til en viss grad vil disse dataene være subjektive, ettersom de representerer mine meninger. Subjektiviteten vil reduseres ved hjelp av klare og eksplisitte kriterier for evalueringa (Bergsvik 1991: 73, 81-82; Østebø 2008: 27).

4.4.1 Faktorer for lokaliseringsanalysen på makronivå

Jeg har valgt å dele inn Skiensområdet i tre deler; fjordstrøk, vassdrag og innland.

4.4.1.1 Fjordstrøk

Fjordstrøka utgjør en liten kyststripe mot Vollsfjorden og Frierfjorden i søndre deler av kommunen. Området er prega av heilandskap og et mindre jorbruksareal. Det er få øyer og holmer innerst i Frierfjorden, og sikta er derfor ofte god fra heiene som ligger ut mot fjorden.

4.4.1.2 Vassdraget

Vassdragsområdet er jordbruksområdene som ligger tilknyttet Telemarksvassdraget, og er en fortsettelse på fjordområdet. Dette området ligger lavt i forhold til havnivået, og er relativt flatt, med enkelte innslag av koller og heier. Flere av kollene har sikt over store områder. De lavtliggende områdene har meget god jordbruksjord, og det finnes flere storgårder der.

4.4.1.3 Innlandsområdet

Innlandet utgjør store deler av Skien kommune, men under halvparten av arealet til dette området, vil ligge innafor undersøkelsesområdet. I nord er det store fjellområder med fjelltopper på opp mot 800 m. I sørvest ligger det store heiområder, i retning Drangedal. De delene av innlandet som ligger innafor undersøkelsesområdet, er preget av høye heier og kupert terreng.

4.4.2 Faktorer for lokaliseringsanalysen på mikronivå

Jeg har valgt å presentere de evaluerte faktorene først, og de målbare faktorene til slutt.

4.4.2.1 Økonomisk sone

Jeg har valgt å dele inn undersøkelsesområdet i to økonomiske soner; ”innmark” og ”utmark”. Innmarka utgjør dagens jordbruksområder, eller områder som med sikkerhet kan sies å ha vært dyrka en eller annen gang i historien eller forhistorien. Utmarka utgjør alle de skogkledde områdene. I utgangspunktet vil alle borgene ligge i utmark, men jeg har valgt å definere borger som ligger på en ås eller kolle, som har en eller flere sider som tilstøter jordbruksområdene, som innmarksborger.

4.4.2.2 Tilgjengelighet

Hvis vi skal si noe mer om tilgjengeligheten til borgene, må vi vite hvor bratte og uframkommelige kollene de befinner seg på, er. Dataene som vil bli lagt fram, er basert på egne erfaringer. Jeg har delt borgene inn i kategoriene: ”vanskelig tilgjengelig” og ”lett tilgjengelig”. Borgene som kategoriseres som vanskelig tilgjengelig, ligger på koller som enten er meget bratte, eller vanskelig å bestige av andre årsaker. Med andre årsaker, menes for eksempel steinete og ulendte skråninger som må forseres, for å nå borgplataet. Lett tilgjengelige borger, befinner seg på topper som det er mulig for de fleste å ta seg opp til, relativt fort. Det må tas hensyn til at borgene muligens skulle fungere som tilfluktsteder, og at det derfor settes tyngre krav til ”lett tilgjengelig”-kategorien i denne sammenheng, enn det det ville bli satt i en vanlig topografisk sammenheng, som en turbrosjyre for Norsk Turistforening.

4.4.2.3 Muligheten til å hindre trafikken langs ferdselsårene

Borgens beliggenhet i forhold til gamle ferdselsveier, vassdrag og fjordene vil bli evaluert. Når det gjelder vassdrag, vil det kun være Telemarksvassdraget som vil være aktuelt i undersøkelsesområdet, da dette var den dominerende ferdselsleden mellom Grenland og Telemark, helt fram til siste halvdel av 1900-tallet. Frierfjorden hører i stor grad til Telemarksvassdraget, mens det munner ut et gammelt fotefar ved Volls fjorden som leder fra Norsjø. Gjerpensdalen må også anees som en ferdselsåre. Kriteriene som blir brukt for å fastslå en forbindelse mellom borgene og ferdselsårene, vil være avstand og muligheten til å kontrollere ferdselen. Kontrollen av ferdselen, vil bli bestemt av både avstand, samt ferdselårens bredde ved passasjepunktet ved borgen. Avstand vil oppgis i meter, mens muligheten til å kontrollere ferdselsårene blir bedømt som ”mulig” eller ”umulig”. Det vil ikke bli tatt hensyn til at mannskapet på borgen har hatt tilgang til båt eller andre former for sperring av ferdselen i analysen, men dette kan bli trukket inn materialgjennomgangen.

4.4.2.4 Vanntilgang

Med vanntilgang menes borgens naturlige vannforsyning, i form av oppkom, elv, bekk eller tjern. Vannkilden må ligge innafor borgområdet dersom den skal anees som sikker for å kunne utnyttes i en eventuell stridssituasjon. Dersom det eksisterer en vannkilde utafor borgplatået, og innen en radius av 500 m fra borgen, vil dette bli nevnt. Jeg har derfor valgt å dele inn vanntilgangen i tre kategorier: ”sikker”, ”mulig” og ”uten tilgang”. En sikker kilde befinner seg innafor borgområdet, mens en mulig vannkilde er under 500 m fra borgen.

4.4.2.5 Avstand til gårdsbosetning

Avstanden til gårdsbrukene vil bli målt i luftlinje ved hjelp av ArcGIS. De gårdene som vil bli inkludert i lokaliseringsanalysen, vil være gårdene som enten arkeologisk, eller basert på gårdsnavn kan spores tilbake til eldre jernalder. Jeg vil ta utgangspunkt i de nåværende tuna på gårdene, og måle avstanden til borgene. Dette vil være en mulig feilkilde ettersom tuna kan ha flytta seg siden eldre jernalder, og det kan ha skjedd oppdelinger og sammenslåinger av gårdene.

Gjennomgangen av det arkeologiske materialet, vil i stor grad bli basert på tidligere arbeid av Jens Storm Munch (1962), Bjørn Myhre (1987a) og Mitlid (2003). I tillegg til dette, vil Riksantikvarens kulturminnedatabase – Askeladden, topografisk arkiv ved Telemark Fylkeskommune og Kulturhistorisk Museum i Oslo, og Telemark Museums sine tilvekstkataloger benyttes. Gårdene kan påvises på bakgrunn av gravfunn, ettersom disse kan

fortelle oss om fast bosetning. De foreliggende dateringene vil bli brukt. For en oversikt over funnmaterialet, se appendiks.

Gårdsnavn er tradisjonelt sett blitt knytta til ryddinga av gården, og har i stor grad blitt brukt til å kunne forklare gårdens alder. De eldste gårdsnavna vi kjenner, har usammensatte kultur- eller naturnavn som By, Bø, Voll, Vik, Nes, Haug og Berg. By og Bø betyr bosted, og disse navna kan godt være eldre enn to tusen år (Solberg 2003: 145). De eldste sammensatte navna, er de som ender på –heim eller –vin. For Skiens del ender de fleste heimnavna i dag på –um som i Solum, Falkum og Øvrum. Gårdene med navn som ender på –vin, kan tyde på beiteland eller eng, og må ikke nødvendigvis knyttes direkte til gården. Gårdsnavn som ender på –tveit/tvedt/tvet, er antageligvis fra yngre jernalder eller middelalder. Gårder med –land og –stad, kan være fra eldre jernalder (ibid: 145). I hovedsak, vil jeg benytte meg av de usammensatte kultur- eller naturnavna og heimnavna som utgangspunkt for å regne ut avstand mellom gårdene og borgene. Datering av gårder etter navn, vil alltid være en mulig feilkilde, ettersom gårder kan ha fått navn både før og etter de har blitt rydda. I tillegg til dette, er det flere gårder som har forsvunnet, og nye gårder har oppstått på de gamle gårdenes rydninger. Gravfunn fra eldre jernalder, vil være det sikreste tegnet på at gården har vært rydda i eldre jernalder. Dersom gården har et ”yngre” navn, som for eksempel tvedt, og gravfunn fra eldre jernalder, er det mulig at den opprinnelige gården har forsvunnet. Avstanden mellom borgene og gårdene vil bli oppgitt i meter.

4.4.2.6 Areal

Borgenes areal blir målt som beskrevet ovenfor. Arealet blir oppgitt i den faktisk målte størrelsen, og blir derfor ikke inndelt i grupper.

4.4.2.7 Høyde over havet og høydemeter i forhold til jordbruksstrøk

Hvor høyt borgene ligger, er ikke nøyaktig målt, ettersom den GPSen som blei benytta, ikke kunne foreta en sikker og nøyaktig høydeberegning. De høydene som vil bli oppgitt i denne oppgava, er basert på høydekotene i et FKB-kart med 5-meters høydekoter. Det vil derfor være en feilmargin på ± 5 m. Dette vil ikke ha en vesentlig innvirking på funksjonsanalysen, fordi høydedataene kun er ment til å gi en pekepinn for hvor vanskelig eller lett det var for mennesker å ta seg opp til borgen fra jordbruksområdene. Høydene og høydeforskjellene vil oppgis i tabellen i meter.

4.5 Murverks- og mannskapsanalyse

For å kunne si noe om hvilke krefter som kan ha stått bak bygginga av borgene, vil det bli foretatt mannskapsberegninger. Det blir regna ut hvor mange personer som trengs for å oppføre de enkelte borgene. I tillegg blir det beregna hvor mange personer som trengs for å bemanne borgene i en eventuell stridssituasjon. Utrekningene er basert på Johan Engström (1984) og Dagfinn Skre (1998) sitt arbeid med dagsverk og bemanning. Modellene som er brukt til utregninga, blir gjennomgått nedenfor. Murverks- og mannskapsanalysen vil bli framstilt i en egen tabell.

4.5.1 Faktorer for murverks- og mannskapsanalysen

Jeg vil først ta for meg murverket og dets oppbygning, og deretter vil jeg presentere modellene jeg har brukt for å regne ut mannskapsanslaga og dagsverksestimatene.

4.5.1.1 Murlengde

Beskrivelse av oppmåling av murverket, er forklart ovenfor. De samlede murverkslengdene vil bli benytta, og de inkluderer både yttermurer og innermurer. Murlengdene oppgis i meter.

4.5.1.2 Murtype

For en inngående beskrivelse av murverkstyper, henvises det til appendiks. Det vil være vanskelig å skille ut de forskjellige typene, men dersom det er mulig, vil disse bli inndelt i fem forskjellige kategorier. Kategoriene er ”røysmur”, ”steinstreng”, ”tørrmur”, ”kistemur” og ”terrassemur”. Borgene der det ikke er mulig å påvise en murverkstype, vil bli klassifisert som ”ukjent”.

4.5.1.3 Steinstørrelse

Steinstørrelsen vil bli klassifisert etter gjennomsnittstørrelse, og oppgis som ”liten”, ”middels” og ”stor”. En liten stein er ca 15x15x15 cm, mens en middels stein er ca 30x30x30 cm. En stor stein er større enn 50x50x50 cm.

4.5.1.4 Mannskapsberegning

Mannskapsberegningen er basert på Dagfinn Skres (1998) utregning av mannskapsbehov på bygdeboger på Romerike. Han mener at en det trengs 1 mann per 4 meter mur. Det vil si at det trengs 25 mann for å forsvare en 100 m lang mur eller palisade (Skre 1998: 277). Disse tallene er basert blant annet på en skriftlig kilde fra 800-tallet, som forteller om hvilke områder som må stille mannskap til en borg i Syd-England. Kilden som kalles ”The Burghal Hideage”, nevner at det trengs 100 mann på 126 m palisade, men Skre mener at disse tallene kan beskrive

tre skift med 33 mann på hvert skift. I sin beregning av bemanning på borgene på Romerike, har Skre tatt med murløse strekninger hvor han mener det har vært behov for palisader i utregningene sine (ibid: 277f). Mine tall kommer til å være basert på de reelle murlengdene som i dag finnes. Både indre og ytre murverk, dersom dette finnes, er tatt med i beregninga. Dataene vil presenteres i tabellen som de beregna tall, og vil ikke inndeles i kategorier.

4.5.1.5 Antall dagsverk ved oppføring av borgene

Jeg vil benytte meg av lengda, bredda og høyden på murene til å beregne hvor lang tid det vil ta å bygge hver og en av borgmurene. Mine utregninger er basert på Johan Engströms (1984) eksperimenter med fornborgen Torsburgen på Gotland. Torsburgen er mye større enn de borgene som finnes i Skien, og utregningene vil ikke nødvendigvis være helt overførbare på norske forhold. Enkelte av momentene i hans beregninger kan dog brukes. Første del av eksperimentet gikk ut på å hugge stein og stable den opp. Hvorvidt det var nødvendig å hugge stein for å bygge borgene i Skien, vites ikke med sikkerhet. En del av borgene er antageligvis bygd med stein som er samla i borgens nærområde.

De mindre ”klintborgarna” på Gotland er antageligvis resultat av steinsamling, framfor steinhugging (Engström 1984: 59). Dersom vi tar høyde for at steinene er brutt fra fjellet, viser det seg at dagsverket (5 timer) for en steinbryter er rundt 2-3 m³ stein. Ettersom det ikke finnes sikre bevis for bryting av stein ved noen av borgene i undersøkelsesområdet (men det kan ikke utelukkes at det har funnet sted) har jeg valgt å se bort fra denne faktoren. Stablinga av steinene tok mellom 15 og 21 minutter for 1 m³, alt etter hvor store steinene var. Dette forutsetter at steinene allerede er båret til stedet hvor muren skal oppføres. Bæring og stabling av 1 m³ stein 50 m, ved hjelp av bærer, tok 4 studenter ca 1 time (57 min). En person vil dermed bære og stable 0,25 m³ stein per time, og det vil tilsvare ca 2 m³ per dag. Dette vil variere veldig fra borg til borg, på grunn av avstand til hvor steinene er henta, og terrenget bærerne måtte forsere. På mange av borgene er det store steinurer i skråningene opp til borgplataet, og det er sannsynlig at mye av steinen er henta på slike steder. Disse beregningene vil kun gi en pekepinn på hvor mange som kan ha bidratt til å bygge borgen, og må derfor sees på som estimer.

Antall dagsverk på innsamling/bæring av stein og oppføring av mur:

Murverkets totale volum / 2 m³ stein innsamla og stabla pr dag.

I tillegg til de overnevnte faktorene, vil palisadebygging og en eventuell fjerning av busker og trær foran borgen, kreve en god del dagsverk. Engström har ikke utført eksperimenter med trehugging og palisadebygging, men basert sine utregninger på militære beskrivelser fra 17-1800-tallet (ibid: 76 ff). I følge disse beskrivelsene tok det tre mann, to som sager og en som spisser til palisadene, en time å produsere 15-20 palisadestokker. Dette tilsvarer et dagsverk på ca 40 stokker (ved 8 timers arbeidsdag med noen hvilepauser). Stokkene hadde en diameter på rundt 15-20 cm (jeg har valgt å bruke 0,2 m i utregninga) og de var i overkant av 3 m lange. De blei plassert med ca 5-10 cm mellomrom (jeg har valgt å bruke 0,1 m i utregninga), og det tok 3 mann en dag å sette ut 50-60 stokker. Det vil si et dagsverk på ca 20 stokker.

Antall palisadestokker per meter mur blir som følger:

1 meter mur = $0,1 + 0,2 + 0,1 + 0,2 + 0,1 + 0,2 + 0,1 = 3-4$ stokker per meter mur hvor gjennomsnitt blir 3,5 stokker per meter.

Antall dagsverk på tilhugging av stokker:

Antall stokker i palisade / 40 tilhugde stokker om dagen

Antall dagsverk på oppsetting av palisade:

Antall stokker i palisade / 20 nedsatte stokker om dagen

Bæring og felling av stokkene kommer i tillegg, og bæretida vil variere ut fra skogens beliggenhet, i forhold til bygdeborgen. Engström gikk ut fra at det er mulig for en person å hugge, kviste og barke 13 trær per dag, hvor diameteren var 0,2-0,3 m. Hvis vi antar at gjennomsnittshøyden på disse trærne var 9 m kan hver stokk deles i tre deler. Det tar en person 6 min å kappe et tre med en diameter på 0,2 m.

Antall dagsverk ved felling av trær:

(Antall stokker i palisade / 3 palisadestokker per tre) / 13 trær per dagsverk

For å bære en 3 m lang stokk, kreves det 2 menn, og de bærer en slik stokk 15 m (inkludert gangtid begge veier) på 2,75 min (0,75 min per tur med en ganghastighet på 0,025 min/m + 2 min for lasting og lossing). Jeg velger å utvide denne distansen til 50 m (hver vei), som i de fleste tilfeller vil passe bedre i mine beregninger, fordi jeg da vil ha samme utgangspunkt som steinbæringa.

Dersom vi antar at stokkene er båret 50 m, vil et dagsverk, med en effektiv arbeidsdag på 7 timer (420 min), bli som følger:

$$420 / (2(0,025 \times 50) + 2) = 93,33$$

93,33 runder jeg av til 93. Dette vil si at en person bærer 93 stokker hver dag, dersom det hadde vært mulig. Siden stokkene er så tunge, må det være to personer som utfører dette arbeidet.

Antall dagsverk på transport blir da som følger:

(Antall palisadestokker i murverket / 93 bårrede stokker per dagsverk) X 2 bærere per stokk

Alle de overnevnte faktorene vil framstå under et samla dagsverksresultat i tabellen.

4.6 Oppsummering

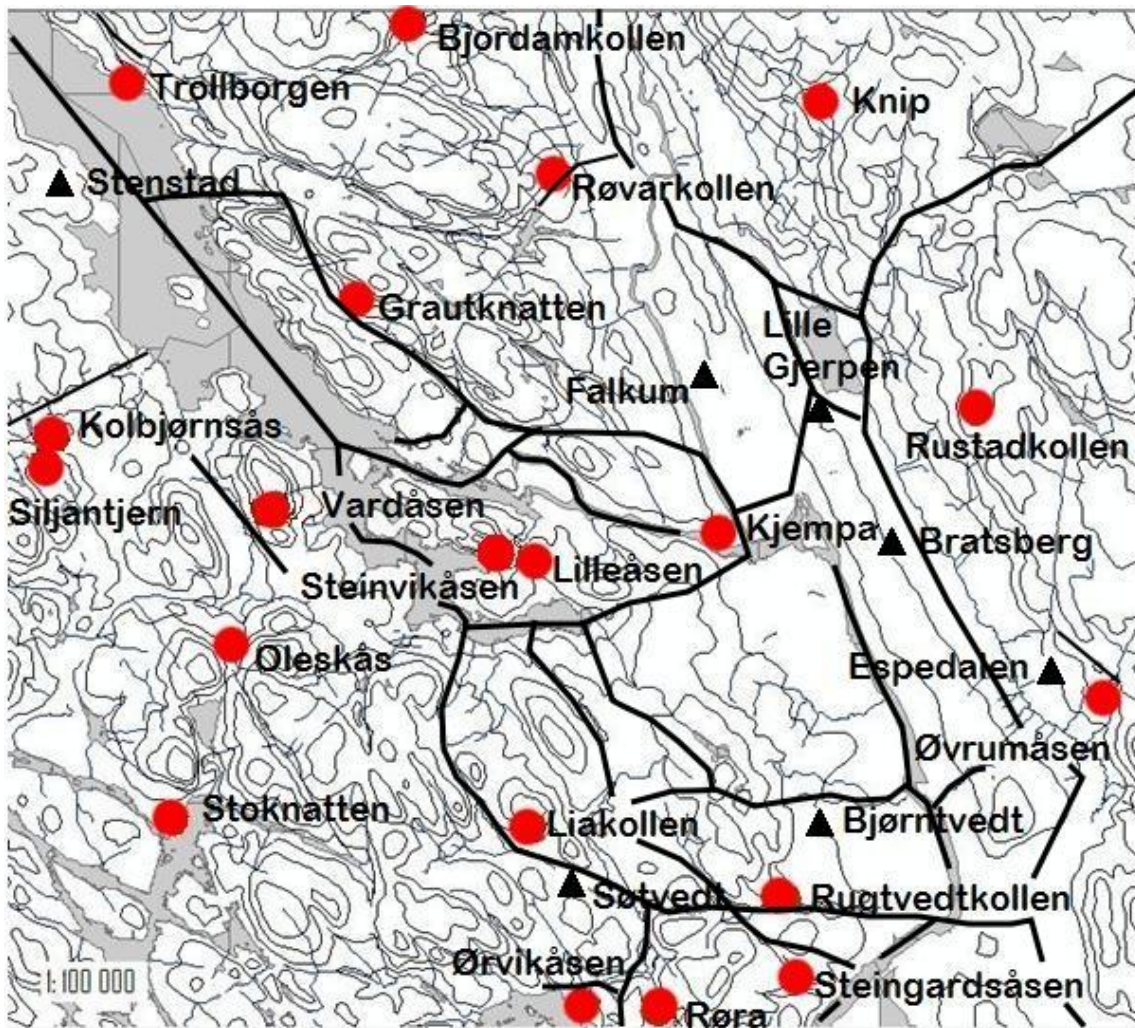
I løpet av høsten 2008 undersøkte jeg flere bygdeborger i Skiensområdet. Murverket på borgene blei analysert og oppmålt, samtidig blei også beliggenheten dokumentert og utsikt fotografert. De innsamla dataene vil bli analysert med forskjellige analysemetoder. Analysemetodene som blir benytta er siktanalyse, lokaliseringsanalyse og mannskaps-/dagsverksberegning. Siktanalysen tar for seg utsikt og innsyn til borgene. Lokaliseringsanalysen ser på borgenes beliggenhet i forhold til topografi, gårdsbosetning og ferdselsårer. Mannskaps-/dagsverksberegningene er basert på murverkslengdene. De to første analyseverktøya har som mål å gjøre rede for hvilke preferanser menneskene som anla borgene hadde i forhold til valg av lokaliteter. Ved å sammenligne sikt- og lokaliseringsdataene, med teoriene om borgenes funksjoner, som blei framlagt i forrige kapittel, håper jeg å kunne bestemme hvilken funksjon den enkelte borg kan ha hatt. Med mannskaps-/dagsverksberegningen har jeg som mål å kunne si noe om hvem som kan ha stått bak oppføringa av borgene i Skien.

5. Materialet

Bygdeborgene vil være hovedfokuset for dette kapitlet, mens andre kulturminner vil bli trukket inn i drøftninga av borgenes bruksområde i neste kapittel. Først vil jeg gi en generell oversikt over bygdeborgene i Skien, og deretter vil jeg ta for meg de morfologiske og geografiske forholda rundt borgene. Resultatene i denne materialpresentasjonen, bygger på de dataene jeg samla inn i løpet av høsten 2008, og bearbeida vinteren 2008 og våren 2009. For en mer inngående beskrivelse av de enkelte bygdeborgene og en oversikt over funn fra eldre jernalder, se appendiks.

5.1 Bygdeborgene

I Skien er det registrert 21 bygdeborger, og jeg har valgt å ta for meg 18 av disse. Den ene av bygdeborgene som ikke er tatt med, ligger utenfor det mest sentrale området i Skien, og er på grunn av sin perifere beliggenhet i forhold til de 20 andre borgene valgt bort. Dersom jeg skulle tatt med den 21. borgen i Skien, måtte jeg også ha trukket inn borgene i Sauherad og Nome, og det ville blitt for omfattende. To av de 20 mest sentralt beliggende borgene, Oleskås og Stoknatten, blir ikke presentert i denne avhandlingen, ettersom de hadde falt ut av askeladdenregistreringa da innsamlinga av materialet begynte, og den eneste informasjonen jeg har klart å oppdrive om disse borgene, er en geografisk plassering. Borgene er derfor tegna inn på karta som brukes i dette kapitlet, men de er ikke undersøkt. De 18 bygdeborgene som er undersøkt, blir presentert enkeltvis i tabellene. Nummereringa av borgene er valgt ut fra når jeg undersøkte dem, det vil si at nr. 1 er den første borgen jeg undersøkte i felt. Dataene som blir presentert i dette kapitlet, er i stor grad basert på egne erfaringer i felt, mens den resterende informasjonen er henta fra topografisk arkiv ved Telemark Fylkeskommune og kulturminnedatabasen askeladden.ra.no.

Figur 8: På kartet vises den geografiske utbredelsen av bygdeborgere (representert ved røde prikker) i de mest sentrale delene i Skien kommune. I tillegg til bygdeborgene er også de rikeste gårdene, basert på gravfunn (representert ved svarte trekkanter), og ferdselsveier presentert på kartet. Det nederste området på kartet, viser den korte kyststripa som Skien kommune har. De to bygdeborgene, Oleskås og Stoknatten, er ikke beskrevet i denne oppgava. Veiene mellom Norsjø og Vollsfjorden, Norsjø og Knardal, og Norsjø og Skiens byområder, er henta fra Konsul H. H. Holtas (1921) beskrivelse over gamle ferdselsårer. De andre veiene som er tegna inn på kartet, er basert på veier som sannsynligvis har eksistert i eldre jernalder. Dette gjelder ferdselsårene langs Gjerpendalen, og veien som leder østover mot Siljan. De tynne strekene som er tegna inn på kartet, er mindre veier som jeg har observert ved mine ekskursjoner til borgene. Veien som leder forbi Røvarkollen, er den gamle veien mellom Fossum jernverk og gruvene hvor jernmalmen ble tatt ut. Denne veien er anlagt ca 1540, men det kan ha gått en eldre vei på deler av denne strekningen. Veien som leder forbi Kolbjørnsås, er veien som leder fra Norsjø til Tveitangårdene, og er det mest naturlige stedet å anlegge veien til gårdene. På Tveitangårdene skal det ha blitt gjort funn fra eldre jernalder. Veifaret som er tegna inn ved borgene på Øvrum, er meget usikker, og er muligens en moderne traktorvei.

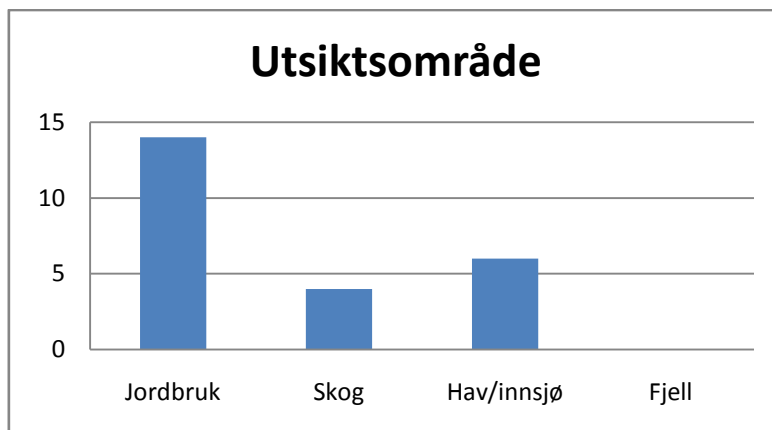
5.2 Siktanalyse

Tabell 1: Siktanalyse

Nummer	Lokalitetsnavn	Utsiktsområde					Sikt lengde			Sikt			Murverkets synlighet			Innsyn til borgplatået			Sikt til ferdelsårer			Sikt til andre bygdeborger		Sikt til storgårder	
		Jordbruk	Skog	Hav/innsjø	Fjell	Kort	Middels	Lang	Dårlig	God	Meget god	Synlig på 0-50 m	Synlig på 50-200 m	Synlig på over 200 m	Umulig	Begrensa	Ubegrensa	God	Middels	Ingen	Ja	Nei	Ja	Nei	
1	Bjordamkollen		✓					✓					✓	✓				✓			✓			✓	
2	Røvarkollen	✓						✓			✓				✓			✓			✓			✓	
3	Kjempe	✓		✓				✓		✓				✓			✓			✓			✓		
4	Trollborgen	✓		✓				✓		✓			✓		✓		✓			✓			✓		
5	Grautknatten	✓						✓		✓				✓			✓			✓			✓		
6	Lilleåsen	✓						✓		✓				✓			✓			✓			✓		
7	Steinviksåsen	✓		✓				✓		✓				✓			✓			✓			✓		
8	Knip	✓						✓				?		✓			✓			✓			✓		
9	Kolbjørnsås	✓	✓					✓		✓				✓			✓			✓			✓		
10	Siljantjern		✓					✓		✓				✓			✓			✓			✓		
11	Ørvikåsen	✓		✓				✓		✓				✓			✓			✓			✓		
12	Røra		✓	✓				✓		✓				✓			✓			✓			✓		
13	Rugtvedtkollen	✓						✓		✓				✓			✓			✓			✓		
14	Steingardsåsen	✓		✓				✓		✓				✓			✓			✓			✓		
15	Vardåsen	✓		✓				✓		✓				✓			✓			✓			✓		
16	Liakollen	✓						✓		✓				✓			✓			✓			✓		
17	Rustadkollen	✓						✓		✓				✓			✓			✓			✓		
18	Øvrumsåsen	✓						✓		✓				✓			✓			✓			✓		

5.2.1 Utsiktsområde

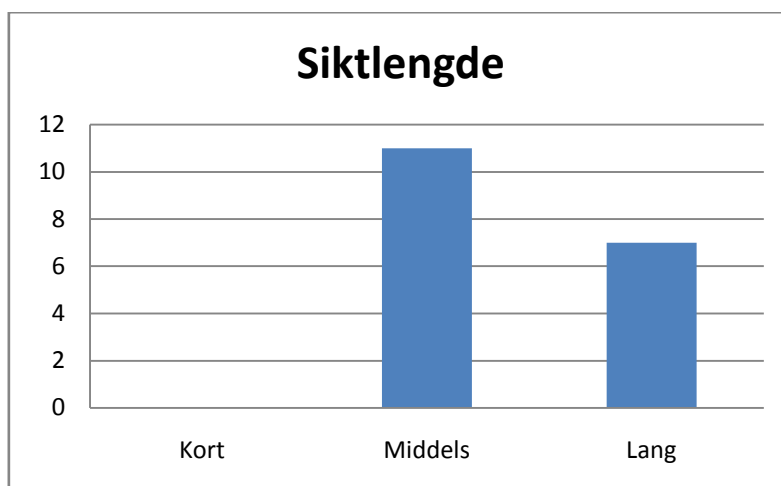
I diagrammet under kan man se hvilke landskapsområder som borgene hadde utsikt over. Nesten alle borgene, 15 av 18, hadde god utsikt over jordbruksområdene. 4 borger hadde god sikt over skogsområder. Seks av borgene hadde god utsikt over vassdraget. Ingen av borgene hadde sikt over fjellområdene.

Figur 9: Utsiktsområdet

5.2.2 Sikt lengde

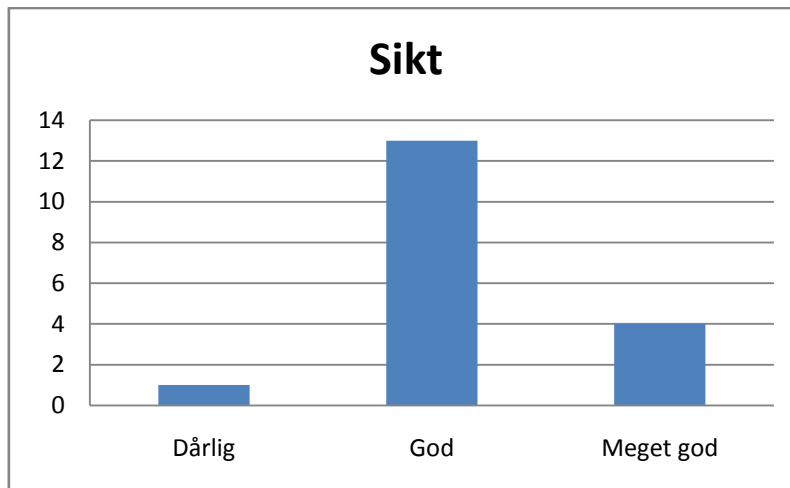
Diagrammet nedenfor viser hvor langt det var mulig å se fra de enkelte borgene. Ingen av borgene hadde en kort sikt lengde. 11 borger hadde middels sikt og 7 borger ligger plassert slik at de har meget lang eller ubegrensa sikt.

Figur 10: Sikt lengde

5.2.3 Sikt

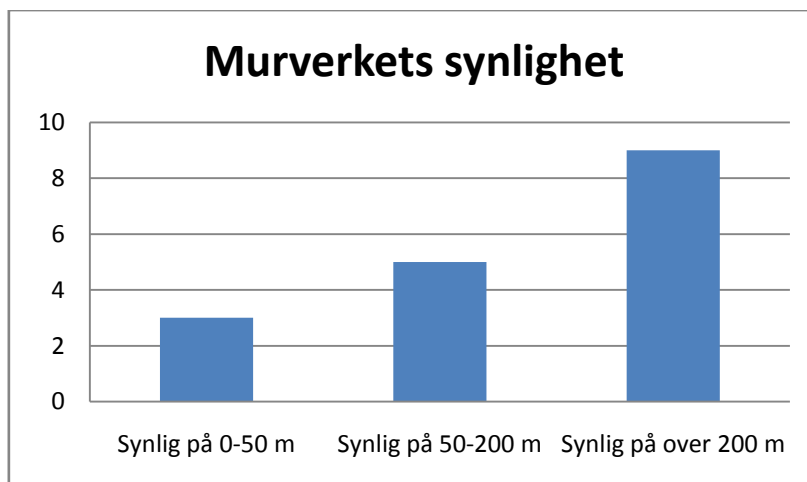
Figuren under viser siktforholda på borgene. Kun Siljantjern har dårlig sikt. Grunnen til den dårlige sikta skyldes høyere omkringliggende åser. Det ser dermed ut at sikt har vært en viktig lokaliseringsfaktor for beliggenhet til borgen.

Figur 11: Sikt

5.2.4 Murverkets synlighet

Figuren nedenfor viser hvor langt unna det var mulig å se murverket på bygdeborgene. På tre av stedene lå murverket plassert slik at det ikke var synlig, før man var rett ved borgen. Fem av murverkene var synlig på mellom 50 og 200 meter, mens ni av murverkene var synlige fra over 200 meter unna. Det ser ut til at det kan ha vært viktig for enkelte av borgene at murverket ikke har vært synlig, mens andre borger har hatt murverk som har vært synlig på langt hold. Knip er ikke medregna i dette diagrammet, eller andre diagram som beskriver murverket, ettersom jeg ikke har klart å påvise murverk på borgen.

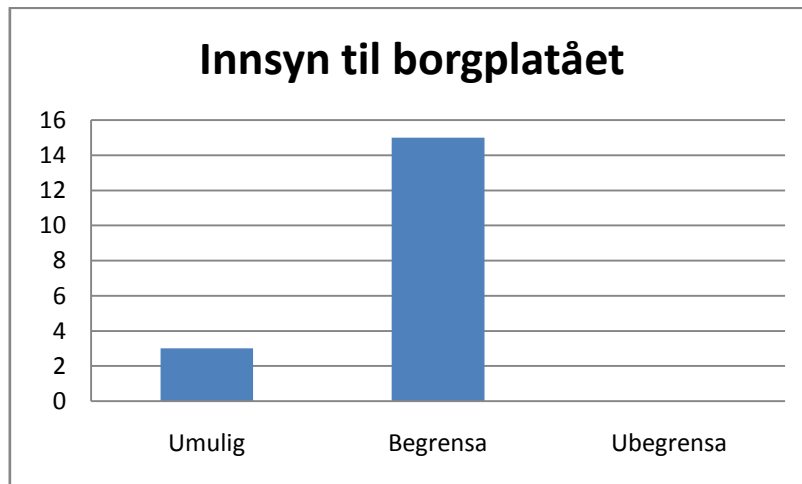

Figur 12: Murverkets synlighet

5.2.5 Innsyn til borgplatået

Søylediagrammet under viser at ingen av bygdeborgene hadde ubegrensa innsikt. Dette betyr i hovedsak at ingen av borgplatåene ligger så lavt, og er så flate at det er mulig å betrakte hele bygdeborgsområdet fra en enkelt posisjon. Seksten av borgene er klassifisert til å ha begrensa

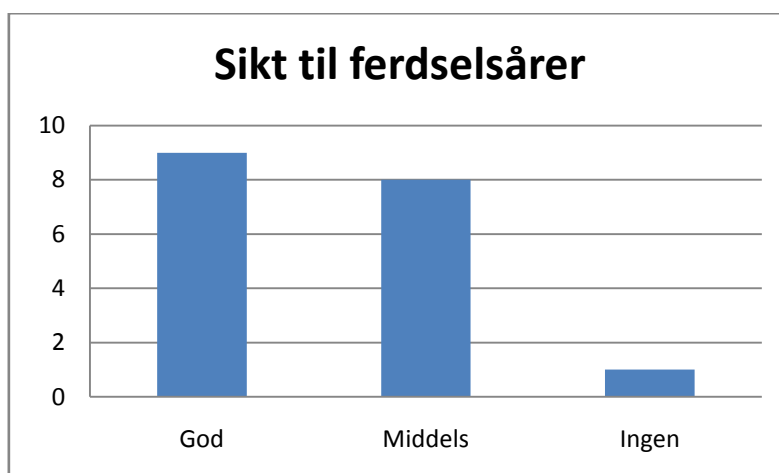
innsyn. Disse borgplataene er i stor grad synlige fra nabokoller, eller høyere åsdrag som ligger tett nok inntil borgen, slik at det er mulig å få en oversikt over deler av borgområdet. To av borgene er umulige å betrakte utenfra. Dersom en tar høyde for at borgene har hatt palisader og høye murverk, vil antageligvis bildet bli annerledes, og flere av borgene vil framstå som ekskluderende.

Figur 13: Innsyn til borgplataet

5.2.6 Sikt til ferdselsårer

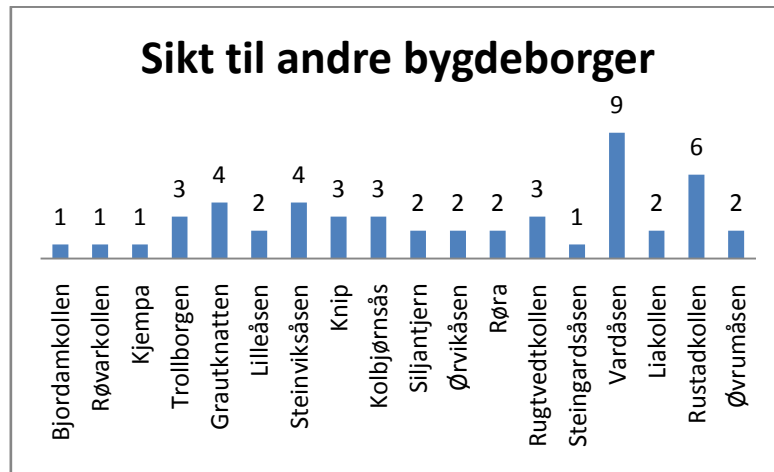
Diagrammet under viser sikt fra bygdeborgene til ferdselsårene. Halvparten av borgene har god sikt over ferdselsårene. Åtte borger har middels sikt over ferdselsårer. Kun Siljantjern har ingen sikt over ferdselsårene. Fra borgen har man en viss mulighet til å se Norsjø, men synsfeltet er så lite, og avstanden er så stor, at det knapt har vært mulig å observere ferdsel.

Figur 14: Sikt til ferdselsårer

5.2.7 Sikt til andre bygdeborgere

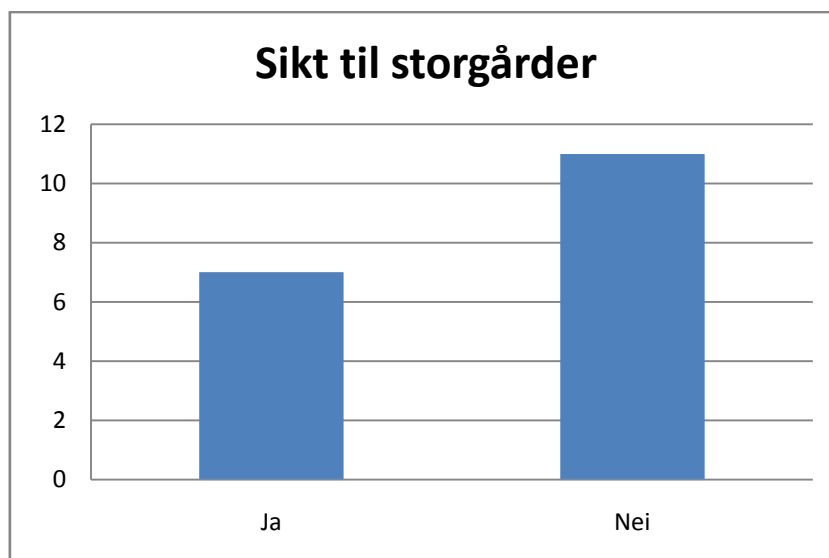
Alle borgene har synskontakt med andre borger, og jeg har valgt å vise hvor mange borger som er synlig fra den enkelte borgen, i diagrammet under. Siktlinjene blir vist i et kart sammen med ”sikt til storgårder” på side 50.

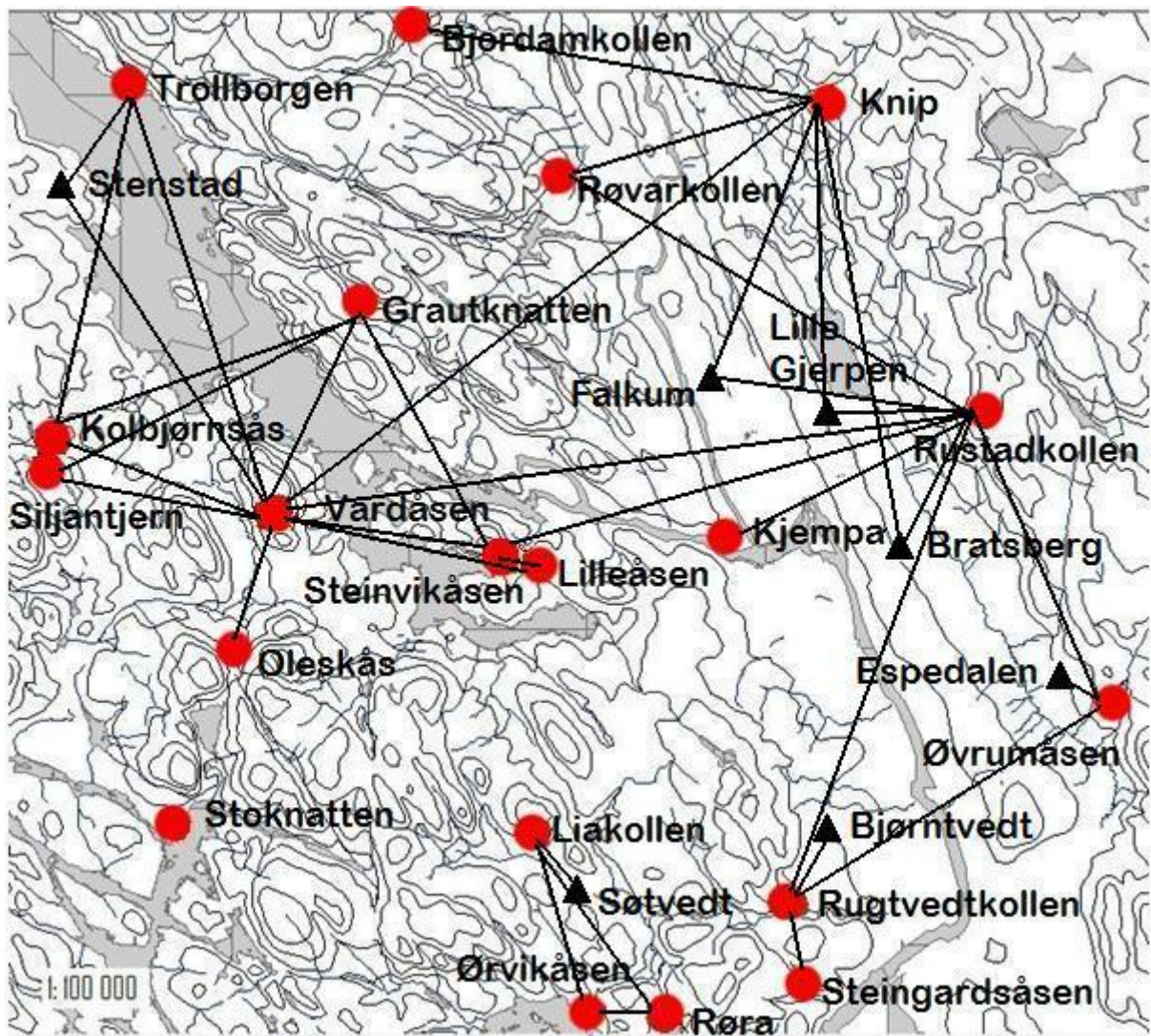
Figur 15: Sikt til andre bygdeborgere

5.2.8 Sikt til storgårder

Diagrammet under viser synskontakt mellom borgene og storgårdene i undersøkelsesområdet. Storgårdene er de gårdene som har gitt de rikeste funn fra eldre jernalder, nevnt i begynnelsen av dette kapittelet. Sju av borgene hadde synskontakt med storgårdene, mens de resterende elleve borgene ikke hadde direkte kontakt med de rikeste gårdene.

Figur 16: Sikt til storgårder

Figur 17: Kartet viser siktlinjene mellom borgene og storgårdene. Siktlinjene er basert på optimale siktforhold og tar forbehold om at all vegetasjon og menneskeskapte hindringer er fjerna. Det er ikke helt sikkert at alle disse siktlinjene har eksistert.

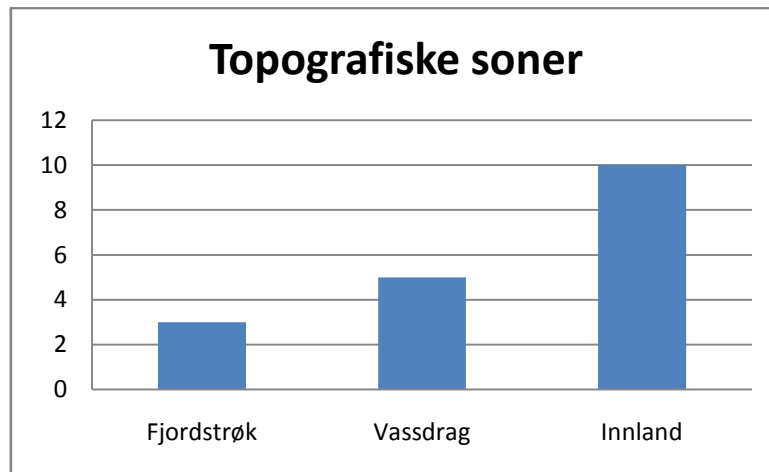
5.3 Lokaliseringsanalyse

Tabell 2: Lokaliseringsanalyse

Nummer	Lokalitetsnavn	Topografiske sone					Borgens plassering		Tilgjengelighet		Avstand til ferdselsårer	Kontroll over ferdselsårer			Vanntilgang		Avstand til gårdsbosetning	Areal	Høyde over havet	Høydeforskjell i forhold til jordbruksstrøk
		Fjordstrøk	Vassdrag	Innland	Utmark	Innmark	Lett	Vanskelig	Meter	Mulig		Umulig	Sikker	Mulig	Uten tilgang	Meter				
1	Bjordamkollen			✓	✓			2200		✓	✓	✓		3500	16 000	265	190			
2	Røvarkollen			✓	✓			30	✓			✓		1000	2500	150	115			
3	Kjempa		✓			✓	✓	90	✓			✓		1000	10 000	45	30			
4	Trollborgen		✓			✓	✓	100		✓		✓		1800	9000	90	65			
5	Grautknatten			✓		✓	✓	250		✓	✓			450	9000	195	140			
6	Lilleåsen		✓			✓	✓	700		✓			✓	600	5000	110	10			
7	Steinviksåsen		✓			✓	✓	200		✓	✓			700	30 000	140	65			
8	Knip			✓		✓		1500		✓			✓	350	20 000	310	100			
9	Kolbjørnsås			✓		✓	✓	400		✓		✓		600	9000	160	60			
10	Siljantjern			✓	✓		✓	900		✓		✓		1100	1600	185	90			
11	Ørvikåsen	✓				✓	✓	100		✓			✓	1800	9000	80	70			
12	Røra	✓				✓		600		✓			✓	2500	1500	115	100			
13	Rugtvedtkollen			✓		✓	✓	100	✓			✓		400	25 000	160	100			
14	Steingardsåsen	✓				✓	✓	50	✓			✓		1500	6500	115	50			
15	Vardåsen		✓			✓	✓	700		✓	✓			800	68 000	250	200			
16	Liakollen			✓		✓	✓	400		✓		✓		500	14 000	215	150			
17	Rustadkollen			✓	✓			1300		✓			✓	1300	20 000	295	270			
18	Øvrumåsen			✓		✓	✓	20	✓				✓	700	10 000	135	100			

5.3.1 Topografiske soner

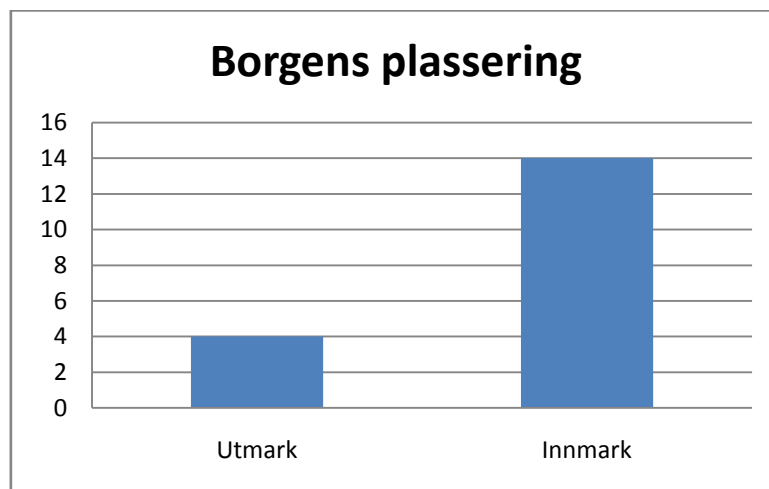
Som vi ser av figuren under fordeler borgene seg over tre forskjellige topografiske soner. Bare tre av atten bygdeboger befinner seg ved Frierfjorden eller Volls fjorden. Fem borger ligger i tilknytning til Telemarksvassdraget, mens hele ti av bygdeborgene befinner seg i innlandsstrøk.

Figur 18: Topografiske soner

5.3.2 Borgens plassering

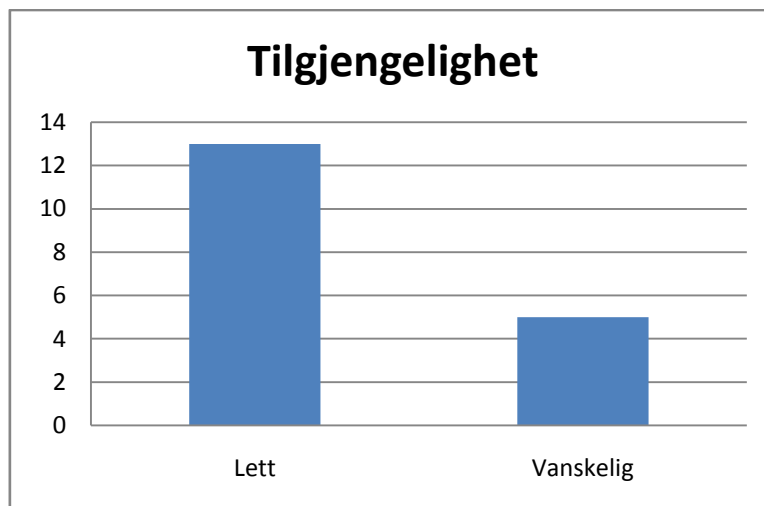
Som vi ser av figuren under, ligger bare fire borger i utmark. Fjorten borger befinner seg i innmarka. Trollborgen ligger i et område som har vært dyrka, rydningsrøyser i terrenget rundt borgen bekrefter dette, men det vites ikke når disse områdene har blitt tatt i bruk. Det ser ut til at gårdenes nærområder har vært prioritert ved oppføringa av bygdeborgene.

Figur 19: Borgens plassering

5.3.3 Tilgjengelighet

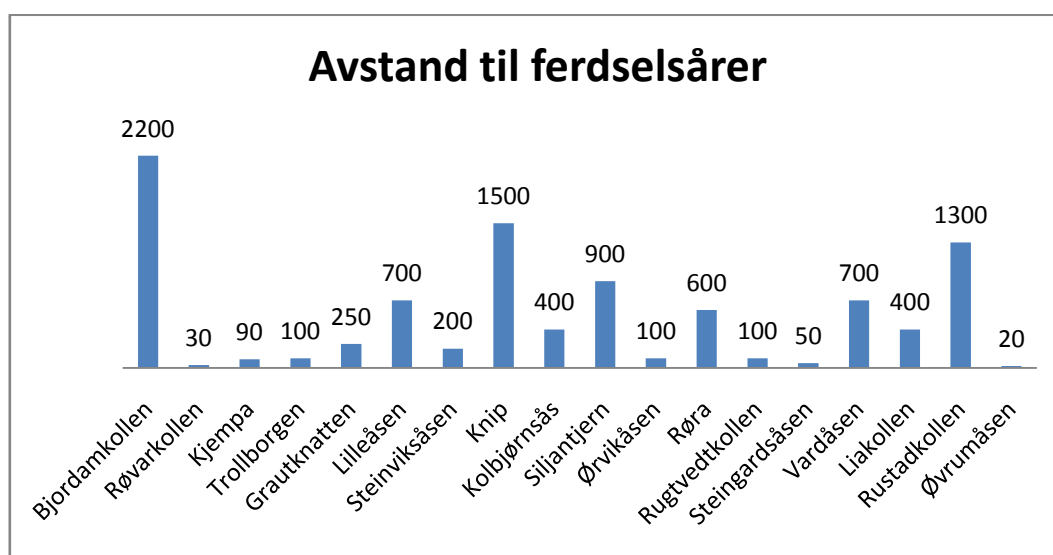
Figuren under viser borgenes tilgjengelighet. Tretten av borgene viste seg å være lett tilgjengelig, mens fem var vanskelig tilgjengelig. Det var vanskelig å vurdere tilgjengeligheten, og enkelte vil nok hevde at særlig Vardåsen og Liakollen er vanskelig tilgjengelig. Grunnen til at jeg har valgt å presentere dem som lett tilgjengelig, er fordi det finnes stier som leder opp til borgområdet. Turen opp til disse borgene vil dog være meget krevende for eldre eller syke.

Figur 20: Tilgjengelighet

5.3.4 Avstand til ferdssårer

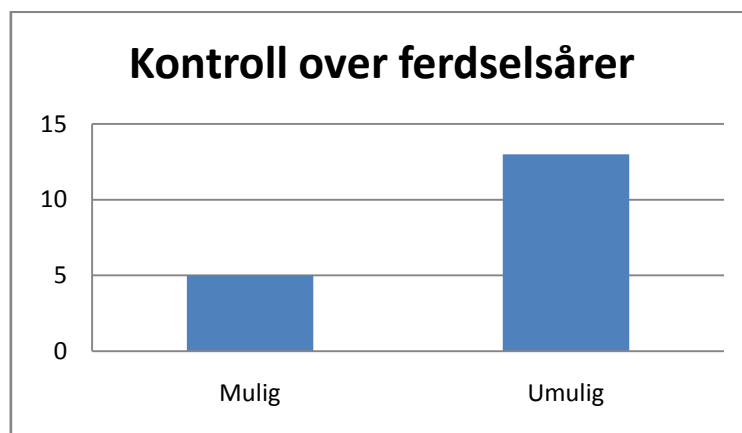
Av figuren under ser vi en relativt jevn spredning i avstanden fra bygdeborgene til ferdssårene. Sju av borgene ligger så nær kommunikasjonsårene at de har hatt god oversikt over hva som har foregått der. Alle ferdssårene som er med i denne betraktningen, har ikke nødvendigvis eksistert i eldre jernalder. Åtte av borgene ligger litt lenger unna ferdssårene, men allikevel nær nok til at de har hatt oversikt over ferdsselen. De tre siste borgene ligger så langt unna ferdssårene, at de ikke har hatt mulighet til å ha direkte oversikt over ferdsselen. Disse tre borgene har dog god sikt over store områder, og det er mulig at de kan ha hatt oversikt over større folkefølger som har forflytta seg nede i Gjerpensdalen. 15 av 18 bygdeborger ligger under 1 km fra ferdssårene, og har sannsynligvis en tilknytning til ferdsselen.

Figur 21: Avstand til ferdssårer

5.3.5 Kontroll over ferdselsårer

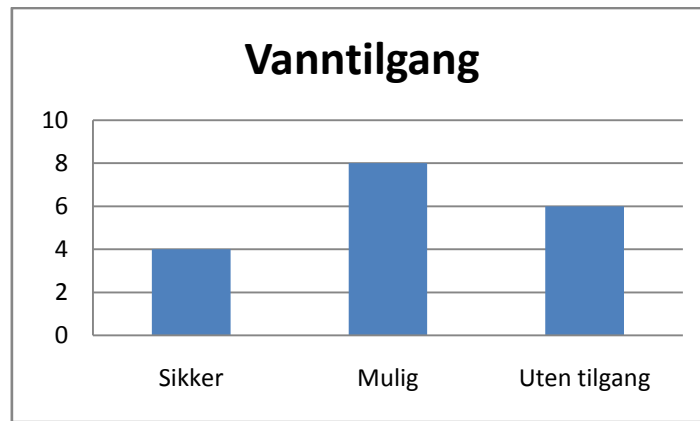
Figuren nedafor viser at fem av borgene har hatt mulighet til å kontrollere ferdselsårene. Kun to av borgene har hatt mulighet til å hindre ferdsel direkte fra borgområdet, nemlig Steingardsåsen og Kjempa. Steingardsåsen ligger ved en trang passasje for ferdselen mellom Knardal og Frierfjorden. Kjempa ligger ved en flaskehals og ligger slik at den har full kontroll på ferdsel over og langs Farelva. De tre andre borgene ligger ved sikre eller sannsynlige ferdselsårer som de har hatt mulighet til å kontrollere. De resterende tretten borgene ligger så langt unna ferdselsårer at de ikke har hatt mulighet til å kontrollere ferdselen direkte fra borgplatået.

Figur 22: Kontroll over ferdselsårer

5.3.6 Vanntilgang

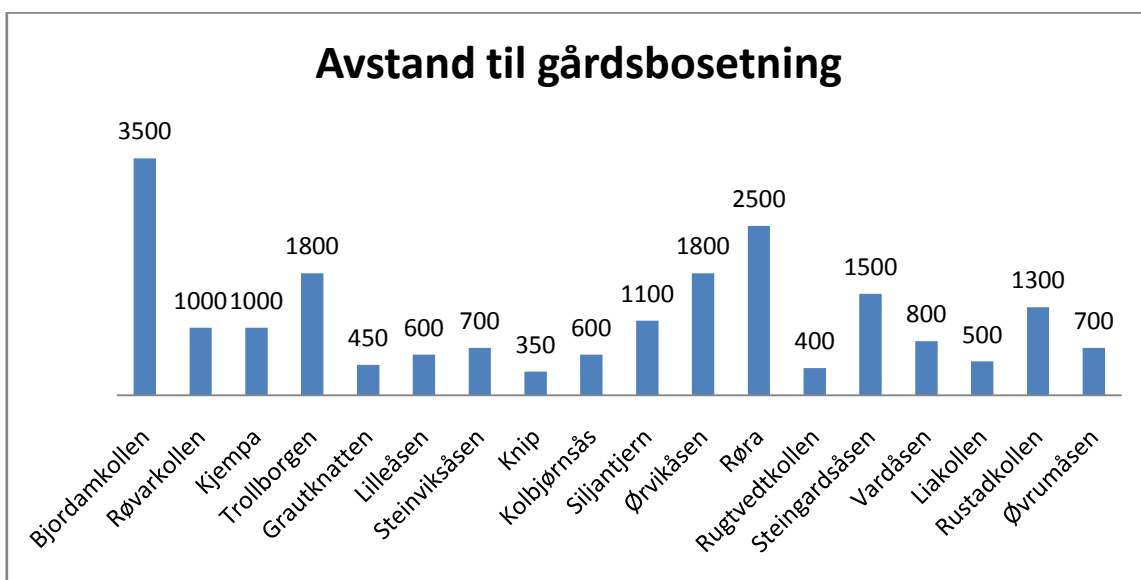
Som vi kan se av diagrammet under, har bare fire av borgene sikre vannkilder i form av naturlige oppkommer. Hvorvidt disse oppkommene kan gi nok vann til å forsyne borgen med vann, vites ikke, og om kildene er vannfylte på den varmeste delen av sommeren, er usikkert. Vardåsen har et lite tjern som avgrenser bygdeborgsområdet mot nord, og er dermed sikra vann, uansett hvor tørt det er. Åtte av borgene har mulige vannkilder i umiddelbar nærhet av borgplatået. De fleste av disse vannkildene ville vært meget risikable å oppsøke dersom fiender angreip borgen. Det er derfor vanskelig å knytte disse direkte til borgene. De seks siste borgene har ikke vannkilder, som jeg har klart å lokalisere, i nærområdene sine. Mange av borgplatåene har groper i fjellet hvor det samler seg regnvann, men jeg har ikke tatt hensyn til dette.

Figur 23: Vanntilgang

5.3.7 Avstand til gårdsbosetning

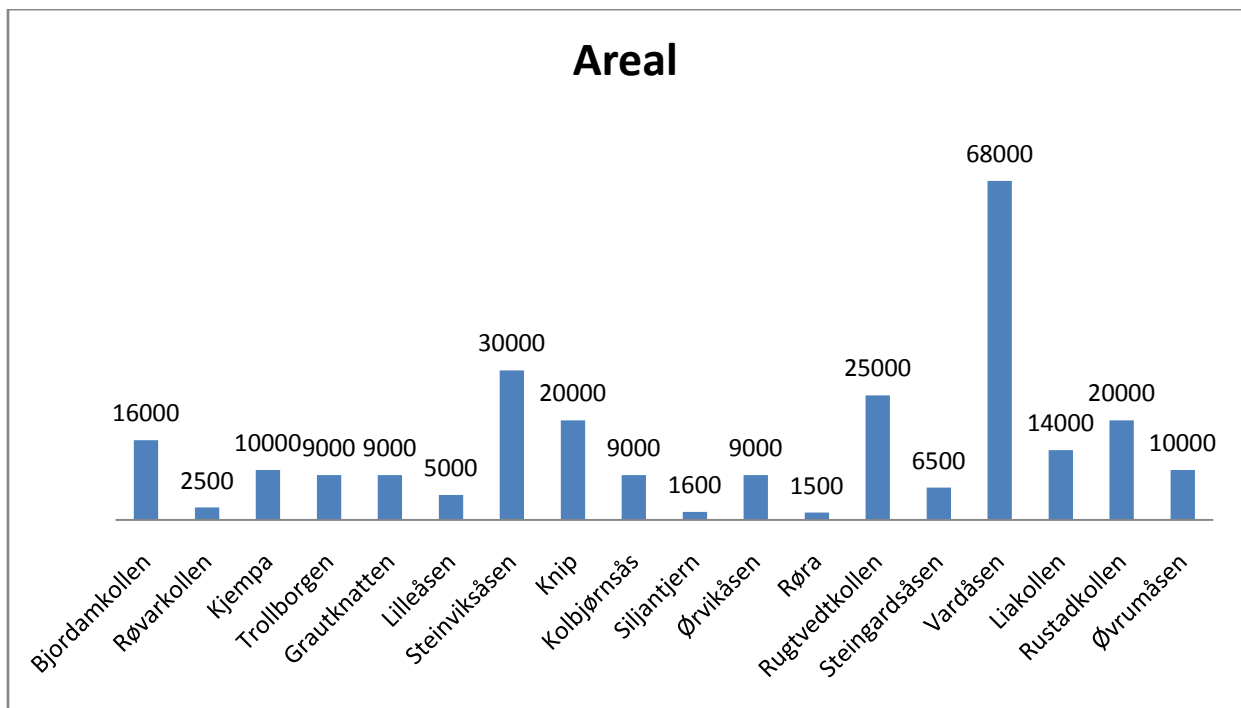
Diagrammet nedafor viser avstanden til gårdsbosetning. Kun fire av borgene ligger mindre enn 500 meter fra gårdsbebyggelsen. Muligheten for at det har ligget gårder som er forlatt, nærmere borgene, vil være en feilkilde i denne sammenhengen. Tolv borger ligger mellom 500 meter og 2000 meter fra gårdene, mens bare to borger ligger over 2000 meter fra dagens gårder. De to borgene som ligger over 2 km fra gårdsbosetninga, er Bjordamkollen og Røra. Det ser ut til at avstanden mellom borgene og gårdene har spilt en rolle i plasseringa, ettersom alle borgene ligger relativt nær gårdstuna på de kjente gårdene. For Bjordamkollens del er det flere bruk som ligger nærmere borgen enn 3,5 km, men ingen av disse kan med sikkerhet dateres til eldre jernalder.

Figur 24: Avstand til gårdsbosetning

5.3.8 Areal

Figuren under viser bygdeborgenes flateinnhold. Beregninga av arealet viste seg å være vanskelig, ettersom det er flere av borgene hvor det er umulig å bestemme en nøyaktig avgrensing. Dataene som gjengis i diagrammet, er i de fleste tilfeller den maksimale utstrekninga borgene kan ha hatt. Det må derfor tas hensyn til at borgene kan ha vært mindre, eller som i Ørvikåsens, Røras og Rugtvedtkollens tilfelle, som kan være større enn hva som er tatt med i beregninga. Kun tre av borgene var mindre enn 5000 m². Det ser ut til at et areal på mellom 5000 m² og 20 000 m² har vært foretrukket, ettersom 12 av borgene ligger i dette sjiktet. De tre minste borgene er mellom 1500 m² og 2500 m². De riktig store borgene er Rugtvedtkollen (25 000 m²), Steinvikåsen (30 000 m²) og Vardåsen (68 000 m²). Vardåsen skiller seg veldig ut, ettersom den er over dobbelt så stor som den nest største borgene.

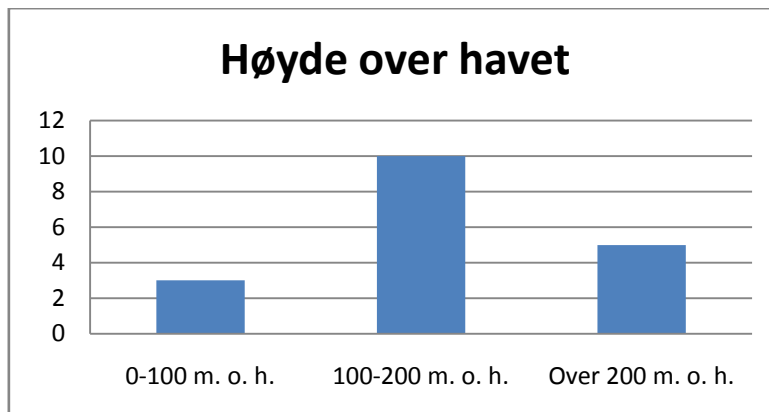

Figur 25: Areal

5.3.9 Høyde over havet

Figuren under viser hvor mange meter over havet hver av bygdeborgene ligger. Bare tre bygdeborger ligger under 100 m. o. h., mens ti borger ligger mellom 100 og 200 m. o. h. De siste fem borgene ligger over 200 meter over havet. Blant de tre borgene som ligger under 100 meter over havet, er det kun Kjempa som ligger under 50 meter over havet. Majoriteten av borgene ligger mellom 80 og 250 m. o. h., og det er kun tre borger som ligger høyere enn 250

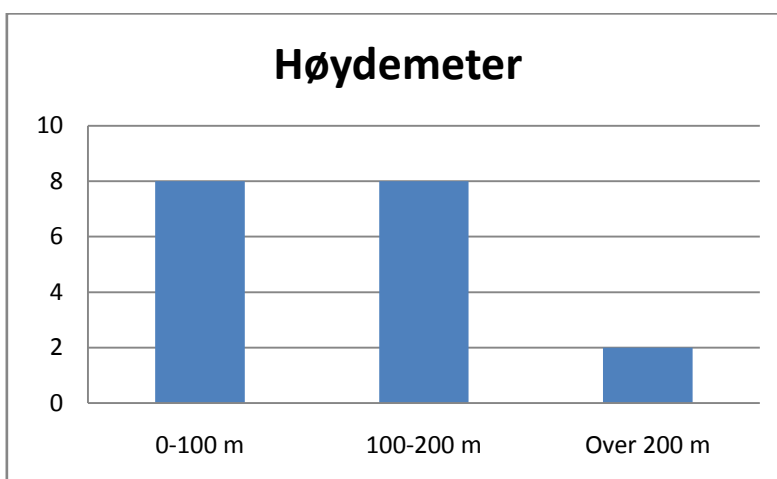
meter. Dette kan i stor grad forklares med fraværet av høyere topper i området. I det sentrale Skiensområdet er det få topper over 300 meter.

Figur 26: Høyde over havet

5.3.10 Høydeforskjell i forhold til jordbruksstrøk

Diagrammet under viser høydeforskjellen mellom jordbruksområdene og borgens høyeste punkt. Åtte borger ligger under 100 høydemeter over jordbruksområdene, mens åtte ligger mellom 100 og 200 høydemeter over jordbruksstrøka. To borger ligger over 200 høydemeter i forhold til jordbruksstrøka. Den ene av de to borgene, Rustadkollen, ligger hele 270 høydemeter over Gjerpensdalen. Alle data som er oppgitt her, må anses som maksimumshøyder, ettersom områder nærmere borgene kan ha vært dyrka i eldre jernalder. Det er klart av dette diagrammet at høydene som ligger under 200 vertikale meter over gårdsbosetningene, har vært foretrukket.

Figur 27: Høydemeter

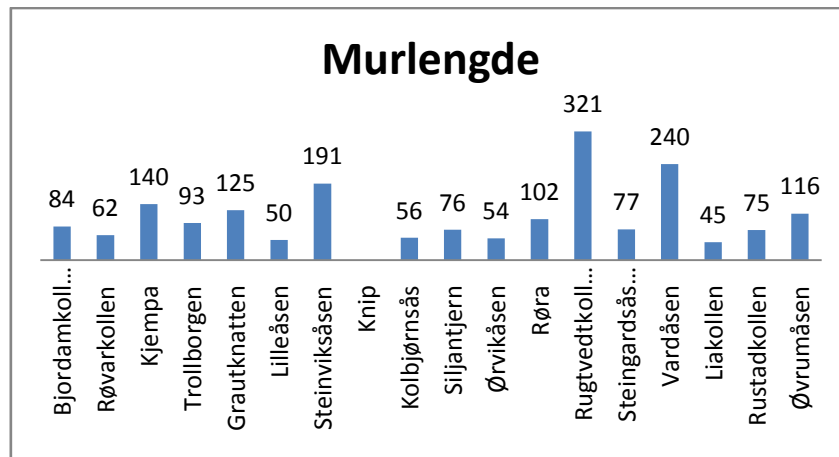
5.4 Murverks- og Mannskapsberegninger

Tabell 3: Mannskaps- og dagsverksberegning

Nummer	Lokalitetsnavn	Murlengde	Murverkstype							Steinstørrelse			Mannskapsberegning	Dagsverksberegning
			Meter	Røysmur	Steinstreng	Tørrmur	Kistemur	Terrassemur	Ukjent	Liten	Middels	Stor		
1	Bjordamkollen	84							✓		✓		11	29,5
2	Røvarkollen	62		✓	✓					✓	✓	✓	15	37,5
3	Kjempa	140	✓	✓							✓	✓	35	128,5
4	Trollborgen	93	✓					✓		✓	✓	✓	23	91,5
5	Grautknatten	125						✓			✓		31	101
6	Lilleåsen	50		✓							✓	✓	12	41
7	Steinviksåsen	191				✓					✓	✓	48	184
8	Knip	?			?						?		?	?
9	Kolbjørnsås	56	✓								✓		14	45
10	Siljantjern	76						✓			✓		19	55
11	Ørvikåsen	54	✓		✓						✓		14	38
12	Røra	102			✓						✓		25	95
13	Rugtvedtkollen	321	✓		✓		✓				✓	✓	80	318
14	Steingardsåsen	77						✓			✓		19	92
15	Vardåsen	240						✓			✓	✓	60	222
16	Liakollen	45	✓								✓		11	59,5
17	Rustadkollen	75						✓	✓				19	54,5
18	Øvrumsåsen	116	✓								✓		29	98

5.4.1 Murlengde

I diagrammet nedafor kan en se borgenes samla murverkslengde. På Knip klarte jeg, som nevnt, ikke å lokalisere murverket, og vil dermed ikke inngå i denne analysen. Fem av bygdeborgene har et murverk som er kortere enn 75 meter. Ni borger har en samla murlengde på mellom 75 og 150 meter. De resterende tre borgene har murverk på over 150 meter. Disse tre borgene er Steinviksåsen med 191 meter murverk, Rugtvedtkollen med 321 meter mur, og Vardåsen som har 240 meter med murverk.

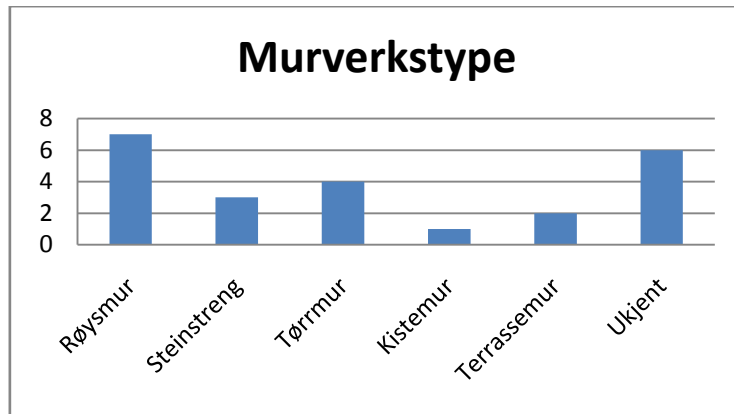
Figur 28: Murlengde

5.4.2 Murverkstype

I figuren under er det vist hvilke typer murverk som man finner i Skien. Murtypene er en meget subjektiv vurdering, og andre som betrakter murverket på disse borgene, kan ha helt andre oppfatninger enn de som her vil bli presentert. På enkelte av borgene mener jeg å kunne påvise flere typer, og dette vil være lettere å se i tabellen i begynnelsen av dette avsnittet. Jeg mener at det er mulig å skille ut sju murverk av ”røysmur”-type. Denne konklusjon har jeg kommet til, fordi murene fortegner seg som røyser, og det ser ut til at de har fått lov til å ligge noenlunde uforstyrret. Dersom murene helt tydelig er utrast, er de nevnt i tabellen som ”ukjent”. På tre borger er det klare steinstreng-murer. Disse kommer ofte i tillegg til andre murtyper. Deler av murverket på Rugtvedtkollen kan også ha hatt en steinstreng, men det er vanskelig å vite sikkert, ettersom store deler av murverket er fjerna på grunn av bygging av tre hoppbakker på kollen. Fire borger har murverk som ser ut til å ha bestått av tørrmurer. Den ene kistemuren som er påvist i området, er på Steinviksåsen, og er det eneste murverket i området som er arkeologisk undersøkt. Den er den eneste murverkstypen som kan fastslås med sikkerhet.

Ved to bygdeborgene mener jeg å kunne påvise terrassemur. Den ene terrassemuren er på Trollborgen, hvor det ser ut til at ei kløft er fylt igjen, og det er murt opp med stein i den ene enden av kløfta. Den andre terrassemuren er en liten murstump på Rugtvedtkollen. Det er murt opp en kort og lav mur, og fylt med jord på baksida av muren. Muren er så lav og kort, i tillegg til at den er plassert slik at den ikke inngår i hovedmuren, og kan antageligvis ikke ha hatt en forsvarsmessig posisjon. Muligens kan det lille plataet ha fungert som fundament for et lite bygg. Det er mulig at det oppmurte plataet er moderne. I murverket på Rugtvedtkollen

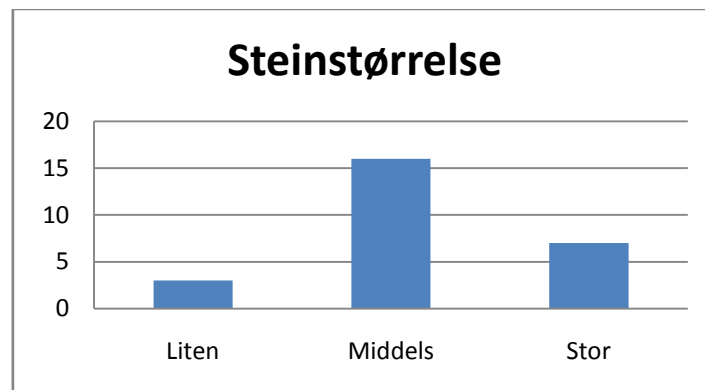
er det to brystvern som er tolka som moderne (top ark). Kun grundige undersøkelser vil kunne gi nøyaktig informasjon om murverkstypene.

Figur 29: Murverkstype

5.4.3 Steinstørrelse

Diagrammet nedafor viser steinstørrelsen som er benytta i murverket. For enkelte av borgene er det brukt både liten, middels og stor stein i murene. Kun muren på Rustadkollen er bestående av bare små stein. De fleste av murene består av stein som er middels store. De middels store steinene er håndterlig for en person. De store steinene krever antageligvis to eller flere personer for å flytte på. Noen av de største steinene som er benytta i steinstringmuren på Røvarkollen, veier ca 300-400 kg.

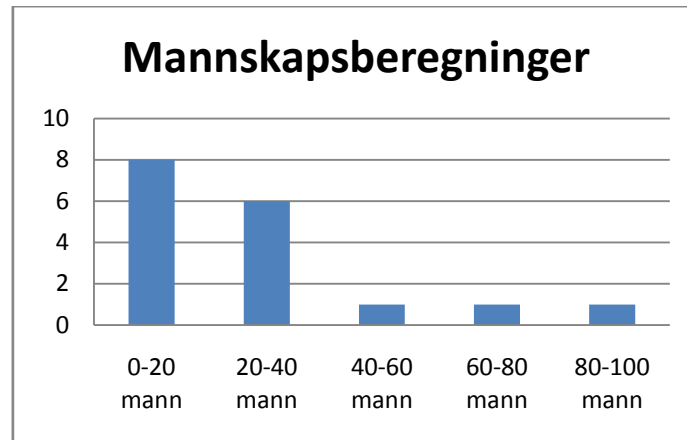

Figur 30: Steinstørrelse

5.4.4 Mannskapsberegninger

Mannskapsberegningene blir vist i figuren under. Hele åtte av borgene har kun hatt behov for en bemanning på under 20 mann. Tallene kan selvfølgelig avvike fra virkeligheten, ettersom disse tallene kun er basert på de oppmålte murlengdene. Seks av borgene har hatt behov for et mannskap på mellom 20 og 40 mann. De tre resterende borgene har hatt behov for over 40

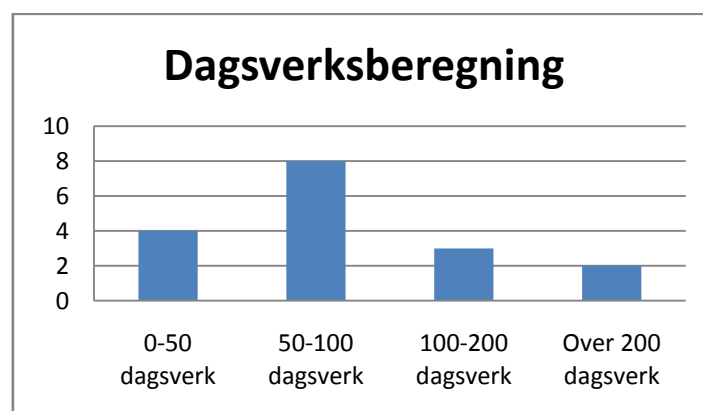
mann for å kunne forsvare seg. Den borgen med det største mannskapsbehovet, er Rugtvedtkollen hvor så mange som 80 mann må ha befunnet seg på borgen under et angrep.

Figur 31: Manskapsberegninger

5.4.5 Dagsverksberegninger

I diagrammet nedafor vises det beregna dagsverksbehovet ved oppføringa av bygdeborgene. Disse dagsverksberegninger tar høyde for at murene har hatt palisader langs murstrekningene. Fire av borgene kan ha blitt oppført med under 50 dagsverk, mens åtte av borgene har tatt mellom 50 og 100 dagsverk å bygge. Tre borger har krevd mellom 100 og 200 dagsverk, og bare to borger har tatt over 200 dagsverk å oppføre. Bygginga av anlegget på Vardåsen krevde 222 dagsverk. Hvis en ser på mannskapsberegninga i forrige avsnitt, og mannskapsantallet jeg kom fram til, 60, og bruker dette for å beregne hvor lang tid det vil ta å bygge borgen, ville det tatt ca 4 dager. Borgen som krevde mest arbeid, er Rugtvedtkollen, med sine 318 dagsverk. Det er ikke sikkert at borgene som har både en indre- og en eller flere yttermurer, er oppført i en omgang. Murer kan ha blitt forlenga, forkorta, fjerna eller tilført i flere omganger.

Figur 32: Dagsverksberegninger

5.5 Sammenfatning av analysene

Hvis vi setter sammen fellestrekk ved de forskjellige faktorene som er gjennomgått ovenfor, vil vi kanskje kunne klare å skille ut hvilke faktorer som kan ha vært de viktigste, ved valg av beliggenhet for bygdeborgene. Dette vil gjøre det lettere å velge ut hvilke faktorer som har hatt en rolle i oppføringa av borgene, og hvilke naturlige forhold som ikke har hatt særlig betydning. Resultatene fra tabellene er grunnlaget for denne sammenfatningen.

Samtlige borger utenom Bjordamkollen, Siljantjern og Røra har god utsikt over jordbruksområder. Disse tre borgene har til gjengjeld sikt over relativt store skogområder. Alle borgene har gode eller meget gode siktlinjer, og dette stemmer bra med høydeforskjellene mellom borgene og jordbruksområdene som er oppgitt ovafor. Samtlige borger har synskontakt med en annen borg. Sikt til ferdselsårene har vært viktig i valg av beliggenhet for borgene, og det er kun Siljantjern som har så godt som ingen sikt over ferdselsårene. Tabellen viser også at alle borgene har god sikt, med unntak av Siljantjern. Siljantjern er sammen med Røra de to minste borgene. Røra ligger utilgjengelig til, mens Siljantjern er relativt lett å ta seg fram til. Det skal nevnes at stien som leder fram til borgen ved Siljantjern, er litt lang og kronglete å ta seg fram på. Begge borgene har middels lange murverk, og har hatt behov for en bemanning på henholdsvis 25 på Røra, og 19 på Siljantjern. Disse to borgene har også ligget relativt gjemt, ettersom murverket på borgene ikke har vært synlig på over 50 meters hold. For Siljantjern er dette en sannhet med visse modifikasjoner, ettersom det kan ha vært mulig for en som befinner seg på tjernet, å se noe av murverket. Borgen på Siljantjern ligger allikevel godt gjemt, noe som også gjelder for Røra.

Borgenes plassering i de forskjellige topografiske sonene, har vist seg som en kategori som gir oss relativt lite informasjon. Undersøkelsesområdets kyststripe er kort, ca 11 km (uten holmer og skjær), og dette fører selvfølgelig til at det var begrensa plass til bygdeborger. Alle borgene er relativt jevnt fordelt i forhold til de tre topografiske områdenes utbredelse. Tilgjengeligheten til høydene der bygdeborgene ligger, ser ut til å ha spilt en vesentlig rolle. Kun fire av borgene ligger i typiske utmarksområder, og to av disse borgene er tvilstilfeller. Røvarkollen og Rustadkollen ligger begge på et høydedrag som grenser til jordbruksområder, men de ligger såpass langt fra jordekantene at de har blitt klassifisert som utmarksborger. Siljantjern og Bjordamkollen ligger derimot i områder som antageligvis alltid har vært utmark. Et flertall av borgene ligger relativt lett tilgjengelig til. De borgene som skiller seg ut ved å være vanskelig tilgjengelig, har ikke hatt mulighet til å kontrollere ferdselsårene, de

har murverk som er kortere enn 125 meter, og alle ligger over 100 høydemeter over jordbruksområdene.

Borgene som har murverk som er synlig på over 200 meter, har alle et areal på over 6500 m². Det ser ut til at innsyn til borgplataet, har spilt en liten rolle i hvordan borgene ble plassert. Ørvikåsen er den eneste av borgene hvor det er umulig å se inn til borgplataet som skiller seg ut, ved at det ligger flere gravrøyser på borgen. Sju av de atten bygdeborgene ligger under 150 meter fra ferdselsårer, og som tidligere nevnt, er dette omtrent den lengda hvor det er mulig å skyte med pil og bue. Sjøl om det er under 150 meter mellom borgene og ferdselsårene, er det kun fem av borgene som har hatt mulighet til å kontrollere ferdselsårene direkte fra borgplataet. Ved Ørvikåsen og Trollborgen er ferdselsårene, henholdsvis Volls fjorden og Nordsjø, så breie at det ikke har vært mulig å nå en båt med piler, dersom den befant seg på andre siden av fjorden/innsjøen. Tilgangen på vann ser ikke ut til å ha hatt så store betydningen. Kun fire borger har vannkilder innafor murverket, og enkelte av disse kan nok ha tørka ut på en varm sommer. Bjordamkollen, Steinviksåsen og Vardåsen er blant de største borgene i undersøkelsesområdet, og de har vannkilder innafor murverket.

Avstanden mellom borgene og gårdene har ganske sikkert vært en viktig faktor ved oppføringa av borgene. Kun Røra og Bjordamkollen ligger over 2 km fra dagens gårdsbosetning. Røra ligger i et område som kan ha vært bosatt i eldre jernalder, men det finnes ikke spor etter bosetning i form av arkeologisk materiale, eller stedsnavn som kan spores lenger tilbake enn til middelalderen. Bjordamkollen ligger i et område som antageligvis alltid har vært utmark. Ingen av de tre minste borgene ligger under 500 meter fra gårdsbosetningen, mens alle de store borgene, unntatt Bjordamkollen ligger mindre enn 1000 meter fra nærmeste gårdsbruk. Knip og Rustadkollen er allikevel relativt vanskelig tilgjengelige, sjøl om de ligger i kort luftlinjeavstand fra gårdsbosetninga i Gjerpensdalen.

Høydeforskjellene er det ikke så lett å si så mye om. Det kan se ut til at det er foretrukket å ikke anlegge borgene over 150 meter høyere enn gårdsbosetninga, men dette er data som bestemmes av undersøkelsesområdets topografi, framfor menneskelige valg. De fleste åsene og kollene i Grenland er under 300 meter høye, og borgenes beliggenhet vil bli valgt basert på tilgjengelighet, og ikke hvor høy den aktuelle kollen er.

De fleste borgene har murverk som er mellom 50 og 150 meter lange, og ingen borger har murverk, som til sammen er kortere enn 50 meter. Murene varierer fra lave steinstrenger, til pent oppmurte tørrmurer og kistemurer. Steinene som er brukt i muren ser i stor grad ut til å

være samla inn, og ikke brutt, fra nærområdene til borgene. I stor grad er det brukt stein som én person klarer å håndtere, mens det enkelte steder har blitt brukt meget store steiner hvor kanskje så mange som 4-5 personer har måttet hjelpe til. Bemanninga på borgene varierer fra 11-80 mann, men disse talla ville nok ha kommet en del høyere, dersom en hadde tatt høyde for flere meter med palisade utenom sjølve murverket. Alle borgene som har hatt behov for mer enn 30 mann, ligger sentralt i, eller i nærheten av, de beste jordbruksområdene. De borgene som kun har hatt behov for et lite mannskap, ligger ikke nødvendigvis langt unna de mest sentrale jordbruksområdene. Liakollen ligger omgitt av jordbruksland, mens Lilleåsen har jorder på flere sider av kollen.

Dagsverksberegningene mine viser at det har krevdes relativt lite arbeidskraft for å bygge borgene. Hvis vi ser på mine tall, i forhold til tidligere modeller (jf Posse 1935-37; Mitlid 2003), vil vi se at det er meget store forskjeller. Disse forskjellene kommer av at jeg har basert mine utregninger på Engström (1984) sine beregninger, og disse tar høyde for en større utført arbeidsmengde enn Posse sine. I tillegg til dette tar Mitlid høyde for et kraftigere murverk enn mine murverksmål. Han går ut fra at det gjennomsnittlig er brukt 3 m³ stein per løpende murmeter (Mitlid 2003: 57), og mine mål er en del lavere enn dette. Murene i undersøkelsesområdet har et gjennomsnitt på ca 1 m³ per meter murverk, og med Engstrøms eksperiment, hvor en arbeider stabler ca 2 m³ per dag, tilsvarer dette at en kunne bygge to meter mur per dag per person.

5.6 Oppsummering

Det kjennes til 21 bygdeborgere i Skien kommune, men jeg har valgt å konsentrere meg om 18 av disse. Borgene fordeler seg over den sørøstre delen av Skien kommune, og flesteparten av borgene ligger i de mest sentrale jordbruksområdene av kommunen. Sikt ser ut til å ha spilt en viktig rolle i valg av lokalitet for anlegginga av bygdeborgene. Lokalitetenes tilgjengelighet har også vært viktig for de som har bygd borgene, og borgene ligger ofte nær gårdsbosetninga. Størrelsen på borgområdet ser ut til å variere veldig mye, og den største borgen er 45 ganger større enn den minste. Enkelte av borgene har krevd opp mot 80 personer for å bemannes, mens noen andre kan ha nøyd seg med 10-15 personer. De fleste borgene kan ha blitt oppført i løpet av korte perioder.

6. Borgenes funksjoner og samfunnsroller

I dette kapitlet vil materialet som blei presentert i forrige kapittel, anvendes til å belyse bygdeborgenes funksjoner. Bygdeborgene vil både analyseres som enkeltobjekter, og plasseres inn i en samfunnsmessig kontekst. Først blir bygdeborgene presentert etter hvordan de passer med de fire bygdeborgsmodellene: tilflukt, kontroll, toll og kultus. Deretter vil hvem som kan ha stått bak oppføringa av borgene, bli diskutert, og hvem som har brukt dem. Til slutt vil jeg se om det er mulig at borgene har hørt sammen i et større system av bygdeborger i Skiensområdet.

6.1 Borgenes funksjoner

Borgene som faller inn under de fire kategoriene: tilflukt, kontroll, toll og kultus, ut fra kriteriene som blei nevnt i teorikapitlet, vil bli diskutert under. Kategoriene vil bli gjennomgått i samme rekkefølge som nevnt over.

6.1.1 Tilflukt

Ingen av borgene i undersøkelsesområdet oppfyller alle kriteriene for at de skal kunne klassifiseres som en tilfluktsborg. Siljantjern er den borgen som kommer nærmest alle krava, som er stilt til en tilfluktsborg. Den er godt skjult og relativt lett tilgjengelig, men den har ingen vannkilde innafor murverket. Som navnet på borgen tilsier, ligger det et tjern ved foten av kollen bygdeborgen ligger på, men den som vil hente vann i tjernet, må bevege seg et stykke fra borgområdet. Når det gjelder Siljantjern, er det også noen spesielle trekk som jeg vil komme tilbake til i tolkinga av borger med kultiske funksjoner. De andre borgene som delvis oppfyller krava for å kunne kalles tilfluktsborger, er Røvarkollen, og Kolbjørnsås. De nevnte borgene ligger lett tilgjengelig og er ikke spesielt store arealmessig. I tillegg til at de er ganske små, har de heller ikke hatt behov for lange murverk. Dette betyr at de i en forsvarssituasjon, ikke har behøvd en stor styrke for å kunne forsvare borgene. Det er derimot en sak som taler mot Røvarkollens mulighet til å fungere som tilflukt, nemlig det faktum at det ligger en like høy kulle ca 50 meter fra borgplataet. Denne kollen hadde fungert godt som plattform for bueskyttere, og de hadde ikke hatt noe problem med å beskytte mesteparten av borgområdet fra denne kollen. Hvis vi sammenlikner de overnevnte resultatene med Mitlid (2003) sitt arbeid, ser vi at det er enkelte likheter. Han ser på Bjordamkollen, Røvarkollen, Trollborgen, Siljantjern, Kolbjørnsås og Rustadkollen, som tilfluktsborger. Rustadkollen og Bjordamskollen er begge vanskelig tilgjengelige, men samtidig vil de være meget gode skjulesteder. Rustadkollen har en fantastisk utsikt, og jeg vil komme tilbake til dette seinere i

dette kapitlet. Bjordamkollen er en ganske spesiell borg, og den ligger i utgangspunktet ganske vanskelig tilgjengelig, til, men det er mulig for de fleste å ta seg fram til borgområdet. Inne på borgområdet er det både vannhull og et mulig ildsted (top ark), mens murverket består av både en kraftig indre mur og en noe mindre yttermur. Siden den ligger et godt stykke fra ferdselsårene, og utsikta fra borgen er relativt begrensa, er det lite sannsynlig at borgen kan ha hatt en militærstrategisk funksjon i forhold til kontroll med ferdsel, med mindre det har gått en vei mellom Norsjø og Gjerpensdalen, forbi der borgen ligger. Det har ikke lyktes å dokumentere at en slik vei har eksistert i eldre jernalder. Borgen har antageligvis hatt en tilfluktsfunksjon, men det er også mulig at den kan sees i sammenheng med utmarksressursene, som finnes i det store skogsområdet den ligger i, og dette vil jeg komme tilbake til i avsnittet om kontrollfunksjoner.

Trollborgen blir av Mitlid også karakterisert som en tilfluktsborg (Mitlid 2003: 40). Borgens beliggenhet tilsier, i følge mine observasjoner, at dette er en helt annen type borg. Den ligger ved Norsjø's bredd og har en utrolig god utsikt over store deler av innsjøen. Borgen ligger på et lite nes, og er meget godt synlig for trafikken på Norsjø. Murverket på borgen har medført at kollen har blitt enda mer synlig, og dette vil antageligvis ikke ha vært en fordel dersom de som oppholdt seg på borgen, ville holde seg mest mulig skjult. Mitlid (ibid: 40) nevner også at borgen kan ha vært en observasjons- og varslingspost for ferdselen langs Norsjø. Dette alternativet høres mer sannsynlig ut. Min tolkning av Trollborgen vil bli beskrevet seinere i dette kapitlet.

I følge mine teorier omkring borgenes funksjoner, er det bare et fåtall av borgene som kan ha hatt som hovedoppgave å fungere som tilfluktssteder. De borgene dette gjelder, er først og fremst Kolbjørnsås og Bjordamkollen, mens Siljantjern og Røvarkollen kanskje kan sees i forbindelse med kult. I en situasjon hvor det virkelig har vært behov for å kunne gjemme seg, vil så godt som samtlige av borgene kunne fungere som tilfluktssteder. På Grautknatten, Knip, Røra og Rustadkollen, vil det dog være meget vanskelig for eldre og svake å ta seg opp, men dersom de blir hjulpet/båret, kan disse borgene ha vært meget gode skjulesteder.

6.1.2 Kontroll

Samtlige av borgene, med unntak av Siljantjern, har hatt muligheten til å overvåke ferdselsårene, men kun Røvarkollen, Kjempa, Rugtvedtkollen, Steingardsåsen og Øvrumsåsen, ligger så nær ferdselsårene at de kan ha hatt full kontroll over ferdselen. Røvarkollen vil bli diskutert i underkapitlet om tollborger. Kjempa og Steingardsåsen har de mest strategiske

posisjonene av alle bygdeborgene i undersøkelsesområdet. Kjempa ligger ved et viktig krysningspunkt for Farelva, hvor det fra 1500-tallet var ferjetrafikk (Gjone 1965: 548). Ved dette krysningspunktet, er elva i overkant av 100 meter brei, og utløpet i Hjellevannet blir en trakt, hvor båttrafikken måtte gjennom dersom den skulle nå Skotfoss. Skotfossen var et hinder for båter hvis mål var å nå Norsjø, og her lå Løveid hvor ferdselen gikk forbi fossen. Lenger nede i Telemarksvassdraget lå fossene ved Gimsøy, som ikke var mulig å forsere med båt. Ved Gimsøy ligger et nes som heter Eidet. Eidet skiller Bryggevannet, som markerer slutten på den seilbare delen av Skienselva fra havnivå, og Hjellevannet. Det er veldig nært dette stedet Skien bys eldste bebyggelse ligger (Myrvoll 1992). Eidet må ha vært en strategisk plass, og det kan hende at dette knutepunktet lå under Bratsberg eller Lille Gjerpen. Det er også mulig at det viktigste kontrollpunktet ved vassdraget, lå ved Kjempa, og ikke ved Eidet. En tredje mulighet er at det meste av ferdselen mellom Frierfjorden og Norsjø, gikk via Knardal og forbi bygdeborgen på Steingardsåsen.

Steingardsåsen ligger rett ved ferdselsveien som leder fra Knardal til Bjørntvedt, og videre til Norsjø (Munch 1962: 114). Sannsynligheten for at store deler av ferdselen mellom Norsjø og Frierfjorden har gått her, er relativt stor, ettersom Skienselva har hatt en stri strøm, og ulempene med eidene ved Gimsøy og Skotfoss kan ha kanalisert store deler av trafikken over Knardal. Fra Steingardsåsen er det meget god utsikt over Frierfjorden, og muligheten til å observere ferdsel, samt muligheten til å hindre den, er til stede.

Figur 33: Utsikt fra Steingardsåsen. Frierfjorden

Steingardsåsen har også synskontakt med Rugtvedtkollen, og veien fra Knardal leder forbi denne borgen. Disse to borgene bør sees i sammenheng med hverandre, hvor borgen på Steingardsåsen har fungert som en utkikkspost og førsteskanse, mens Rugtvedtkollen har fungert som en sisteskanse for de sentrale områdene ved Bjørntvedt, Klyve og Rugtvedt. På Bjørntvet og Klyve ligger noen av de største gravhaugene i Telemark, flere av dem er over 40 meter i diameter. Som nevnt tidligere, blei noen av haugene gravd ut i 1940-41, men det blei gjort få funn. Haugene blei imidlertid datert til folkevandringstid, basert på en nøkkel som blei funnet i den ene haugen (Munch 1962: 137).

Bjørntvedt blir ofte sett på som maktsenteret i Skiensområdet i folkevandringstid (jf Munch 1962; Mitlid 2003). Det finnes også funn fra yngre romertid på Bjørntvedt, blant annet en våpengrav med kastespyd, lanse og skjoldbule (Munch 1965: 39). Rugtvedtkollen ligger på gården Rugtvedt, og er sammen med Bjørntvedt, en gård med tveit/tvedt-navn. Disse navna dateres vanligvis til vikingtid, men kan ha røtter lengre tilbake i tid (Låg 1999: 63; Solberg 2003: 146). Som vi ser av funna, har begge disse gårdene røtter tilbake i eldre jernalder, og sammen med Klyve, kan disse gårdene ha utgjort én stor gård i romertid og folkevandringstid. Hvor gårdsbygningene har ligget, er ikke så lett å fastslå, men det er stor sannsynlighet for at de har ligget slik at de har hatt synskontakt med Rugtvedtkollen. Dermed har det vært mulig å sende forsterkninger fra eller til Rugtvedtkollen eller Steingardsåsen, med en gang en båt var observert på Frierfjorden. Rugtvedtkollen har det mest omfattende murverket, og kan ha vært den kraftigst befestede borgen i Skien. Den har hele tre murverk, hvor det ytterste ligger et stykke nede i lia på kollen, mens det midterste ligger nærmere toppen, og det innerste ligger nesten ved kollens topp. Borgenes murer kan ha inngått som en del av stormannen eller høvdingens symbolbruk, for å vise sin mektighet, og dermed holde fiender unna, og opprettholde makta over befolkinga.

I tillegg til de overnevnte tvedtgårdene, har også Søvtedt et meget rikt funn fra folkevandringstid. Søvtedt ligger nær Liakollen. Liakollen har hatt god oversikt over ferdselen mellom Volls fjorden og Norsjø (Munch 1962: 114). Det har ikke vært mulig for forsvarerne på Liakollen å hindre ferdselen langs veien fra borgplataet, men det har vært mulig å varsle storgården på Søvtedt om potensielle trusler. Liakollen har også muligens hatt synskontakt med borgene på Ørvikåsen og Røra. Ørvikåsen har hatt god utsikt over Volls fjorden, og båter på vei opp fjorden kan ha blitt observert tidlig og varsle til borgen på Liakollen. Liakollen har

liten eller ingen mulighet til å varsle om ferdsel fra Norsjø mot Volls fjorden. Utsikta mot nord er relativt skjermat, og dersom en observerer ferdsel mot Volls fjorden, vil en bare ha få minutter på seg til å varsle Søvtedt.

Den største og kanskje mest ruvende borggen, finner vi på Vardåsen. Murene mot Norsjø har vært meget kraftige og antageligvis synlig på langt hold. Borggen ligger på en markant høyde ved Norsjø's breidd, og den kraftigste muren vender østover, mot Norsjø. Dersom borggens hensikt har vært å skremme folk fra å ferdes på Norsjø, har den kanskje en noe merkelig plassering. Siden den kraftigste muren vender østover, ville det være naturlig å tenke seg at området borggen er ment for å forsvare, ligger på vestsida. Dette kan virke rart, ettersom de rikeste og mest sentrale områdene ligger sørøst for borggen. Noen få kilometer nordvest for borggen, ligger Stenstad, som kan ha vært en storgård i eldre jernalder. Det er synskontakt mellom Stenstad og Vardåsen, og det er mulig Vardåsen kan ha fungert som skanse for Stenstad. Vardåsen har hatt muligheten til å overvåke ferdselen på Norsjø, og den har samtidig hatt synskontakt med de fleste borggene som ligger i området rundt borggen.

Øvrumsåsen er kanskje en av de mest spesielle borggene i undersøkelsesområdet, på grunn av sin beliggenhet og sine morfologiske trekk. Den ligger relativt lett tilgjengelig på det høye åsdraget som avgrensar Gjerpensdalen i øst. Murene mot Gjerpensdalen er i dag meget utruste, og enkelte steder er de vanskelig å følge, mens muren i nordøst er tydeligere. Denne muren henvender seg til en vei som leder forbi borggen. Veiens alder kjennes ikke, og den kan være moderne. Borggen er todelt, med et ytre og et indre borgområde, som er adskilt av naturlige avgrensinger og murverk. På det ytre borgområdet ligger det to gravhauger, og disse vil bli behandla i underkapittelet om kultus. Fra det indre borgområdet har det vært mulig å se de nedre delene av Gjerpensdalen. Borggen ligger nær Espedalen, som har et av de rikeste gravfunna fra eldre jernalder i undersøkelsesområdet, og muligheten til å varsle denne gården fra borggen, har vært til stede.

Som nevnt tidligere, ligger Trollborggen ved Norsjø's østre breidd, og fra denne borggen har en meget god utsikt over innsjøen. Sjøen om borggen ligger helt nede ved vannet, har det vært vanskelig å hindre ferdselen langs vassdraget, siden Norsjø er over en kilometer brei der borggen ligger. Dette har medført at man har hatt behov for en båt. Noen hundre meter nedafor borggen, ligger ei lita vik, hvor det har vært fullt mulig å ha en båt liggende. I tillegg til muligheten til å ha en båt, ligger Stenstad på andre sida av Norsjø, og det har vært mulig å varsle gården fra borggen om eventuelle trusler. Borggen har antageligvis vært godt synlig hvis

en reiste vannveien gjennom Skien, og den kan ha fungert som et maktsymbol. Trollborgen har en yttermur, hvor flere kløfter er murt igjen, og en innermur som løper langs kanten av borgplataet. Navnet "Trollborgen" vil jeg komme tilbake til i underkapittelet om kultus.

Grautknatten ligger ved en av de gamle ferdselsårene, som leder fra Norsjø til dagens Skien sentrum. Borgen ligger på en meget bratt og vanskelig tilgjengelig kulle. Navnet på borgen er ganske interessant, ettersom det antageligvis kommer av det norrøne ordet "grjot" som betyr stein. Den vestre delen av kollen er i stor grad ei steinrøys, og det er sannsynlig at navnet kommer derfra, men det er også mulig at navnet kan knyttes til steinmurene på toppen av kollen. Fra borgplataet kunne en holde oversikt med trafikken langs den overnevnte ferdselsåra, men det er antageligvis for langt fra toppen av kollen til veien som leda forbi borgen, til at de som oppholdt seg på Grautknatten kunne hindre ferdselen. Borgen har antageligvis ligget meget godt skjult, og har neppe vært av en ruvende karakter. Siden borgen ligger så godt skjult som den gjør, er det mulig å tenke seg at den kan ha vært av tilfluktskarakter. Det som taler i mot denne tolkinga, er at Grautknatten kanskje er den bygdeborgen som er vanskeligst tilgjengelig av samtlige borger.

Steinviksåsen ligger rett ved siden av borgen på Lilleåsen, men den ligger høyere og har en mye større forsvarsfordel, framfor Lilleåsen, i form av meget bratte sider i nord og sør. Lilleåsen vil bli drøfta i underkapittelet om kultus. Fra Steinviksåsen har det vært meget god utsikt over de nedre delene av Norsjø, og borgen har nok vært synlig fra et godt stykke unna. Borgen ligger rett ved Fjærekilen, som var et av knutepunktene i Skiensområdet, og kontroll med ferdselen der var viktig. Steinviksåsen har riktignok ikke den beste beliggenheten dersom den skulle hindre ferdselen, ettersom den ligger nesten innerst i kilen, og på motsatt side av innsjøen, i forhold til hvor trafikken på Norsjø, gikk i land. Et samarbeid med borgen på Vardåsen, kan ha gjort det lettere å stoppe en trussel, ved at Vardåsen signaliserte Steinviksåsen, og de kunne sende ut en styrke for å stoppe folk fra å gå i land ved Fjærekilen.

Ørvikåsen og Røra har hatt god utsikt over Volls fjorden og Frierfjorden, og muligheten til å varsle Liakollen er også tilstede. Murverket på borgen er stort sett en forlengelse av en stor gravrøys, som ligger på toppen av kollen. I tillegg til dette, er det en meget utrust mur litt lavere på åsen, og det er vanskelig å fastslå at dette virkelig er en bygdeborg. På åsen går det en kløft opp til borgplataet fra hver side, og det er ikke bevart noen spor som tyder på at disse har vært avstengt på noen måte. Dersom dette er en bygdeborg, har den hatt en god beliggenhet, og muligheten til å sende ut en styrke for å hindre en fiende fra å gå i land, har

vært til stede. En av veiene som leda til Norsjø, har gått rett forbi Ørvikåsen, og kontroll med denne veien har nok vært meget viktig.

Bjordamkollen er en borg som også kan ha hatt en slags kontrollfunksjon i form av å beskytte utmarksressursene. Sjø om det ikke er registrert kulturminner i utmarka rundt Bjordamkollen, er det fullt mulig at dette området har vært nytta til hogst og beite. Det kan kanskje også ha foregått jernutvinning i området, og borgen kan ha vært oppført for å beskytte disse ressursene.

Vi har også en gruppe som muligens kan ha hatt som hovedoppgave å fungere som vaktposter. Disse borgene ligger så langt unna hovedferdselsårene at de ikke har hatt mulighet til å direkte gripe inn i ferdselen, men de har allikevel hatt god oversikt over trafikken. Knip, Kolbjørnsås, Røra og Rustadkollen, er slike borger. Rustadkollen har synskontakt med mange borger, særlig de som er tilknytta Gjerpensdalen, men også enkelte av de borgene om ligger lengre unna kan sees fra Rustadkollen. Knip har også meget god utsikt, og det er mulig å se til

Figur 34: Utsikt fra Rustadkollen

borgene på Røvarkollen, Bjordamkollen og Vardåsen, samt flere av storgårdene i området. Knip er den eneste borgen hvor jeg ikke har klart å påvise en mur. Den skal visstnok være der, men jeg klarte ikke å lokalisere den. Dersom Knip virkelig er en bygdeborg, ligger den ekstremt godt gjemt, samtidig som den er meget vanskelig tilgjengelig. Det er veldig bratt og vanskelig å ta seg opp til borgen, og den ligger i et område som må sees på som et meget marginalt jordbruksstrøk i forhold til Gjerpensdalen. Den siste borgen som har hatt god utsikt, men ingen mulighet til å hindre ferdselen langs Norsjø, er Kolbjørnsås. Den kan derimot ha kontrollert ferdselen langs veien til Tveitangårdene, dersom denne veien faktisk har eksistert i eldre jernalder. Fra Kolbjørnsås har det vært mulig å observere ferdselen på Norsjø, men heller ikke denne borgen har hatt direkte synskontakt med noen av storgårdene. Det har likevel vært mulig å se til Trollborgen, Grautknatten og Vardåsen. Røra ligger på en høy og bratt ås, med utsikt over Frierfjorden og Volls fjorden. Borgen har antageligvis ligget skjult på toppen av åsen, og har hatt mulighet til å varsle Ørvikåsen.

Mitlid (2003: 36ff) hevda at samtlige av borgene, med unntak av Bjordamkollen og Rustadkollen, (og Knip som han ikke undersøkte, grunna det at den akkurat var registrert da han skreiv oppgava) har hatt en kontrollfunksjon. Bjordamkollen og Rustadkollen kan ha hatt, som beskrevet over, observasjons- og kontrollfunksjoner. Mitlid mente også at borgen på Siljantjern kan ha hatt kontrollfunksjon (Mitlid 2003: 39f). Siljantjern ligger slik til at de som oppholdt seg på borgen, ikke har hatt mulighet til å følge trafikken på Norsjø over lengre strekninger. Norsjø er bare synlig igjennom ei lita kløft.

Hvis vi skal summere opp de borgene som mest sannsynlig har hatt en kontrollfunksjon, og vi tar hensyn til at borgen skal ha hatt som mål å fungere som et maktsymbol for å hindre fiender i å trenge inn i et område, er det kun fire borger vi sitter igjen med: Trollborgen, Steinviksåsen, Vardåsen og Rugtvedtkollen. Steinviksåsen, Vardåsen og Rugtvedtkollen er de tre største borgene i undersøkelsesområdet. Det som også er interessant med denne observasjonen, er at disse tre borgene ligger relativt sentralt i jordbruksområdene, og utgjør dermed på ingen måte yttergrensene i gamle Grenland. Dette tilsier at i en stridssituasjon, vil en angripende fiende allerede være inne i de aller mest sentrale områdene av undersøkelsesområdet. Kanskje disse tre store borgene har fungert som militærleirer, hvor større styrker var stasjonert og kunne sendes ut for å hindre at fienden nådde de sentrale områdene? Det er også mulig at disse store borgene kan ha vært et siste tilfluktssted for lokalbefolkninga, når fienden sto midt i bygdas sentrum.

Hvis vi ser på Bjørntvedt som den viktigste gården i Skien (jf Munch 1962: 137), og tar høyde for at en fiende kommer kystveien inn Frierfjorden, vil trusselen bli observert fra Steingardsåsen ca en time før de går i land ved Knardal. Fra Steingardsåsen gikk varselet til Rugtvedtkollen og Bjørntvedt, og det har enten vært mulig å sende en styrke til Steingardsåsen for å stoppe inntrengerne der, eller sende ut en båt for å stoppe dem før de nådde land. I et slikt tilfelle kan Rugtvedtkollen, både ha fungert som varslingspost for Bjørntvedt, og som base for en militærstyrke. Hvis inntrengerne klarte å komme seg forbi Steingardsåsen via Skienselva, ville dette gjøre båten meget sårbar for angrep fra bueskyttere og spydkastere, ettersom elva ikke er spesielt brei. Dersom de likevel skulle klare å komme seg opp elva, vil Bjørntvedtgården ligge temmelig blottlagt. Rugtvedtkollen kan ikke ha fungert som festningsverk for Bjørntvedt ved et slikt angrep ettersom det er langt utafor borgens rekkevidde. Hvis inntrengerne hadde tatt landveien, og klart å bryte skansen på Steingardsåsen, ville de antageligvis bli møtt på markene ved Rugtvedt eller Klyve av styrker

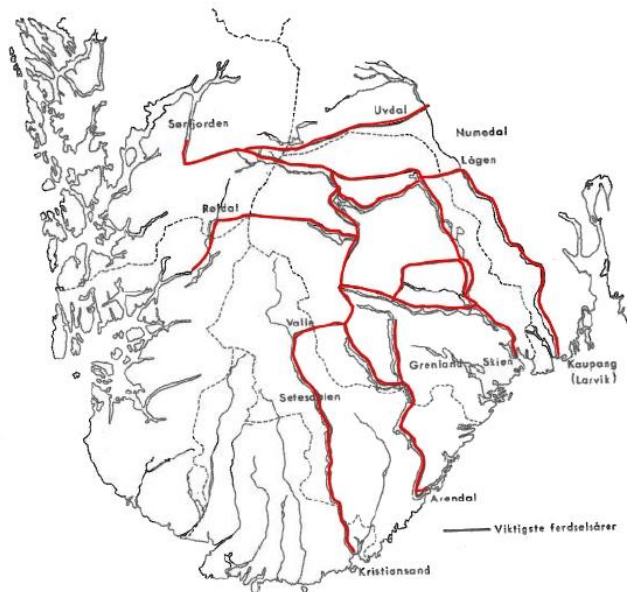
fra Bjørntvedt. Disse styrkene ville hatt en rettemulighet på Rugtvedtkollen, men dersom de benytta seg av denne muligheten, ville de sentrale gårdene ligge åpne for plyndring.

6.1.3 Toll

Som vi har sett, har de fleste borgene hatt muligheten til å kontrollere en ferdselsåre i form av observasjon, mens enkelte av borgene også har kunnet stoppe fiender direkte fra borgområdet.

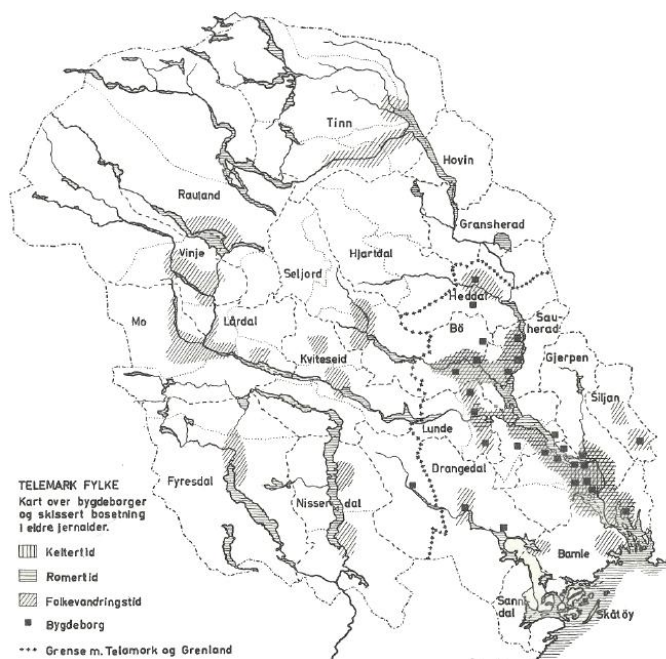
Tollborgene må ha hatt en mulighet til å kunne hindre trafikken langs ferdselsåren. For at tollborgene skal ha hatt en nytteverdi, må de sees i forbindelse med handel og handelsmenn. Varene som de sentrale jordbruksgrundene hadde behov for, kan ha vært huder, pels, bein, gevir og jern. Disse varene kan ha kommet fra indre Telemark, og det vil derfor bli gitt en kort oversikt over materialet fra

eldre jernalder, som finnes fra indre strøk. Figur 35 viser ferdselsveiene fra

Figur 35: Ferdselsårer i sørøstlige Norge i vikingtid og middelalder (Etter Kaland 1972) (Bearbejda av Stian Finmark)

vikingt看 and middelalder, men det er godt mulig disse veiene har vært brukt i eldre tider også.

Figur 36: Bosetning i Telemark, basert på gravfunn. Kartet er ikke oppdatert med nyregistreringer av bygdeborg og andre kulturminner siden 1962. (Etter Munch 1962)

Hvis vi ser ferdselsårene i sammenheng med bosetning fra eldre jernalder (figur 36), vil vi se at bosetninga sammenfaller med ferdselsårene.

Materialet som finnes fra indre Telemark tyder på at det har eksistert spesialister i enkelte strøk, som har drevet med fangst og jernvinne. Fra Nissedal og Fyresdal finnes det dateringer på jernvinneanlegg, som strekker seg helt tilbake til eldre romertid (Espelund 2004: 176ff), mens

jernvinna på Møsstrand i Rauland ser ut til å ha starta opp i slutten av folkevandringstid (Martens 1972: 102). Noen storstilt jernvinne fra indre Telemark i eldre jernalder har ikke blitt påvist, men at noe av det jernet som har blitt framstilt der, kan ha havna i nedre Telemark er ikke umulig. I Nissedal og Fyresdal er det ingen funn fra romertid, og det er derfor ikke lett å si noe om hvem som kan ha stått bak jernproduksjon. Det er mulig at jernvinna har blitt styrt av mektige menn utenfra.

I motsetning til jernvinna, har vi mange flere gjenstandsfunn og faste kulturminner som kan fortelle oss om jakt og fangst. I den østre enden av Hardangervidda, i Tinn kommune, undersøkte Lil Gustafson (1978) noen hellere og hustufter, og kom fram til at det hadde foregått storstilt reinsdyrjakt i området. Store beinhauger tyda på at området kan ha vært en samlingsplass for reinsdyrjegere fra eldre bronsealder til slutten av romertid, og det ene av husa er tolka som et sted for bearbeiding av jaktprodukter (Gustafson 1978: 50, 62f; Solberg 2003: 102). Den overnevnte samlingsplassen kan kanskje knyttes til det eneste gravfunnet fra romertid som kjennes i Tinn. Den gravlagte hadde blitt kremert, og fått med seg en skjoldbule og to eller tre spyd. Munch mente at grava kanskje kunne fortelle oss om jakt eller fiske i området (Munch 1962: 47, 167). Gården som grava lå på, ligger ved ei elv, som leder fra vannet hvor samlingsplassen for reinsjegerne lå, og det er mulig jaktproduktene har blitt transportert langs denne elva. Elva munner ut i Tinnsjø som er en del av Telemarksvassdraget. Kanskje personen som var gravlagt der hadde kontroll med jakt i romertida? Fra Tinn kjenner vi til en del funn fra folkevandringstid, de fleste av disse er løsfunn, men det finnes også noen gravfunn. Tre graver fra gården Tveito, inneholdt pilspisser, og en av gravene inneholdt også et jaktspyd (Munch 1962: 46f). Fra folkevandringstid er det mange gravfunn som inneholder pilspisser, og pil og bue kan ha vært benytta både som våpen og jaktredskap (Solberg 2003: 238).

Hvis vi fortsetter langs Tinnvassdraget kommer vi til Heddalsvatnet, og langs dette vannet ligger det flere gårder, som har relativt rike funn fra eldre jernalder. Det er blant annet funnet en gullskatt, bestående av fem brakteater, og to hengesmykker på gården Simonnes, i den nordre enden av vannet. I den søndre enden av vannet er det funnet flere graver fra romertid og folkevandringstid. En av gravene inneholdt en østlandskjele og våpensett, mens en annen person hadde blitt gravlagt med en korsforma spenne, sølvheker, glassperler og ei ravperle (Munch 1962: 166). Perlene og bronsekjelen er importerte og må ha inngått i handel eller gavebytte.

For de to andre vassdraga, Bøvassdraget og Vinje-Totakvassdraget er situasjonen litt mer komplisert. Langs Bøvassdraget er det mange flere rike gravfunn, og det ser ut til at det har eksistert rike bygder både i Seljord, Bø og på Gvarv. I Seljord er det blant annet funnet en betalingsring av gull, og en meget rik grav med fullt våpensett og sverd med bronseknapp og sølvdoppsko, to glassbeger, flere pilspisser, to sølvplater med ornering samt mange andre prestisjegenstander. (Munch 1962: 62, 168). Gårdene Gunheim og Holtan, på Gvarv i Sauherad, har meget rike graver fra eldre jernalder, og disse gårdene kan ha hatt kontroll med varene fra Bøvassdraget. Kent Andersson (1993: 147f) daterer disse gravene til yngre romertid, basert på gullfunn. Langs Vinje-Totakvassdraget er det flere importfunn i de indre bygdene, blant annet tre vestlandskjeler og spillebrikker av glass. En av vestlandskjelene var brukt som gravurne, og inneholdt også fire beinnåler, 2 beinkammer og noen ornerte beinstykker (Munch 1962: 50, 169). Kanskje dette var en spesialist som dreiv med beinbearbeiding?

Det er ikke sikkert at alle jaktprodukter har kommet fra indre Telemark, det er også mulig at det har foregått jakt i de store skogsområdene i Luksefjelltraktene. Det er funnet flere fangstgroper der. Mot øst, har Skiensområdet ganske sikkert hatt kontakt med Siljan, som antageligvis har vært ei lita bygd i eldre jernalder. I Siljan er det store skog- og heiområder, som skiller Grenland fra Lågendalen. Det kjennes to eldre jernaldersfunn fra Siljan, begge fra folkevandringstid, hvor det ene funnet er et skattefunn, bestående av tre sammenhengende betalingsringer av gull, mens det andre er ei inhumasjonsgrav med en spydspiss, flere pilspisser, en betalingsring av gull og to bronseknapper (Munch 1962: 61, 163). Hvis vi ser på funn av pilspisser som tegn på jakt, og legger til det faktum at personen som er gravlagt i Siljan har fått med seg betalingsgull i grava, kan denne personen kanskje ha vært en jeger som har handla med stormennene i Gjerpensdalen. Siljansområdet har antageligvis, da som nå, hatt en ganske stor bestand av elg, og det er mulig at det har foregått jakt der i eldre jernalder. Det er registrert flere fangstlokaliteter i området, men disse er ikke datert.

Gravene som inneholder jaktvåpen kan ha tilhørt jegere, som har drevet handel med jaktprodukter. Funn av betalingsgull og gullskatter, samt glassperler kan være betalinga handelsmennene har fått for varene. De fleste av de rike gårdene ligger i dalfører i forbindelse med Skiensvassdraget, og kan kanskje knyttes til handel langs disse ferdselsårene. Hvorvidt alle importvarene vi finner i indre Telemark kommer fra Skiensområdet, er ikke mulig å bevise. De tre vestlandskjelene som finnes i Vest-Telemark kan like gjerne ha kommet opp Setesdalen som fra Skiensområdet. Vest-Telemark er tross alt midt i Sør-Norge, og de kan ha

hatt kontakter i alle retninger. Det er mulig at bygdene i Vest-Telemark har fungert som mellomstasjoner for varetransport mellom øst og vest.

Som vi ser av funna fra de indre strøka av Telemark, har det enkelte steder foregått jakt og jernvinne fra romertid, av. Det ser ut til at det først i folkevandringstid skjer en ekspansjon i forhold til fast bosetning i indre strøk. En del importgjenstander har funnet veien fra ytre til indre strøk, og dette tyder på at det har foregått ferdsel langs vassdraga. Dersom en har hatt mulighet til å kontrollere denne ferdselen, kan dette danne grunnlaget for rikdom. Det finnes flere rike gårder som ligger ved trange passasjer, hvor gårdseieren har skattelagt de forbipasserende. Dersom ferdselsårene ikke gikk direkte over bondens innmark, kan han ha funnet på andre måter å kontrollere ferdselen. Bygdeborgene kan ha blitt anlagt for å overvåke ferdselen, og fungert, nesten, på samme måte som dagens bomstasjoner.

Dersom vi skal prøve å finne ut hvilke av borgene som kan ha fungert som tollposter, bør vi kanskje først og fremst leite ved flaskehalsen i terrenget, samtidig som borgene bør ha god utsikt. Borgene som passer best for disse kriteriene, er Steingardsåsen og Kjempa. Steingardsåsen med sin gode utsikt, og beliggenheten ved den viktige ferdselsåra for folk som kom fra Frierfjorden, på vei mot de sentrale delene av Skiensområdet. I tillegg til disse to borgene, har det vært mulig for de fleste av borgene, med unntak av Bjordamkollen, Knip, Rustadkollen og Siljantjern, å fungere som tollposter. For Røvarkollen og Kolbjørnsås sin del, må det tas hensyn til at veiene som nevnes i forrige kapittel, faktisk har eksistert i eldre jernalder. Liakollen er kanskje det beste eksempelet når det gjelder tollborger, ettersom det er mulig å se den i tilknytning til Søvtedtgården. Den ligger rett ved en av de viktigste ferdselsårene mellom Fjærekilen og Volls fjorden/Frierfjorden. Det er stor sannsynlighet for at Søvtedt har blitt en rik gård, fordi en av de viktigste ferdselsrutene mellom indre Telemark og Grenland har gått forbi gården, og Liakollen kan kanskje ha bidratt til å sikre gården inntekter.

6.1.4 Kultisk bruk

Religiøse aspekter ved samfunnet i eldre jernalder, er et fenomen vi skulle ønske vi viste mer om. Vi kjenner til ofringer og gravskikk, men vi vet lite om religionen og ritualene. Det finnes enkelte verk som forteller om kultutøvelse i de germanske områdene (jf Tacitus), men disse må sees på som utenforståendes tolkning av en religion de ikke hadde særlig kjennskap til. Dersom vi skal prøve å finne ut om borgene kan ha hatt en kultisk funksjon, bør vi kanskje se på egenskaper som skiller enkelte av borgene fra de andre. Kanskje vi bør se på noe av det Schnell (1934) nevner som mulige indikatorer på kultiske innhegninger? Han skreiv om store

steinblokker, og murer som ikke utnytta terrenget forsvarsmessig. Når det gjelder

Figur 37: Stor flat stein på Lilleåsen

steinblokker, finner vi en slik en på Lilleåsen. Denne store steinen ligger på ei lita slette innafor borgområdet, og steinen kunne for så vidt også blitt benytta som talerstol.

Når det gjelder Lilleåsen, er det flere forhold som taler for en kultisk eller ikke-militær bruk. Borgen ligger meget lavt i terrenget, og så nær den store borgen på Steinviksåsen, at det er sannsynlig at den kan ha hatt andre funksjoner.

Hvis vi ser nærmere på beliggenheten til borgen, vil vi se at den ligger ved Norsjøes sørøstre ende, i nærheten av området hvor trafikken kan ha skifta fra lands til vanns og motsatt. Et slikt sted, vil bli det vi i dag kaller et viktig knutepunkt, og det er mulig å tenke seg at dette har vært et samlingssted, og at kanskje handelsvarer har skifta eiere der. Etter som borgen ligger lett tilgjengelig, lavt i terrenget og med et knutepunkt i nærheten, er det mulig å tenke seg at Lilleåsen kan i hovedsak ha fungert som markeds plass og møtested (jf Engström 1984: 92).

Figur 38: Lilleåsen med Fjærekilen, Åfoss og Skotfoss (Fra Google Earth)

Per Fett (1993) og Hanne Lovise Aannestad (1999; 2003) tok for seg bygdeborgenes navnemateriale. Aannestad skreiv om bygdeborgene og myter, og kobla navna Kjempa og Trollborgen til forestillinger om troll og kjemper. Disse navna kan være yngre enn borgen, og dermed være navn som mennesker har brukt for å forklare opphavet til disse murene som de ikke viste hva hadde blitt brukt til. Dersom en skal følge Fetts tolking, har vi to navn som kan sammenlignes med de navna som han la fram, nemlig Røvarkollen og Trollborgen. Disse to borgene skiller seg ikke spesielt ut fra de antatt militærkarakteriserte borgene. Begge borgene har til en viss grad doble murverk, og hadde vært vanskelig for en fiende å innta. Ved Røvarkollen er det likevel en ting ved det ytterste murverket som kan virke noe merkelig. Det dekker på ingen måte det samme området som det indre murverket, for det ligger som en kort murstump for seg sjøl, vendt ut mot veien som leder forbi borgen. Den kan selvfølgelig ha fungert som en førsteskanse, men

da må det ha vært en lang palisade på den strekning som ikke er dekt opp med murverk. Som nevnt ovenfor, er det en kolle rett ved sida av borgen, som kan tale mot en tolking av borgen til å inneha militære funksjoner. Det er mulig at denne borgen har hatt en kultisk funksjon.

Figur 39: Stor rullestein ved murverket på Siljantjern

Siljantjern er den borgen som har den mest spesielle plasseringa, og som tidligere nevnt har den ikke spesielt god utsikt, og den ligger et godt stykke fra bebyggelsen. Borgen er den nest minste av alle borgene, og borgområdet er kupert. I tillegg til dette, ligger det en stor rullestein på en knaus på utsida av borgmuren.

Jeg anser den steinen for å ha to tolkingsmuligheter. Den kan enten ha vært benytta til et kultisk formål, eller den ligger der som et mulig forsvarsvåpen. Steinen ligger slik til at den vil være et farlig våpen dersom noen skjøv den utfor knausen den ligger på. Som navnet på borgen tilsier, ligger den ved et tjern, og det er jo mulig at dette tjernet kan ha vært sett på som hellig eller mytisk. Rituelle nedleggelse i vann og myr er tross alt godt kjent fra eldre jernalder (jf Steinsland 2005; Ilkjær 2000). Vardåsen ligger også i tilknytning til et tjern, og det er mulig at denne kan ha hatt en kultisk sekundær- funksjon.

Figur 40: Siljantjern ved foten av Siljantjernborgen

En annen borg med spesiell beliggenhet, er Røra. Borgen er en av de borgene som er svært vanskelig tilgjengelig, samtidig som den kan ha vært vanskelig å forsvare, dersom noen har klart å ta seg opp til borgen. Slik jeg ser det, finnes det ingen sikker avgrensing av borgen i øst og nord. Noen titalls meter nordøst for borgen ligger ei stor steinur, hvor det har vært meget kronglete å ta seg opp. Kanskje kan denne steinura med de store blokkene har blitt sett på som mystisk. Borgen på Grautknatten ligger også i tilknytning til ei stor steinrøys, og en kan også se på denne borgen som en mulig kultisk innhegning. Det er selvfølgelig mulig at borgene har blitt anlagt på disse stedene, med store steinforekomster, ettersom det har vært lett tilgang på byggemateriale. Både Røra og Grautknatten ligger på fjelltopper hvor det har vært meget vanskelig å ta seg opp, på grunn av terrengets helling og de store steinurene. Dette kan ha medført at borgene har ekskludert en gruppe av eldre eller svake, og kan kanskje sees i

sammenheng med mysteriekult (jf Fett: 1993). Mysteriekultens viktigste aspekt var at ritualene som foregikk var skjult for utenforstående, og at de skulle hemmeligholdes.

Rugtvedtkollen ligger, som nevnt ovenfor, nær Bjørntvedt, og gravhaugene på gården må sees i forbindelse med kultisk og religiøs aktivitet. Den religiøse aktiviteten kan muligens ha en sammenheng med bygdeborgen. Det finnes flere spor som tyder på at Bjørntvedt var et religiøst senter, ettersom det i løpet av de siste åra har blitt avdekka et stort kokegropfelt på Kongerød ved Bjørntvedt, som er datert til eldre jernalder (top ark). Kokegropene kan muligens sees i sammenheng med rituelle måltider og gravskikk (Narmo 1996; Gustafson et al 2005). Kokegropene ligger i et område med mange gravhauger, og en gravhaug på 20 m i diameter, ligger helt inntil det registrerte kokegropfeltet.

Til slutt vil jeg ta for meg en kategori av borgene hvor det befinner seg gravminner innafor borgområdet. Her vil tidsperspektivet alltid være et problem, dersom det ikke foreligger dateringer. Vi har ingen garanti for at gravene er oppført etter at borgene er anlagt. Gravene kan også være bygd etter at borgene har gått ut av bruk. Mitlid (2003) som i hovedsak tok for seg de militære aspektene ved borgene, nevner også at de følgende borgene kan ha hatt kultiske funksjoner, i tillegg til militære funksjoner: Øvrumsåsen, Kjempa, Steinviksåsen og Ørvikåsen (Mitlid 2003: 36ff). Kjempa og Steinviksåsen har antageligvis ikke i hovedsak fungert som kultsteder, ettersom plasseringa av disse to borgene er, i mine øyne, for strategisk i forhold til kontroll med ferdselen. De kan derimot ha hatt en sekundærfunksjon som kultsteder. Mitlid mente at Kjempa muligens kan ha vært oppført i førromersk jernalder, etter å ha sammenligna borgen med Ystgaard sine resultater fra Trøndelag (Ystgaard: 1998: 99f; Mitlid 2003: 92f). Borgene, i Trøndelag, som kunne dateres til førromersk jernalder, lå sentralt i bygda, var over 8000 m², og lå ikke helt utilgjengelig til (Ystgaard 1998: 99). Denne tolkinga baserte Mitlid på at borgen ligger sentralt, er lett tilgjengelig og er over 8000 m² (Mitlid 2003: 93). Han hevda også at borgen egner seg dårlig til forsvar (ibid: 93), noe jeg ikke er helt enig i. Riktignok er ikke høydeforskjellen på nordsida den største, men borgen i seg sjøl ligger rett ved et av de viktigste krysningpunkta for Telemarksvassdraget. Under andre verdenskrig blei det til og med anlagt en skytestilling rett ved borgen. Det er mulig å tenke seg at de som er begravd innafor borgområdet, kan ha vært høytstående krigere, særlig gjelder dette for gravene på Steinviksåsen og Kjempa, ettersom disse borgene høyst sannsynlig har hatt en militær karakter.

Hvorvidt Ystgaards typologi, i det hele tatt, er overførbar til Skiensområdet er også diskutert. Hun presenterte to modeller, hvor den ene hadde sin etableringsfase i førromersk jernalder, og den andre blei oppført i yngre romertid eller folkevandringstid. Den førromerske modellen har jeg presentert over. Yngre romertids- og folkevandringstidsmodellen var under 4000 m², lokalisert i utmark, og ligger svært utilgjengelig til (Ystgaard 1998: 99). Det er kun tre borger som er under 4000 m², og bare en av disse som ligger meget utilgjengelig til, og det er 13 borger som er over 8000 m². Dersom vi sammenligner dette med funn fra eldre jernalder, vil vi se at det ikke samsvarer. Det er kun tre sikre funn fra førromersk jernalder, mens yngre romertid og særlig folkevandringstid, er godt representert i materialet, og det er dermed vanskelig å benytte seg av Ystgaards typologi for Skien.

Øvrumsåsen har to jordblanda røyser innafor murverket, samt at det ligger et gravfelt rett sør for borgen. Borgen mangler også murverk et godt stykke der det hadde vært nødvendig for å forhindre en inntrengning. Denne strekningen kan likevel ha hatt en palisade eller en mur, som har blitt fjerna i ettertid. Ørvikåsen er den siste borgen hvor det finnes graver på borgområdet. Ei stor gravrøys ligger på toppen av åsen. Det ligger flere røyser på åsen, men disse befinner seg ikke innafor det jeg har valgt å definere som borgområdet. Som jeg har nevnt tidligere, er det noe usikkert om Ørvikåsen er en bygdeborg, men det som i hvert fall er sikkert, er at det har blitt oppført flere gravrøyser, og at noen har anlagt et gjerde der.

6.1.5 Oversikt over borgenes funksjoner

Som vi ser av tolkingene over, ser det ut til at de fleste av borgene kan ha innehatt flere funksjoner. I tabellen under kan en se hvilke funksjoner de forskjellige borgene kan ha hatt.

Tabell 4: Funksjonsoversikt (rangert etter primærfunksjon)

Lokalitetsnavn	Tilflukt	Kontroll	Toll	Kultus
Bjordamkollen	◆	▲		
Kolbjørnsås	◆	▲	●	
Trollborgen	●	◆	▲	
Grautknatten	▲	◆	●	●
Steinviksåsen	●	◆	●	▲
Knip	▲	◆		
Røra	●	◆	●	▲
Rugtvedtkollen	▲	◆	●	●
Vardåsen	●	◆	●	▲
Rustadkollen	▲	◆		
Kjempa		▲	◆	●
Steingardsåsen		▲	◆	
Liakollen	●	▲	◆	
Røvarkollen	▲	●	●	◆
Lilleåsen			●	◆
Siljantjern	▲			◆
Ørvikåsen		▲	●	◆
Øvrumsåsen	●	▲	●	◆

◆ Primærfunksjon
 ▲ Sekundærfunksjon
 ● Mulig funksjon

6.2 Hvem oppførte borgene?

Borgenes beliggenhet i forhold til de sentrale områdene i Skien, vil være en viktig faktor når en skal avgjøre hvem som kan ha stått bak oppføringa av bygdeborgene. Det er kun tre av borgene i området, Øvrumsåsen, Liakollen og Rugtvedtkollen, som ligger så nær storgårdene, at de kan sees i direkte sammenheng med dem. Rugtvedtkollen, som har det mest omfattende murverket, må ha blitt oppført av en stormann, ettersom arbeidet med denne borgen har krevd mye arbeidskraft, sammenligna med de andre borgene i undersøkelsesområdet. Enkelte av steinene i den ytterste muren er så store og tunge, at flere personer må ha hjulpet til for å flytte dem på plass. Borgen kan ha blitt oppført over relativt kort tid av en mindre hær, og hvis vi benytter oss av det anslåtte bemanningsbehovet på 80 mann, kan vi tenke oss at en hær av denne størrelsen har oppført borgen i løpet 4 dager. Dersom det faktisk ikke tok lengre tid enn dette å oppføre en så stor borg, er det mulig å se på enkelte av borgene som offensive anlegg bygd av inntrengere (jf Hooper 1989; Skre 1998: 276). Det er allikevel ganske sikkert at en fiende ikke har fått operere i fred i de mest sentrale områdene, i lengre perioder av gangen.

Liakollen er en mindre borg og har et mindre omfattende murverk enn Rugtvedtkollen, men det er ikke sikkert den har hatt en mindre betydning av den grunn. Som nevnt over, er det

mulig å sette borgen i sammenheng med den rike grava på nabogården Søvtedt, og at gårdens rikdom er basert på kontroll med ferdselen som gikk forbi gården. I dag er ikke Søvtedtgårdene storgårder, og det er mulig at bruka her har ligget under en større gård som vi ikke har spor etter i dag. Det er sannsynlig at denne gården har vært relativt stor, siden kvinnegrava fra Søvtedt er et av de rikeste gravfunna fra Telemark fra folkevandringstid. Hvor grensene til folkevandringstidsgården har gått, blir selvfølgelig vanskelig å si, men det er ikke helt usannsynlig at Liakollen kan ha ligget under samme gård som Søvtedt. På nabogårdene til Lien, som Liakollen ligger på, har det blitt funnet flere store flatmarksgravfelt (Munch 1962), men hvilken tilknytning disse gravene har til Søvtedt og Lien, er usikkert.

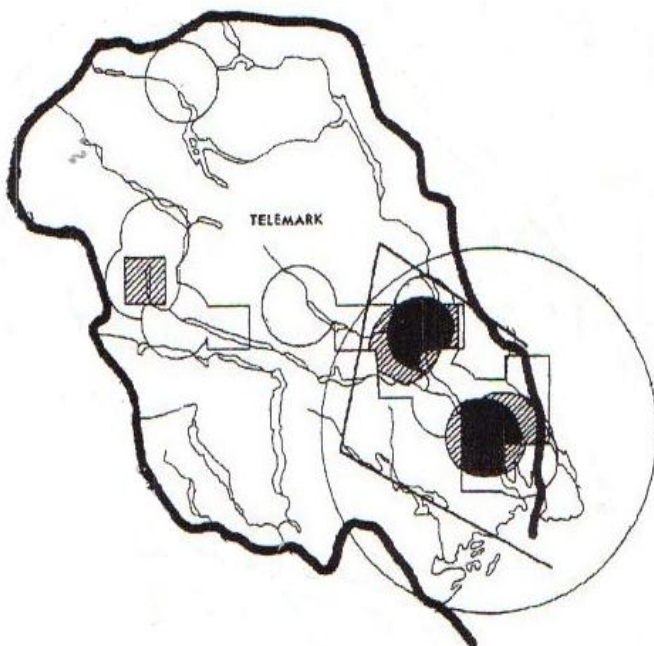
Ettersom mange av gårdsnavna i Skiensområdet antageligvis er yngre enn eldre jernalder, er det i mange tilfeller vanskelig å knytte gårdene direkte mot bygdeborgene. Mange gravfunn fra eldre jernalder tyder på at store deler av Gjerpen og Solum har hatt gårdsbebyggelse, men de fleste av disse gårdene har blitt delt opp i mindre bruk, og mange nye navn har kommet til. Murverkenes lengde og den nedlagte arbeidsmengden, tyder på at bygginga av de fleste borgene ikke har tatt spesielt lang tid. Det tyder dermed på at alle borgene ikke nødvendigvis har vært oppført under ledelse av en stormann eller høvding, men kan være resultat av et samarbeid mellom flere mindre gårdshusholdninger. Borger som Vardåsen, Steinviksåsen og Rugtvedtkollen, er med stor sannsynlighet oppført av den sosiale eliten, mens borger som for eksempel Kolbjørnsås, kan knyttes til mindre gårdsenheter.

Borgene som har synskontakt med hverandre og/eller de lokale storgårdene, kan også muligens fortelle oss noe om hvem som har oppført dem. Liakollen og Søvtedtgården kan ha inngått i et system hvor Røra og/eller Ørvikåsen har varslet om båter på Frierfjorden, og dette kan muligens tyde på at borgene på Røra og Ørvikåsen har vært oppført av samme person, eller gård, som har oppført Liakollen. Rugtvedtkollen og Steingardåsen bør sees i sammenheng med Bjørntvedt. Vardåsen kan settes i sammenheng med mange av de omkringliggende borgene, siden det er mulig å se til samtlige borger som ligger i nærheten av åsen. Hvem som kan ha oppført dette borganlegget, er det vanskelig å si noe om, ettersom det er få funn i borgens nærområde. Den kan kanskje ha en tilknytning til Stenstad, men avstanden er 5-6 kilometer. Vardåsen kan som navnet tilsier, muligens knyttes til en varde eller vete, og det er mulig at borgen blei brukt til å varsle de omkringliggende borgene om trusler. Espedalen og Øvrumsåsen kan også ha hatt en forbindelse siden de ligger så nær hverandre som de gjør. Rustadkollen og Knip kan ha fungert som utkikkspost for en eller flere av gårdene i Gjerpendalen. Grautknatten har sannsynligvis vært tilknyttet en av gårdene i

Dalsbygda, hvor borgen befinner seg. De resterende bygdeborgene er vanskelig å knytte til bestemte gårder.

6.3 Hvilken rolle har borgene spilt for samfunnet i eldre jernalder?

Borgene kan ha fungert, som nevnt over, i mindre nettverk, hvor enkelte av borgene kan ha hatt som hovedoppgave å fungere som tilfluktsteder, mens andre borger kan ha fungert som kontroll-/utkikksposter og tollposter. Kontroll- og utkikkspostene kan ha varslet de omkringliggende borgene og/eller storgårdene med en gang de oppdaga en potensiell trussel. Et slikt system kan ha bidratt til å øke tryggheten blant befolkninga i Skien, og dermed også øke tilliten til de(n) lokale samfunnsleder(e). Borgene kan også ha fungert som maktsymboler overfor befolkninga. Det er vanskelig å se på borgene som anlagt i et overordna nettverk som Mitlid (2003) skisserte, ettersom enkelte av siktlinjene hans ikke er mulige i virkeligheten. Mitlid hevda blant annet at det er synskontakt mellom Røra og Steingardsåsen (Mitlid 2003: 52), noe som er lite sannsynlig, siden det er en høyere ås mellom disse borgene. Dette gjør at Liakollen, og dermed Søvtedt, blir utelukket fra det store nettverket av bygdeborger. Det ville vært unaturlig å utelukke en av de rikeste gårdene fra et

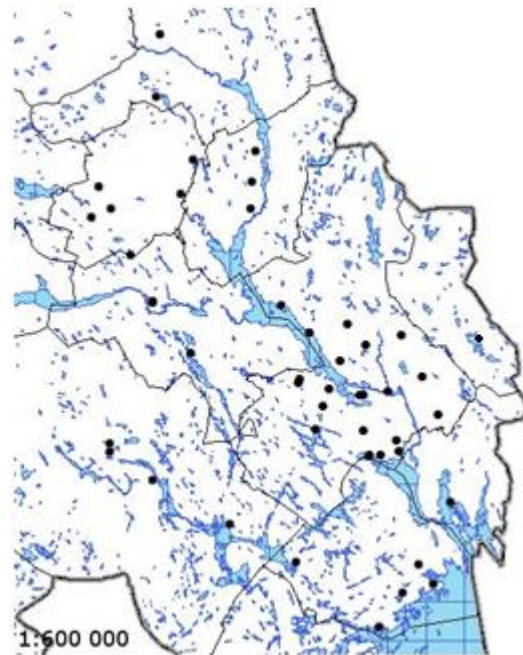
Figur 41: Skiensområdet er de søndre skraverte og fylte sirklene, mens de nordre skraverte og fylte sirklene er storgårdene i nordvestenden av Norsjø (Etter Myhre 1987a)

slikt nettverk. I tillegg til synskontakt mellom Røra og Ørvikåsen, legger Mitlid opp til at det har vært mulig å se fra Siljantjern til Kolbjørnsås, og fra Kjempa til Bjørntvedt (ibid: 52). Disse synslinjene må sees på som tvilsomme, på grunn av vegetasjon og høyereliggende punkter i terrenget.

Hvilke trusler har Skiensområdet vært utsatt for? Har de fleste angrepene kommet kystveien eller fra indre deler av landet, eller har det vært interne stridigheter blant de lokale stormennene? Vi vet at det har eksistert flere storgårder i området

som ligger i nordvestenden av Norsjø (Munch 1962; Myhre 1987a). I et mye referert arbeid, tok Bjørn Myhre (1987a) opp høvdingdømmer langs kysten av Norge. I denne artikkelen så

han på bygdeborgene som et forsvarsnettverk, som omkransa de tettbebygde områdene i høvdingdømmene. Dersom vi ser på området i lys av personforbundsstatsmodellen er det vanskelig å godta borgene som grenseposter for et høvdingdømme. Et løst organisert samfunn, hvor det ikke er sikkert at grensene blei forsvart, har antageligvis ikke hatt behov for et nettverk av grenseborger. Hvis vi ser nærmere på spredningen av bygdeborger i Telemark (Figur 42) vil vi se en rekke med 5-6 borger langs et vassdrag, i sørvestre deler av Telemark, i hovedsak i Drangedal kommune. Myhre brukte disse borgene for å tegne inn en sørlig avgrensning av forsvarsområdet for Grenland. Området disse borgene ligger i er avskåret fra Norsjøbygdene av et stort skog- og heibelte som er 2 mil breit. Dersom noen skulle kunne forsvare en grense i dette området måtte det ha vært stasjonert store styrker på disse borgene, ettersom det er lite sannsynlig at de skulle få forsterkninger fra de sentrale delene av Grenland. Avstanden er lang, og muligheten til å varsle om et angrep er dårlig. Et annet sentralt spørsmål i forbindelse med disse fem borgene er hvem de kan ha hatt som mål å hindre i nå Grenland. Det er svært få spor som tyder på at sørvestre Telemark har vært bosatt i nevneverdig grad i eldre jernalder. Hvis noen virkelig ville innta Grenlandsområdet kom de neppe fra sørvest, siden det finnes mange lettere veier å ta seg inn i området på. Borgene som ligger i Drangedal må heller sees i forbindelse med det vassdraget de ligger langs, og knyttes til ferdsel langs dette.

Figur 42: Spredning av bygdeborger i Telemark (Fra Askeladden) (Bearbeida av Stian Finmark)

Resten av borgene i Telemark ligger også i stor grad tilknytt de store vassdraga, og jeg mener det er større sannsynlighet for at de kan knyttes til enkeltgårders kontroll med ferdsel og handel enn kontrollen med en ytre grense for Grenland. De fleste borgene ligger for langt fra hverandre og kan ikke ha beherska hele strekninga mellom borgene, og i noen tilfeller har det vært meget vanskelig for borgene å skaffe forsterkninger. De bør derfor settes i forbindelse med oppkomsten av storgårder ved viktige knutepunkt og flaskehalser langs ferdselsårene. Borgene kan også sees i sammenheng med Østmos (1978) syn på borgene som enkeltgårders forsvarsanlegg. Forsvarsanlegga var nødvendig på grunn av et løst organisert

samfunn, hvor det var viktig å kunne beskytte nærområdet rundt gården, og sørge for å opprettholde tilgangen på ressurser.

Som vi kan se av materialet fra de rikeste gårdene i området er det tydelig at folkevandringstid er best representert. I en gravhaug på Lille Gjerpen, blei det blant annet

Gårdsnavn	Gull	Sølv	Bronse	Glass	Våpen	Storhaug*	Datering
Falkum	✓	✓		✓			FVT
Lille Gjerpen	✓		✓		✓		YRT/FVT
Bratsberg		✓			✓		FVT
Espedalen	✓	✓	✓	✓			YRT/FVT
Bjørntvedt og Klyve			✓		✓	7	YRT/FVT
Søtvedt	✓	✓	✓	✓			FVT
Stenstad	✓	✓	✓				FVT

Tabell 5: Gravmaterialet fra de rikeste gårdene i Skiensområdet
 Bjørntvedt og Klyve er slått sammen på grunn av at de antageligvis har ligget på samme gård i eldre jernalder (jf Mitlid 2003: 71)
 (*Over 40 m i diameter)

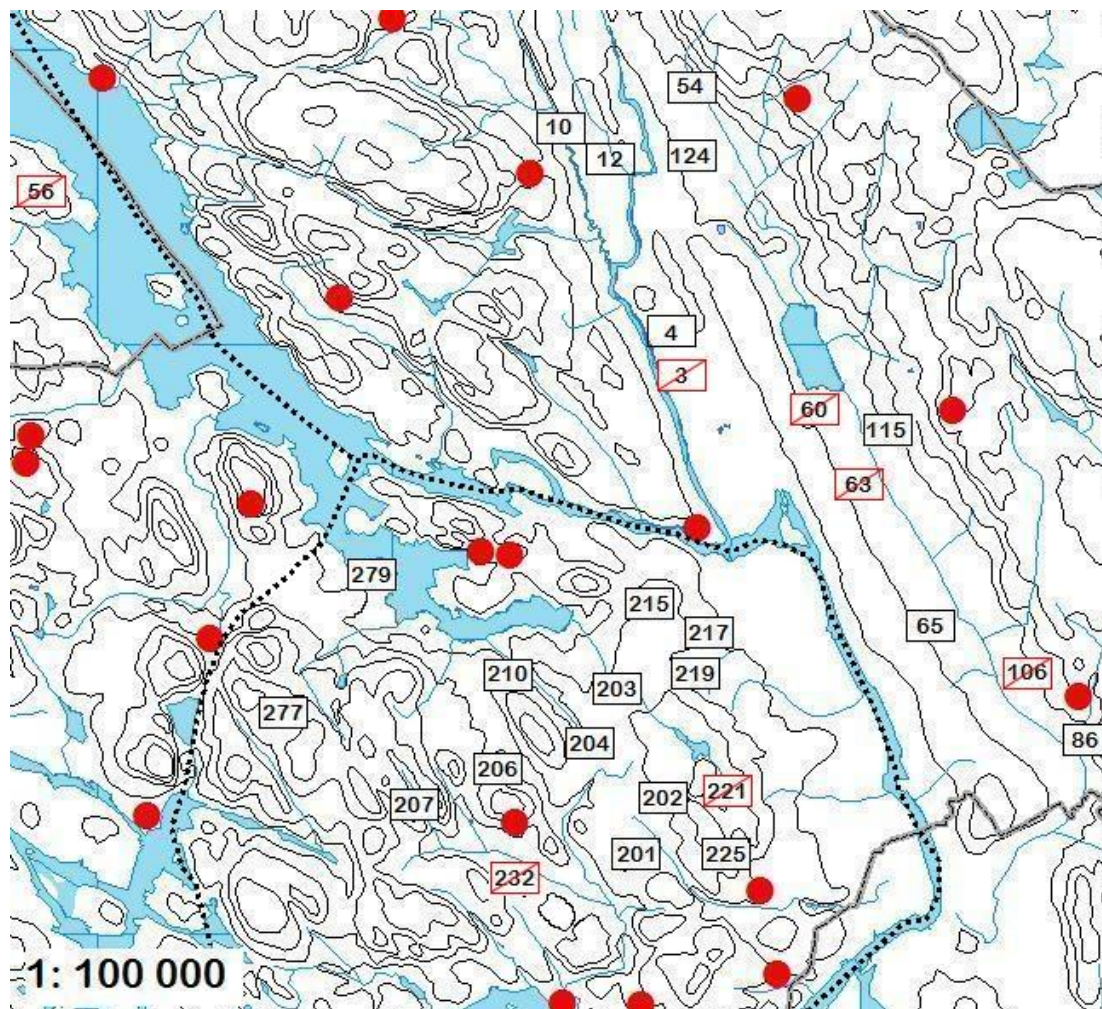
funnet et sverd, to spyd, en bronsespenne og en ormhodering av gull. Det er derimot ikke sikkert at alt stammer fra en og samme begravelse. Gullringen er antageligvis fra yngre romertid, mens våpna og spenna kan være yngre (Munch 1962: 59). Funnet fra Espedalen dateres til slutten av romertid (Hougen

1929: 96; Munch 1962: 64). På Bjørntvedt er det begravelser fra eldre romertid, yngre romertid og folkevandringstid, men de eldste funna forteller ikke om rikdom på gården. Det finnes det flere enkle branngraver fra yngre romertid på Bjørntvedt med leirkar som urne, og en branngrav med våpensett (Munch 1962: 162). De store gravhaugene på gården er datert til folkevandringstid, men funna fra dem er sparsomme (Munch 1962: 137). Haugenes størrelse forteller oss likevel noe om at det må ha vært rike og mektige folk på Bjørntvedt. Fra folkevandringstid er det rike funn fra flere gårder i Skien. Importgjenstander fra kontinentet, som glass, bronse og rav, preger de rike gravene. Bergljot Solberg mente at Grenland kan ha hatt direkte kontakt med Rhin-området fra siste halvdel av yngre romertid, mens ”utenlandskontakten” tidligere hadde vært retta mot Jylland (Solberg 2003: 98).

Ut fra de rike funna, er det mulig å dele opp Skiensområdet i tre kjerneområder: Gjerpensdalen med Falkum (Gnr. 3), Lille Gjerpen (Gnr. 60), Bratsberg (Gnr. 63) og Espedalen (Gnr. 106), Solum med Bjørntvedt (Gnr. 221) og Søtvedt (Gnr. 232), og Melum med Stenstad (Gnr. 56). Hvor stort innflytelsesområdet til hver av storgårdene kan ha vært, blir gjetting, men dersom en følger naturgitte grenser og ser på spredningen av funn fra eldre jernalder, er det kanskje mulig å danne seg et bilde av hvordan området kan ha vært organisert. Hvilke storgårder som har utøvd makt over de andre gårdene i nærområdet, er ikke så lett å si med sikkerhet, og det er stor sannsynlighet for at dette har vært skiftende.

For å skille ut de rikeste gårdene i Skien benytta Mitlid seg av Ringstads (1986, 1992) storhaugsentermodell, hvor områder var rangert etter gravfunn med prestisjegjenstander og gravhaugstørrelse. Mitlid rangerte Bjørntvedt og Søvtedt som senter av øverste rang, Espedalen, Falkum og Lille Gjerpen som senter av nest øverste rang, mens Stenstad og Bratsberg ikke blei rangert (Mitlid 2003: 75). Hvorvidt dette stemmer er usikkert. Bjørntvedt har de største gravhaugene, mens Espedalen muligens har den eldste av de rike gravene i Skien, og Falkum og Søvtedt har to graver som har flere likheter i gravgodset (begge har gullbrakteater, relieffspenner, glassbeger, glassperler og spannforma leirkar) og begge dateres til midten av folkevandringstida (Munch 1962: 64ff, 137). Bratsberg og Lille Gjerpen har de eneste sverdfunna fra eldre jernalder, og de gravlagte kan muligens ha vært høytstående krigere. Det er mulig at Espedalen kan ha hatt stor innflytelse i Gjerpensdalen i slutten av romertid, og hatt kontroll med ferdselen langs vassdraget. Espedalen er i dag en liten gård, og det er mulig at den har tilhørt en større gård som ikke eksisterer lenger. Fra folkevandringstid kan Falkum ha vært en av de rikeste gårdene i Gjerpen. Søvtedt har sannsynligvis vært en av de rikeste gårdene i området mellom Fjærekilen og Volls fjorden.

Likheten mellom gravene på Falkum og Søvtedt kan kanskje forklares ved at de har hatt tette sosiale bånd, og prestisjegjenstandene kan ha vært gaver som har blitt gitt i forbindelse med inngåelsen av disse båndene. Luksusvarene kan ha vært gaver de har fått av en overherre, som kanskje kan ha hatt sete på Bjørntvedt. Bjørntvedt kan ha vært den største gården i Skiensområdet, og bygdeborgen på Rugtvedtkollen, kokegropene på Kongerød og storhaugene på Bjørntvedt og Klyve kan være tegn på religiøs, militær og politisk makt. Gården oppfyller de krava som blei satt til en høvding i kapittel 3.1.3, og det er mulig at den rikeste og mektigste mannen i Skien holdt til på Bjørntvedt. Stenstad har antageligvis ikke hatt den samme konkurransen som gårdene i Gjerpen og Solum hadde, ettersom det ikke finnes andre rike gravfunn i mange kilometers omkrets. Dersom vi summerer opp gravfunna ser vi at det er mange rike graver fra folkevandringstid. Borgene som ligger langs vassdraga og de andre kommunikasjonslinjene i Skien kan dermed, først og fremst, ha blitt oppført i folkevandringstida, som følge av et ønske om å kunne kontrollere ferdselen langs vassdraga både ved å fortolle handelsmenn og sikre at fiender ikke nådde storgårdene og de sentrale områdene.

Figur 43: De røde prikkene er bygdeborgene, Etikettene er gårdsnummer på gårder hvor det er gjort funn (se appendiks for funnoversikt). Etikettene med røde streker er storgårdene. De svarte stipla linjene er foreslåtte grenser for kjerneområdene

Tabell 6: Oversikt over gårder med funn fra e. j.a.

Gårdsnummer	Gårdsnavn	Gårdsnummer	Gårdsnavn
3	Falkum	203	Solum Prestegård
4	Mæla	204	Holtan
10	Bø	206	Lien
12	Hoppestad	207	Klyve Vestre*
54	Tufte	210	Skjellbrei
60	Lille Gjerpen	215	Lille Fjære
63	Bratsberg	217	Gimsø Kloster
65	Ballestad	219	Vindalen
86	Li	221	Bjørntvedt
106	Espedalen	225	Rugtvedt
115	Sneltvedt	232	Søtvedt
124	Glenne	277	Melfall
201	Findal	279	Hannes
202	Findal	56	Stenstad

* Ikke samme gård som Klyve ved Bjørntvedt

Truslene vil være mange i et samfunn hvor det mangler fastsatte territoriegrensener utenom på gårdsnivå. Overherredømme over hele Grenland kan ha forekommet, men det kan se ut til at makta i hovedsak kan ha vært fordelt mellom flere stormenn, som kan ha inngått i et personforbund. Dersom dette stemmer, kan det til tider ha vært strid mellom disse stormennene. Det er også store muligheter for at folk utenfra kom for å sikre seg slaver, gods, og å rekruttere folk til hærene sine. Uansett hvem som utgjorde trusselen, var det nok ofte en overhengende fare for angrep og raid. Derfor var nok bygdeborgene en viktig del av datidens samfunn, både som forsvar og tilfluktsmulighet. Enkelte av borgene ser ut til å være anlagt med tanke på observasjon av trusler, og hindring av angrep, mens andre har vært tilfluktsteder. Dagfinn Skre (1998: 286f) mener at borgene ikke kan ha fungert til å stoppe en stor hær som angriper bygda med mål om å erobre den, men at borgene kan fungere bedre for å forhindre mindre grupper som er ute etter å herje bygda. Dette passer godt i forhold til hvordan samfunnet kan ha vært organisert i en personforbundsstat, med tanke på at hovedmålet for en angriper, ofte var å sikre seg rikdom, og ikke nødvendigvis landområdet.

Flere av borgene i undersøkelsesområdet kan, som nevnt tidligere, ha hatt kultus eller religiøse funksjoner, men hvordan disse har blitt brukt, vet vi lite om. Enkelte av borgene har begravelser innafor murverket, mens andre har spesielle trekk, som kanskje kan tolkes religiøst. Murene og beliggenheten til borgene kan ha vært ekskluderende, og det er mulig bare enkelte av bygdas eller grendas beboere fikk tilgang til aktiviteten som foregikk på innsida av murene. Dersom vi ser kultusborgene i forbindelse med Per Fett (1993) sin tolking, kan dette eksklusive rommet ha vært forbeholdt menn, og dyrking av krigerkult. Det er også mulig å se enkelte av disse borgene som samlingssteder, hvor det kan ha blitt holdt ting, eller andre aktiviteter, hvor det krevdes en innhegning for å avgrense et område hvor det gjaldt spesielle regler.

6.4 Oppsummering

Det ser ut til å være relativ stor spredning i funksjonsområdet til borgene. Enkelte borger har blitt brukt som tilfluktssteder, mens et flertall av borgene har fungert som kontrollposter. Kontrollpostene har hatt som mål å hindre eller varsle om trusler. En stor andel av borgene kan ha hatt som mål å sikre eieren av borgen innkomster i form av toll. En del av borgene kan også ha hatt kultiske eller religiøse funksjoner. De fleste av borgene kan ha innehatt flere enn en funksjon, og de aller fleste av borgene ville ha fungert som tilfluktssteder. Bygdeborgene kan ha blitt oppført som en del av elitens symbolbruk for å vinne tillit hos befolkninga,

eventuelt skape et maktforhold som sørga for at de underkasta seg. Enkelte av borgene har kanskje vært oppført av mindre gårder, aleine eller i felleskap. Hvis samfunnet har vært organisert etter personforbundsmodellen, har eldre jernalder antageligvis vært en urolig periode, og frykta for raid og angrep var stor. Dette medførte at det var viktig å kunne forsvare seg sjøl og sin eiendom, eller søke tilflukt, og søke tilflukt kunne en gjøre bak murene på bygdeborgene.

7. Oppsummering og konklusjon

Målet med denne avhandlinga, var å finne ut hvordan bygdeborgene blei brukt i eldre jernalder. Problemstillinga blei delt inn i to deler. Den ene delen tok for seg de funksjonsmessige tolkingene av borgene, mens den andre delen så på hvordan borgene kan settes i forbindelse med samfunnet i eldre jernalder. De to spørsmåla som blei stilt var følgende:

- 1.) Går det an å si noe om bygdeborgenes funksjon ut fra deres utforming og beliggenhet i landskapet?
- 2.) Hvilken betydning har borgene hatt for økonomiske, politiske og ideologiske forhold i eldre jernalder i Skiensområdet?

For å løse problemene rundt borgenes funksjoner, blei det framlagt teorier om fire forskjellige funksjonstyper: Tilflukt, kontroll, toll og kultus. For hver og en av disse funksjonstypene framla jeg forskjellige kriterier som skulle benyttes i en funksjonsanalyse. Funksjonsanalysen besto av tre deler: Siktanalyse, lokaliseringsanalyse og mannskaps-/dagsverksberegninger. Dataene som blei brukt i analysen var innsamla i felt av undertegnede. Borgenes betydning for de økonomiske, politiske og ideologiske forholda, blei drøfta i forhold til teorier om samfunnets oppbygning.

7.1 Hvilke funksjoner hadde bygdeborgene?

Borgenes funksjoner blei diskutert ut fra kriteriene som var framlagt i det teoretiske kapittelet. De fleste borgene kan ha hatt flere bruksområder, og det har i flere tilfeller vært vanskelig å fastslå hva som var primærfunksjonen. Borgene med tilflukt som primærfunksjon, ser ut til å ha utgjort en liten gruppe borger. Bare to av atten borger har antageligvis hatt som hovedoppgave å fungere som tilfluktsted, men dersom vi ser på borgenes mulige sekundære funksjoner, ser det ut til at flesteparten av borgene kan ha fungert som tilfluktsteder. Alle borgene, med unntak av to, hadde mulighet for å fungere som kontrollposter som primær- eller sekundærfunksjon. Flere av disse borgene har hatt som hovedoppgave å varsle andre borger, og dermed fungert som utkikksposter. Det er kun tre borger som har hatt toll som primærfunksjon, men ytterligere elleve borger kan ha fungert som tollposter. Fem av borgene ser ut til å kunne vært benytta til kultisk aktivitet i hovedsak, og seks andre borger kan ha fungert som kultsteder i tillegg til å ha militære oppgaver.

Lokaliseringa av borgene har spilt en stor rolle i forhold til hva borgene kan ha blitt benyttet som. Borger som skulle ha som hensikt å fungere som tilfluktsted er plassert hvor de har ligget skjult i forhold til ferdselsårene. Kontrollborgene har ligget strategisk plassert i forhold til ferdselsårene, og enkelte av disse har murverk som henvender seg til de som passerer forbi borgen. Dette kan ha hatt en symbolsk effekt. Borgene som hadde toll som primærfunksjon lå ved flaskehalsar og viktige passasjer langs ferdselsårene. Disse borgene var avhengig at det foregikk handel med varer langs ferdselsårene, og ved å gå gjennom funnmaterialet fra eldre jernalder fra de indre strøka av Telemark mener jeg å kunne påvise at det har foregått handelstrafikk langs Skiensvassdraget. Borgene som hadde kultiske funksjoner skiller seg ut ved at de enten har graver innafor murverket, har vært vanskelige å forsvare eller har spesielle trekk, som store steinblokker innafor murverket eller tilknytning til et tjern.

7.2 Hvilken betydning har borgene hatt for økonomiske, politiske og ideologiske forhold i eldre jernalder i Skiensområdet?

Borgene har hatt betydning for samfunnet i eldre jernalder på flere måter, noe de forskjellige funksjonene, tilsier. Borgene med kontroll-, tilfluktsfunksjoner bør sees på som et produkt av urolige tider, hvor maktkampen mellom flere stormenn har medført at befolkninga bestandig var i fare for å bli offer for raid og angrep. En del av borgene kan ha inngått i det ledende sosiale sjiktets strategi, for å opprettholde sin makt i området, og kan ha vært oppført for å trygge befolkninga ved å gi dem beskyttelse, men borgene kan også ha fungert som maktsymboler overfor befolkninga, så de ikke skulle gjøre motstand mot eliten. Enkelte av borgene kan derimot sees i sammenheng med mindre gårdsheter. Det er vanskelig å se alle borgene i Skien og Grenland (Telemark), som et stort nettverk av borger, ettersom det i flere tilfeller ikke er synskontakt mellom borgene, hvor det hadde vært nødvendig, dersom de skulle hatt mulighet til å varsle de sentrale gårdene. Flere av borgene kan ha inngått i mindre nettverk, hvor enkelte av storgårdene var involvert. Disse nettverka hadde som hovedmål å hindre angrep, og varsle at en trussel var på vei. Nettverka besto av både utkikksposter, kontrollborger og tilfluktsborger. Borgene kan ha varslet hverandre med et vetesystem.

Hvis en følger personforbundsmodellen, hvor samfunnet var løst organisert og sosiale bånd var viktigere enn territoriell kontroll, er det lite som taler for at Grenland var samla som et rike eller land i folkevandringstid. Det har allikevel vært flere stormenn i området, og det er mulig å se enkelte av bygdeborgene i direkte tilknytning til disse storgårdene. Området kan ha

vært under overherredømme, og det er mulig at en stormann/høvding på Bjørntvedt har kontrollert store deler av Skiensområdet.

Gjenstandsmaterialet fra Skien tyder på at det har vokst fram et rikt samfunn i slutten av romertid og begynnelsen av folkevandringstid, og det er mest sannsynlig at også borgene stammer fra denne perioden. Rikdommen kan ha kommet som følge av en regulert handel med jaktprodukter som har kommet fra indre strøk via Skiensvassdraget, eller fra Siljan og Luksefjelltraktene. Tollborgene kan da ha bidratt til å sikre gårdene inntekter i form av skattelegging av forbipasserende handelsmenn. Enkelte av disse borgene kan knyttes til storgårder, og kan ha utgjort grunnlaget for gårdenes rikdom. Borgene med kultiske funksjoner kan ha vært viktig for å innlemme nye krigere i ritualer og kamptekniker. Disse ritualene kan ha foregått i hemmelighet bak murene på borgen. Kultborgene kan også ha blitt benytta som markedsplasser eller tingsteder.

English summary

Hillforts in Skien, Norway

The Norwegian hillforts are normally dated to the Roman Iron Age (0-400 AD) and the Migration Period (400-575 AD), because this period is known to have been turbulent and violent. In Norway there are about 400 known hillforts, but there has been few excavations. The hillforts are normally built on easily defensible hilltops, and are mainly fences built of stone. Their functions have been much debated, but most scholars believe they have been used in a military sense. Other scholars think that the hillforts may have had cultic or religious functions as well.

The object of this thesis has been to examine the function of the Norwegian hillforts based on a study of 18 hillforts in the municipality of Skien in Telemark county. The approach taken was a geographic analysis. Through my studies I have found that they might have had four different functions. Some of the forts had functions we normally would define as military forts, and other forts may have been used as refuge in times of war. It looks like some of the forts were tax stations which made sure that the people who traveled through the area paid taxes. Some of the hillforts may have had cultic functions. They could also have played a role in the chieftains symbolic use to make sure he could control his influential area, both by offering the people in the influential area refuge, and prevent other people from creating riots.

Litteratur

Ambrosiani, B. 1964: *Fornlämningar och bebyggelse. Studier i Attundalands och Södertörns förhistoria*. Uppsala.

Andersson, K. 1993: *Romartida guldsmide i Norden. Katalog. bind I*. Societas Archaeologica Upsaliensis. Uppsala

Anjou, S. 1935: Fornborgarnas betydelse ur etnografisk synspunkt, en diskussionsfråga. *Rig* 18. s. 1-12

Bergsvik, K. A. 1991: Ervervs- og bosetningsmønster på kysten av Nordhordland i steinalder, belyst ved funn fra Fosnstraumen. En geografisk analyse. Upublisert hovedoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen

Bergsvik, K. A. 1994: Lokaliseringsanalyse av stein- og bronsealder bosetningen på Kollsnes i Øygarden, Hordaland. I: Nærøy, A. J. (red) *Troll-prosjektet. Arkeologiske undersøkelser på Kollsnes, Øygarden k. Hordaland, 1989-1993*. Arkeologiske rapporter 19. s. 240-262. Bergen

Bergsvik, K. A. 1995: Bosetningsmønstre på kysten av Nordhordland i steinalder. En geografisk analyse. I: Bergsvik, K. A., Nygaard, S. & A. J. Nærøy (red) *Steinalderkonferansen i Bergen 1993*. Arkeologiske skrifter fra Arkeologisk institutt, Bergen museum. Nr 8. s. 111-130. Bergen

Blehr, O. 1973: Traditional reindeer hunting and social change in the local communities surrounding Hardangervidda. *Norwegian Archaeological Review* 6/2. s. 102-112

Bourdieu, P. 1996: *Symbolsk Makt*. Oslo

Bøe, J. 1927: Norsk gravguld fra ældre jernalder. *Bergens Museums Aarbok 1926*. Historisk-antikvarisk række Nr 2. Bergen

Bøe, J. 1931: *Jernalderens keramikk i Norge*. Bergen Museums Skrifter Nr. 14. Bergen

von Carnap-Bornheim, C. 1992: Die germanische Gefolgschaft. Zur Interpretation der Mooropfer der jüngeren römischen Kaiserzeit in Südsandinavien. I: Straume, E. & E. Skar (red) 1992: *Peregrinatio Gothica III*. Universitetets oldsaksamlings skrifter. Ny rekke, nr 14. s. 45-52. Oslo

von Carnap-Bornheim, C. & J. Illkjær 1999: Import af romersk militærudstyr til Norge I yngre romertid. I: Fuglestedt, Gansum, T. & A. Opedal (red) 1999: *Et hus med mange rom*. Vol A. AMS-rapport nr 14. s. 135-149. Stavanger

Engström, J. 1984: *Torsburgen – Talking av en gotländsk fornborg*. Doktoravhandling ved Uppsala Universitet. Aun 6. Uppsala

Engström, J. 1991: Fornborgarna och samhällsutvecklingen under mellersta järnåldren. I: C. Fabech & J. Ringvedt (red) 1991: *Samfundsorganisation og Regional Variation – Norden i romersk jernalder og folkevandringstid – Beretning fra 1. Nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11 – 15 april 1989 – Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII*. s. 267-275

Espelund, A. 2004: *Jernet i Vest-Telemark – der tussene rådde grunnen*. Trondheim

- Evans, S. S. 1998: *Lords of Battle. Image and Reality of the comitatus in Dark-Age Britain*. Woodbridge
- Falk, H. & A. Torp 1903: *Etymologisk Ordbog over det Norske og det Danske Sprog*. Kristiania
- Fett, P. 1993: Bygdeborgene – er dei tilfluktsstader? Arkeologiens mangfold. *Arkeo* Nr 2 1993. s. 17-19
- Gansum, T. 1995: Jernaldergravskikk i Slagendalen: Oseberghaugen og storhaugene i Vestfold – lokale eller regionale symboler. Upublisert magistergradsavhandling i nordisk arkeologi, Universitetet i Oslo
- Gansum, T., Jerpåsen, G. B. og Keller, C. 1997: *Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder*. AmS-Varia 28 Arkeologisk museum i Stavanger. Stavanger
- Gihl, G. 1918: Upplands fornborgar. *Upplands fornminnesförenings tidskrift* XXXIII. s. 33-88
- Gjessing, H. 1925: Vest-Agder i forhistorisk tid. I: Aall, H et al. (red) 1925: *Norske bygder. Vest-Agder I*. s. 33-75. Bergen
- Gjone, T. 1965: *Solum bygds historie. Bind 1. Bygdehistorie*. Skien
- Grimm, O. 2002: The military context of Norwegian boathouses AD 1-1500. I: Jørgensen, A., Nørgård, J., Pind, L. Jørgensen & B. Clausen (red) *Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 3-5 May 2000*. Publications from the National Museum. Studies in Archaeology & History Vol. 6. s. 105-125. Købehavn
- Grimm, O. & F.- A. Stylegar 2004: Court Sites in Southwest Norway – Reflection of a Roman Period Political Organisation? *Norwegian Archaeological Review* Vol. 37, No. 2. s. 111-134
- Göthberg, H. 1985: Fornborgar och fornborgsmurar, en undersökning med utgångspunkt från Västra Mälardalen. Upublisert C-opsats i arkeologi ved Institutt for arkeologi ved Uppsala ht.
- Gustafson, L. 1978: *Stegaros- et boplassområde på Hardangervidda. Ressursutnyttelse i forhistorisk tid*. Upublisert magistergradsavhandling i nordisk arkeologi. Universitetet i Bergen
- Gustafson, L., T. Heibreen og J. Martens (red) *De gåtefulle kokegroper*. Varia 58. Kulturhistorisk Museum. Oslo
- Hagen, A. 1962: Forhistorisk tid. I: Coldevin, A., Dahl, T. & J. Schreiner. *Vårt folks historie. bind 1 Forhistorisk tid og vikingtid*. s. 13-286. Oslo
- Hagen, A. 1991: Innledning. I: Skjeseth, S. & A. Hagen. *Ringsakboka I. Opphavet*. s. 56-176. Brumunddal
- Haraldsen, T. 1980: Registrering av faste fornminner. Rn analytisk studie belyst ved norske bygdeborger. Upublisert magistergradsavhandling, Universitetet i Oslo
- Haraldsen, T. 1990: Natur og kultur. Djupedalsborgen – Totens eneste bygdeborg. *Totn Årbok 1990*. Årbok for Toten Økomuseum og historielag. s. 42-61. Toten

Hedeager, L. 1978: Bebyggelse, social struktur og politisk organisasjon i Østdanmarks ældre og yngre romertid. *Fortid og nutid* XXVII. s. 346-358

Hedeager, L. & H. Tvarnø 2001: *Tusen års europahistorie. Romere, germanere og nordboere*. Oslo

Hemmendorff, O. 1994: Fornborgar i Mittskandinavien – funktion och samhällsbetydelse. I: Gullberg, K. (red) 1994: *Järnåldern i Mittnorden – Et symposium kring nya arkeologiska och ekologiska forskningsrön*. s. 195-208. Vasa

Holta, H. H. 1921: Gamle færdselsveie mellem Norsjø og Frierfjorden. *Historielaget for Telemark og Grenland aarskrift 1921*. s. 5-11

Hooper, N. 1989: The Anglo-Saxons at War. Hawkes, S. C. (red) *Weapons and warfare in Anglo-Saxon England*. Oxford University. Committee for Archaeology. Monograph, No 21. s. 191-202. Oxford

Hougen, B. 1928: Østnorske bygdeborger. En hypotese om deres historiske miljø. *Fortidsminneforeningens Årbok 1928*. s. 35-48

Hougen, B. 1929: Trekk av østnorsk romertid. *Universitets Oldsaksamlings Skrifter II*. s. 75-126. Oslo

Hougen, B. og M. Olsen 1937: Runespennen fra Bratsberg i Gjerpen. *Viking I*. s. 53-73

Illkjær, J. 1990: *Illerup Ådal. Die Lansen und Speere*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter. Århus

Illkjær, J. 1993: *Illerup Ådal. Die Gürtel*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter. Århus

Illkjær, J. 1997: Gegner und Verbündete in Nordeuropa während des 1. bis 4. Jahrhunderts. I: Jørgensen, A. N. & B. L. Clausen (red) *Military Aspects of Scandinavian Society in a European Perspective AD 1-1300. Seminar København 1996*. Publications from the National Museum of Denmark. Studies in Archaeology and History. s. 55-64. København

Illkjær, J. 2000: *Den første Norgeshistorien. Illerupfunnet: Ny innsikt i Skandinavias romertid*. Tønsberg

Illkjær, J. 2003: Danske krigsbytteofringer. I: Jørgensen, L., Storgaard, B. & L. G. Thomsen (red) *Sejrens triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium*. s. 44-65. København

Jacobsen, H. & J. H. Larsen 1992: *Dokkfløys historie. Dokkfløy fra istid til kraftmagasin*. Lillehammer

Jensen, J. 1982: *The prehistory of Denmark*. London & New York

Jensen, J. 2003: *Danmarks oldtid. Ældre jernalder 500 f. Kr-400 e. Kr*. København

Jensen, X. P., L. Jørgensen & U. L. Hansen 2003: Den germanske hær. Krigere, soldater og officerer."I: Jørgensen, L., B. Storgaard & L. G. Thomsen (red) *Sejrens triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium*. s. 310-329. København

Joki, H. 2006: Idealet om krigeren – Våpengraver i Norge i perioden 150/60- 310/20 e.Kr. som kilde til ideologi og militær organisasjon. Upublisert masteroppgave i arkeologi ved Universitet i Bergen

Kaland, S. H. H. 1972: Studier i Øvre Telemarks vikingtid. *Universitets Oldsaksamling Årbok 1969*. s. 67-215.

Kleppe, J. I. 2000: Arkeologiske synsfeltanalyser – Om landskapsforståelse og GIS. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Det Samfunnsvitenskapelige Fakultet Universitetet i Tromsø

Kristoffersen, K. K. 2001: Lokaliseringsanalyse. I: Kristoffersen, K. K. & E. J. Warren (red). *Kulturminner i trekanttraséen. De arkeologiske undersøkelsene i forbindelse med utbygging av Trekantsambandet i Bømlo, Sveio og Stord i Sunnhordland*. s. 217-232. Bergen.

Kristoffersen, S. 2000: *Sverd og spenne. Dyrornamentikk og sosial kontekst*. Studia humanitatis Bergensia Nr 13. Universitetet i Bergen

Kyvik, G. 2004: Kulturhistorisk registrering. Skien kommune. Herkules. Gnr. 217. Upublisert rapport fra topografisk arkiv ved Telemark fylkeskommune. Skien

Lie, C. 2000: Bygdeboger i Etne – Forsvarsverk, tillfluktsborger [sic] eller sakrale anlegg? En landskapsanalyse [sic] av fire bygdeboger i Sunnhordland. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, ved Universitetet i Bergen

Lillehammer, A. 1972: Norske borger og forsvarsanlegg frå jernalderen. *Stavanger Museums årbok 1972*. s. 29-43

Lindman, G. 1985: *Förhistoriska aggresionsstrukturer i det västsvenska landskapet*. GOTARC. Series B. No 2. Gothenburg Archaeological Theses. Gothenburg University, Department of Archaeology

Låg, T. 1999: *Agders historie 800-1350*. Kristiansand

Marstrander, S. 1958 Bygdeborgene – våre eldste militære anlegg. *Årbok 1957 for Det Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Museet*. s. 91-124

Martens, I. 1972: Møsstrand i Telemark – en jernproduserende bygd før svartedauden. *Viking XXXVI*. s. 83-114

Mikkelsen, E. 1988: Territorier og økonomiske, sosiale og politiske strukturer i forhistorisk tid. *Viking LI*. s. 9-42

Mitlid, Å. 2003: Bygdeborgene – synlige spor fra forhistorien. En analyse av borgenes funksjon og plass i det tidlige jernaldersamfunnet med vekt på deres forsvarsrelaterte oppgaver. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Oslo

Mitlid, Å. 2004a: Bygdeborgene i rollen som forsvarsobjekter. *Primitive tider* 2003 Nr 6. s. 7-19

Mitlid, Å. 2004b: Bygdeborgene – var de lokale tiltak eller deler av en overordnet plan? *Viking LXVII*. s. 83-100

Munch, J. S. 1957: Norske bygdeboger. – Referat av magister Jens Storm Munchs foredrag. *Norsk Våpenhistorisk Selskap – Meddelelser til medlemmene*, Nr. 3, Mai 1957. s. 3-4

Munch, J. S. 1962: *Borg og bygd – Studier i Telemarks eldre jernalder*. Særtrykk av Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1962

Munch, J. S. 1965: Solum i oldtiden. I: Gjone, T. (red) 1965: *Solum bygds historie. Bind 1. Bygdehistorie*. s. 30-60. Skien

Myhre, B. 1987a: Chieftains' graves and chiefdom territories in South Norway in the Migration Period. *Studien zur Sachsenforschung* 6. s. 169-187. Hildesheim

Myhre, B. 1987b: Fra smårike til stat. I: Rommetveit, H. (red) *Hafrsfjord: fra rikssamling til lokalt selvstyre* s. 111-125. Stavanger

Myhre, B. 2002: Landbruk, landskap og samfunn 4000 f.Kr. – 800 e.Kr. I: Myhre, B. & Øye, I. (red) *Norges landbrukshistorie I. 4000 f.Kr. – 1350 e.Kr. Jorda blir til levevei.* s. 12-213. Oslo

Myrvoll, S. 1992: *Handelstorget in Skien – a Study of Activity on an Early Medieval Site.* Nytt fra Utgravningskontoret i Bergen nr. 2

Narmo, L. E. 1996: "Kokekameratene på Leikvin" Kult og kokegroper. *Viking* LIX. s. 79-100

Nicolaysen, N. 1862-66: *Norske fornlevninger.* Kristiania

Nicolaysen, N. 1895: *Foreningen til norske Fortidsmindemerkers Bevarings Aarsberetning 1895*

Paulsen, H. 1998: Bögen und Pfeile. I: Bemann, G. & J. Bemann (red) *Der Opferplatz von Nydam. Die funde aus den älteren Grabungen: Nydam-I und Nydam- II Band 1: Text.* s. 387-428. Neumünster

Petersen, Th. 1942: Bygdeboger i det nordenfjeldske Norge. *Viking* VI. s. 1-48

Posse, G. 1935-37: Fornborgarna som försvarsanläggningar. *Upplands fornminnesförenings tidskrift* XLV:2. s. 235-256

Rasmussen, P. 1961: Herred. I: Hødnebo, F. (red) Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. Bind 6. Gästning – Hovedgård. s. 488-491. Oslo

Ringstad, B. 1986: Vestlandets største gravminner. Et forsøk på lokalisering av forhistoriske maktsentra. Upublisert magistergradsavhandling ved Universitetet i Bergen

Ringstad, B. 1992: Økonomiske og politiske senter på Vestlandet ca 400-1000 e. Kr. I: E. Mikkelsen & J. H. Larsen (red). *Økonomiske og politiske sentra i Norden ca 400-1000 e. Kr. Åkerseminaret, Hamar 1990.* Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke nr. 13. s. 107-128. Oslo

Reitan, G. 2006: Faret i Skien – en kristen gravplass fra vikingtid og nye innblikk i tidlig kirkearkitektur. *Viking* LXIX. s. 251-274

Reitan, G. 2007: Faret i Skien: Norges eldste kristne gravplass – dens framvekst og forfall. *Fortidsminneforeningens Årbok.* 161. årgang. s. 129-137

Rygh, O. 1883: "Gamle bygdeborge i Norge" i *Foreningen til norske Fortidsmindemerkers Bevarings Aarsberetning 1882.* s. 30-80

Schnell, I. 1934: *Fornborgarna i Västmanlands län.* Västmanlands fornminnesförenings årsskrift XXII. Västerås

Schirmer, H. M. 1908: Fortegning over de hidtil paaviste bygdeborge. *Foreningen til norske Fortidsmindesmerkens Bevarings Aarsberetning 1908.* s. 113-123

- Schnittger, B. 1913: Die Vorgeschichtlichen Burgwälle In Schweden. I: *Opuscula archæologica Oscari Montelio septuagenario dicata d. IX m. sept. a. MCMXIII.* s. 335-350. Stockholm
- Schøning, G. 1910: *Reise gjennem en deel af Norge i de aar 1773, 1774, 1775. Bind II Trondhjem.* Trondheim
- Shetelig, H. 1925: *Norges forhistorie – problemer og resultater i norsk arkæologi.* Oslo
- Skre, D. 1998: *Herredømmet – Bosetning og besittelse på Romerike 200-1350 e.Kr.* Acta Humaniora. Oslo
- Skre, D. 2005: Bygdeborg. I: Østmo, E. & L. Hedeager (red) *Norsk arkeologisk leksikon.* s. 70-72. Oslo
- Skre, D. 2007: Towns, Markets, Kings and Central Places in South-western Scandinavia c. AD 800-950. I: Skre, D. (red) 2007: *Kaupang in Skiringssal. Kaupang Excavation Project. Publication Series, Volume 1.* Norske Oldfunn XXII. s. 445-468. Århus og Oslo
- Slomann, W. 1956: Folkevandringstiden i Norge. Spredte trekk og enkelte problemer. *Stavanger Museum. Årbok 1955.* s. 63-82
- Smedstad, I. og O. Hemmendorff 1997: "Fornborgundersökningar i Tröndelag – Ett mittnordiskt samarbete" I: Gullberg, K. (red) *Arkeologi i Mittnorden.* Acta Antiqua Ostrobotniensa/Studier i Österbottens förhistoria Nr 4. s. 117-126. Vasa
- Solberg, B. 2003: *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus.* Oslo
- Steinsland, G. 2005: *Norrøn religion – myter, riter, samfunn.* Oslo
- Steuer, H. 1987: Helm und Ringschwert. Prunkbewaffnung und Rangabzeichen germanischer Krieger. Eine Übersicht. *Studien zur Sachsenforschung* 6. s. 189-236. Hildesheim
- Steuer, H. 1989: Archaeology and History: Proposals on the social structure of the Merovingian Kingdom. I: Randsborg, K. (red) *The Birth of Europe. Archaeology and Social Development in the first Millennium A. D.* Analecta Romana Instituti Danici Suppl. XVI. s. 100-122. Roma
- Stylegar, F.-A. 1999: Hovedgårder, stormenn og landnåm. En studie i det sydligste Norges folkevandringstid. I: Veia, M. S. & H. R. Naley (red) *Fiender og forbundsfeller. Regional kontakt gjennom historien. Karmøyseminaret 1999.* s. 37-64. Haugesund
- Stylegar, F.-A. 2008: "... an ornament in peace and a defence in war" Late Roman weapon graves and military organisation in Eastern Norway. I: Childis, K., Lund, J. & C. Prescott (red) *Facets of Archaeology. Essays in Honour of Lotte Hedeager on her 60th Birthday.* Oslo Arkeologisk Serie Nr 10. s. 243-262
- Sørensen, R. 2005: Vegetasjonshistorie. I: Østmo, E. & L. Hedeager (red) *Norsk arkeologisk leksikon.* Oslo
- Undset, I. 1878: *Norske oldsager i fremmede museer – En opplysende fortegnelse.* Kristiania
- Tacitus, Cornelius. Germania. Orginalets text med svensk tolkning jämte innledning och kommentar av Alf Önnersfors.* Stockholm 1960

Vik, T. 1978: *Ås bygdebok. Bygdehistoria I. Inntil 1850. Ås*

Ystgaard, I. 1998: Bygdeborger i Trøndelag – En forskningshistorisk og empirisk undersøkelse av et begrep og en kulturminnekategori. Upublisert hovdefagsoppgave ved Instituttet for arkeologi og kulturhistorie. Norsk Teknisk- Naturvitenskapelig Universitet, Trondheim

Ystgaard, I. 1999a: Halsstein – en nøkkel til samfunnsforhold i Frol i eldre jernalder. *Levanger Historielags årbok 1999*. s. 140-155. Levanger

Ystgaard, I. 1999b: Tanem – borger og samfunn i førromersk jernalder. *Spor* Nr 1 1999. s. 38-40

Ystgaard, I. 2003: Bygdeborger som kilde til studiet av samfunns- og maktforhold i eldre jernalder. *Primitive tider* 2003 Nr 6. s. 21-29

Østebø, K. 2008: Hellerbruk i vestnorsk eldre jernalder. Belyst ved lokalisering. Upublisert masteroppgave i arkeologi. Institutt for arkeologi, historie, kultur-, og religionsvitenskap. Universitetet i Bergen.

Østmo, E. 1978: Fresteåsen og andre bygdeborger i Vestfold. *Viking* XLI. s. 94-117

Aannestad, H. L. 1999: Her haver det i Fortiden været et mærkelig sted. Om bygdeborger og folketro. Upublisert hovedoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø

Aannestad, H. L. 2003: Her haver det i Fortiden været et mærkelig sted. Om bygdeborger og folketro. *Primitive tider* 2003 Nr 6. s. 31-45

Appendiks

- 1. Rapporter som omhandler borgene**
- 2. Skisser av bygdeborgene**
- 3. Murverkstyper**
- 4. Oversikt over funn**
- 5. Registreringsskjema for bygdeborger**

1. Rapporter

Referansenummer: 1	Bjordamkollen
Gårdsnavn:	Bø Gnr. 10
ID-nummer:	22507
Murverk:	46mX1,5mX0,5m
Areal:	Ca 16 000m ² (Usikker utstrekning – kan være mindre)
Vannkilde:	Ja
Strukturer:	Ildsted, røys med småstein
Utsikt:	Gjerpensdalen
Beskrivelse:	Vanskelig tilgjengelig, 2,5 km til nærmeste gård

Bjordamkollen befinner seg på gården Bø nordvest for Gjerpengrenda. Bygdeborgen ligger i dag avsides til, og den nærmeste gården ligger cirka 2,5km fra borgen. I nærområdet rundt Bjordamkollen er det ikke registrert noen kulturminner, men det finnes en gravrøys som ligger på en fjelltopp cirka 1,5km vest for bygdeborgen. Denne gravrøysa er blitt bygget om til varde, og fungert som en del av vete-/vardesystemet. Fra den nærmeste bebyggelsen til borgområdet er det en gangtid på cirka en time. Fra foten av kollen og opp til sjølve borgplataet er det mulig adkomst fra to sider. Det går en sti opp en meget bratt skråning på sørsida av kollen, og den andre stien, som er lettere farbar, går opp på nordsida av kollen. I øst er det veldig bratt, og så godt som umulig å ta seg opp på toppen på borgplataet. I den sørøstlige retningen er det utsikt mot Gjerpensdalen og gårdene som ligger i grenda.

Figur 1: Steinstruktur: Kastestein? Ansamling av stein i mulig kastestørrelse

steinrøys, som så ut til å være utkasta fra midten. Den er nok for lita til å være en gravrøys, men kan muligens ha vært en liten varde. En annen mulig tolking er at dette var et lager med kastestein.

I Gjerpensdalen ligger det en del gravhauger, og det er gjort noen løsfunn fra eldre jernalder i området. På gården Bø som ligger i Gjerpensdalen er det funnet en betalingsring av gull (C-7149) (Munch 1962: 163). Det er også registret et skålgropfelt på gården. Inne på borgplataet er det spor etter et ildsted, med overliggende helle. Hvorvidt dette ildstedet er fra borgens brukstid er umulig å si noe om uten en 14C-prøve av eventuelle kullrester. Det finnes også en mulig vannkilde inne på borgområdet. Et lite myrtjern befinner seg på sørøstenden av plataet. Det var også en

steinstruktur på innsida av den innerste muren på vestsida av plataet. Dette var ei lita

Figur 2: "Porten" sett fra vest, mot borgplataet

Den indre muren har inneholdt store mengder stein, og noen av steinene har en ganske imponerende størrelse. De fleste av steinene er likevel såkalte "løftestein", som måler cirka 30X30 cm. Mye av den innerste muren har rast ut, og det ligger store steinmengder i lia på utsida av muren. Det kan se ut som det har vært en slags portåpning på nordvestre del av borgområdet. Ved denne "porten" er det i dag en åpning, og på hver side av åpningen befinner det seg en stor stående stein. Den vestre delen av muren strekker seg 30 m fra en bratt ca 5 m høy skrent i vest til "porten".

Store deler av dette murstykket har rast ut, og noen steder er det bare knyttnevestore stein igjen. Murverket forsetter på andre sida av "porten" og strekker seg 16 m mot nordøst. Den gjennomsnittlige høyden på muren er i dag ca 0,5 m, og den største høyden er ca 1,65 m. Den største høyden er målt på vestsida av porten (Høyre side på figur 2). Murens bredde er vanskelig å avgrense på grunn av mye utrast stein, men den er estimert til å være ca 1,5 m i gjennomsnitt. Hvor brei og høy muren har vært er ikke så veldig lett å si noe om i dag, men det er mulig å tenke seg at den har vært bortimot 2 m på det høyeste og ca 1 m brei. Muren har nok vært høyest på det stedet hvor porten i dag befinner seg, ettersom dette er det stedet hvor det har vært lettest å innta platået.

Det ytre murverket ligger ca 80 m sørvest for det indre murverket, og er bevart i to deler. Den sørvestre delen av muren strekker seg 11 m mot nord. Store steinmengder fra denne muren er fjernet for å lage en vei gjennom muren, men det ligger fortsatt igjen en del stein på bakken som er et tegn på at muren en gang har ligget her. Denne delen av den ytre muren har sperret av et lite skar, hvor det har vært enkel tilgang til det nest øverste borgplatået. Skaret er i underkant av 10 m bredt. Muren på denne strekning kan ha vært høyere enn resten av det ytre murverket, ettersom dette var det stedet det var lettest å innta borgen. Dette skaret er også den delen av det ytre murverket hvor det ligger mest stein. Den ytre steinmuren stopper ved fjellveggen ved nordsida av skaret, og begynner igjen ca 10 m inne på den lille knausen. Det kan se ut til at murverket egentlig ikke har hatt et avbrudd, og at store mengder av steinen har blitt brukt til fyllmasse på veien som i dag leder gjennom murverket. Denne tolkingen kan også støttes opp av at det ligger spredte steinrester langs kanten av knausen. Det murverket som fortsatt står leder videre mot nordøst og er i overkant av 28 m langt. Murens bredde og høyde er vanskelig å anslå ettersom mye av den er brukt til å bygge en vei for å kunne kjøre ut tømmer fra det laveste borgplatået. Vi kan anta at den ytre muren var omtrent lik den indre, og vi står da overfor en mur som var ca 2 m høy, på det høyeste, og 1 m brei. Muren har nok ikke vært så høy hele veien, ettersom den løper langs en skrent som er rundt 2 m høy. Hvis en ser for seg at hele det ytre murverket var sammenhengende har det minst hatt en samlet lengde på 49-50 m.

På den sørøstre delen av det lavest borgplatået ligger det et bratt skar med en steinur. Denne ura har gitt tilgang til det laveste borgplatået og det er merkelig at det ikke finnes sikre spor etter et murverk der. Ura er riktignok bratt og ulendt, men det er ikke så fryktlig vanskelig å ta seg opp denne veien. Det er mulig at det en gang har vært en mur der, og at den er fjernet i forbindelse med skogbruk eller av andre grunner, men dette er det umulig å si noe om i dag. Skaret kan ha også ha vært den normale veien opp til borgen, og kan ha blitt stengt med andre midler enn stein, som en palisade av tre. Steinura er i seg sjøl ganske interessant som en mulig kilde til steinene som er brukt i murverket. De største steinene kan også være brutt fra grunnfjellet som er oppe i dagen mange steder inne på de to borgplatåene.

Referansenummer: 2	Røvarkollen
Gårdsnavn:	Fossum Gnr. 9
ID-nummer:	13647
Murverk:	Indre: 53mX1mX0,4m. Ytre: 9mX0,5mX0,4m
Areal:	Ca 2500m ²
Vannkilde:	Nei
Strukturer:	Mulig steinsetting
Utsikt:	Gjerpensdalen
Beskrivelse:	Lett tilgjengelig ved den gamle veien til Fossum jernverk, kort vei fra Gjerpensdalen

Røvarkollen ligger på gården Fossum. Fossum gård er en av de største gårdene i Telemark, og har i mange generasjoner tilhørt den mektige familien Løvenskiold. Løvenskioldfamilien eier store deler av skogen i Luksefjelltraktene, og forvalter skogen hvor flere av bygdeborgene i området befinner seg. I nærheten av Røvarkollen ligger det et stort steinbrudd, som ødelegger en del av inntrykket og utsikten fra bygdeborgen. Fra steinbruddet og opp mot bygdeborgen leder den gamle veien til Fossum jernverk, og er anlagt på første halvdel av 1500-tallet. Det er også mange gamle gruveganger i området rundt Røvarkollen. Røvarkollen er en av de høyeste i området, og nord-, øst- og vestsidene er veldig bratte. Sørsida er ikke spesielt bratt, og er avstengt med en mur som strekker seg i overkant av 50 m fra øst mot vest. I øst er det en kolle som ligger meget nær borgplatået, og fra denne er det relativt bra innsyn til den østre delen av Røvarkollen. Kollen som ligger i øst er såpass nær at den kan benyttes som plattform for bueskyttere ved et eventuelt angrep mot borgen.

I nord er utsikten meget bra, og her kan en se store deler av Gjerpensdalen (se bildet under). På bildet kan en skimte flere gårdsbruk blant andre Hoppestad og Bø. På Bø er det funnet flere skålgroper, og dette feltet har nok vært synlig fra bygdeborgen. De nærmeste dyrkbare områdene ligger rundt 600 m fra borgen, og det er ganske kort gangavstand fra de nærmeste gårdene til Røvarkollen. Det tar 15-20 minutter å ta seg opp fra Gjerpensdalen til bygdeborgen, ved å følge den gamle veien til Fossum jernverk. Hvorvidt denne veien har en forhistorisk forløper vites ikke, og det er vanskelig å bruke denne som utgangspunkt når en ser på en mulig rute til bygdeborgen fra dalen. Inne på borgplatået er det ikke funnet noen form for vannkilde. Det renner en bekk sørvest for borgplatået. Kollen er ganske kupert, og det er få steder det har vært mulig å sette opp bygninger. Rett innafor murverket finnes det en spesiell struktur. Strukturen består av flere steiner som er lagt opp som en firkant på ca 1,5 x 1,5 m. Kanskje dette har vært fundament for ei lita brakke, eller et tårn? Det kan også være en moderne struktur, bygd av jegere eller turgåere for å ha noen steiner å sitte på.

Figur 3: Panoramautsikt på nordsida av Røvarkollen. Utsikt over Gjerpensdalen

Murverket består av to murer, en ytre mur og en indre mur. Den ytre muren er bygd av til dels store bruddstein og løper 9m i en nordøstlig retning. I hovedsak består muren av en enkel rad med store steiner, men noen steder har muren to lag. Den gjennomsnittlige bredden er ca 0,5 m og høyden er ca 0,4 m. Hvis en regner med en egenvekt på ca $2,5\text{g}/\text{cm}^3$ vil en av de største steinene veie mellom 300 og 400 kilo (se figur 4). Steinene er plassert på toppen av en skråning på sørsida av borgplatået. Muren løper langs dalføret mellom kollen i øst og Røvarkollen. I dette dalføret leder den gamle bergverksveien. I dag gir det ytre murverket lite mening, ettersom det bare dekker en kort strekning av skråningen ned mot veien. Slik muren framstår nå, var det bare å spasere rett inn bak den. Det er fullt mulig at resten av skråningen har vært befestet med mur eller palisade, men det finnes ikke noen spor etter dette i dag. Kanskje denne muren har blitt brukt til å angripe folk som har ferdes i dalføret?

Figur4: Stor stein i ytre mur

Det indre murverket ligger 7 m nord for det ytre murverket, og det kan hende disse murene har hengt sammen. Muren løper langs sørøst- og sørenden av det øvre borgplatået, og hindrer nesten alle mulige veier inn på borgen. Den indre muren har en total lengde på ca 53 m. Noen steder er muren tydeligere enn andre, og den totale lengden blir en antatt lengde. Den antatte lengden er basert på det eksisterende murverket og de delene av muren som har rast ut, hvor bare noe av sokkelen eller spredte stein ligger igjen. Steinene som er brukt i muren er bruddstein i varierende størrelse. Det kan se ut til at de største steinene har blitt brukt på utsida av murverket til å støtte opp muren, mens de mindre steinene har blitt fylt opp bak, og oppå på de store steinene. Steinene har en gjennomsnittlig størrelse på ca 15 x 15 m. Muren er opp mot 0,7 m høy, mens den gjennomsnittlige høyden er på 0,4 m. Bredden på murverket er på det største ca 2,5 m, og i gjennomsnitt er den ca 1 m bred. På sørvestenden av platået er det ei lita kløft, og det er der hvor muren er best bevart. Kløfta var avstengt med mur, og muren var antageligvis høyest på dette stedet. I denne kløfta ligger det store mengder

utrast stein, og dette stedet var den enkleste veien opp på borgplatået. Muren har nok vært en god del høyere enn i dag, ettersom det er store mengder utrast stein i skråningen nedafor muren.

Referansenummer: 3	Kjempa/Kjempeåsen
Gårdsnavn:	Strømdal Gnr. 1
ID-nummer:	52633
Murverk:	140mX2mX0,5m
Areal:	Ca 10 000m ²
Vannkilde:	Nei
Strukturer:	Gravrøys, mulig steinsetting
Utsikt:	Farelva, Hjellevannet, Bratsberg
Beskrivelse:	Lett tilgjengelig ved hovedveien til Gulset og Skotfos, ligger rett ved krysningspunkt for Farelva

Kjempa, eller Kjempeåsen som den også blir kalt, ligger ved Farelvas utløp. Farelva er en del av

Figur 5: Vei i dalføre på nordside

Telemarksvassdraget, og renner ut i Hjellevannet på et sted som kalles Faret. Faret kommer av at dette var et sted hvor en krysset elva, og det var også fergetrafikk over denne strekningen av elva (Munch 1962: 114). I dag er ferga bytta ut med bru, og denne brua ligger bare 150 m sørøst for Kjempa. Kollen hvor bygdeborgen ligger på er veldig bratt i nordøst, øst og sørøst. I et dalføre på nordsida av kollen går hovedveien til Gulset og Skotfoss, som er to av Skiens bydeler. Denne veien har ødelagt en del av inntrykket fra bygdeborgen. Det er sprengt vekk store mengder stein, og dalføret virker nå dypere enn det

egentlig har vært. I dag er det bratte skrenter, etter sprenging langs veien, men det er ikke sikkert det var så bratt langs denne sida i gamle dager.

Deler av nordsida av kollen er avstengt med mur. Den vestre delen av kollen er veldig slak, og er avstengt med mur. På utsida av muren ligger et lavere platå, hvor det under andre verdenskrig blei anlagt ei skytestilling. Fra dette stedet er det meget god utsikt over Farelva. Inne på sjølve borgplatået er det, pr i dag, ikke god sikt, grunna tett løv- og barskog. På sørsida av kollen er det sikt mot et jorde og et gammelt veifar. Det gamle veifaret beskriver Sverre Marstrander som bygdeborgsveien (Marstrander i top. ark.). En lavereliggende kolle

Figur 6: Utsikt over Farelva fra lavereliggende platå

hindrer utsikta til elva fra den sørøstre delen av borgplatået. I nordøst er det god sikt mot Bratsberg, som var en storgård i vikingtid og middelalder. I øst er det sikt mot Hjellevannet, og god mulighet til å observere ferdsel langs vassdraget. Det vil også være mulig å følge med på trafikk langs Hjellevannets breidd. Ved Hjellevannets sørlige breidd er det registrert flere kulturminner fra eldre og yngre jernalder. Under bygging av ny parkeringsplass ved Handelsbyen Herkules blei det avdekka flere kokegroper fra romertid, samt et langhus fra førromersk jernalder (Kyvik 2004). Det er også funnet spor

etter en kirke som er datert til første halvdel av 1000-tallet, kristne begravelser fra 900-tallet og en førkristen grav (Reitan 2006; 2007). På samme stedet som den kristne gravplassen blei det også lokalisert et stort kokegropfelt fra romertid (ibid). Kokegropene kan indikere at det har vært et kultsted.

Bygdeborgsplatået er bevokst med furu, og det finnes noen mindre sletter på kollen. En av slettene er myraktig, og det kan ha vært en vannkilde på toppen. Det har vært mulig å oppføre bygninger på den største av slettene. Rett øst for den største sletta finnes det rester etter ei gravrøys. Røysa er bare bevart som en flat steinrøys, med en diameter på 8 m og en høyde på 0,3 m. Gravrøysa har vært høyere og muligens mindre i diameter. Dersom røysa er eldre enn bygdeborgen, tyder det på at de har respektert den døde og dens gravminne. Hvis de ikke hadde vist respekt for gravminnet, hadde de sikkert

Figur 9: Struktur utafør murverk

brukt steinen fra røysa til murverket. Det er også en mulighet for at røysa er samtidig eller yngre enn murverket. Utafor murverket skal det ha ligget to røyser til (Marstrander i top.ark.), men de kan en ikke finne igjen i dag. Rett nedafor murverket på den sørvestre enden av platået finnes det en struktur. Strukturen er en sirkelforma steinmur (se figur 9). Hvilken funksjon denne strukturen har hatt er meget usikker. Strukturen kan være moderne. Muligens en skytestilling fra andre verdenskrig.

Borgens murverk strekker seg langs den nordvestre og vestre enden av platået, og har en samlet lengde på ca

Figur 10: Nordøst-/sørvestgående murverk, mur på vestsida av platået

140 m. Noen deler av murverket er utrast, og bare bevart i sporadiske rester. I hovedsak er det snakk om to enkeltstående murer, men disse har antageligvis vært bundet sammen til en sammenhengende mur. Den ene delen av muren løper langs vestenden av borgplatået, mens den andre sperrer av nordvestsida av kollen. I mellom de to murene er det et steinfritt strekk på ca 5m, og det er derfor sannsynlig å tenke seg at murene har hengt sammen. Noen steder er muren meget tydelig markert, og bevart i en høyde av ca 1m. Mye tyder på at muren har vært en del høyere enn dette, muligens opp

mot 1,5-2 m på enkelte steder. De utraste steinene gjør at muren virker meget brei enkelte steder, og noen steder er muren over 5 m brei. Muren består av bruddstein. Steinene er antageligvis brutt på platået eller i skråningen på vei opp til platået. Rett på utsida av muren er det en fjellknause som det kan ha blitt brutt stein fra. De fleste steinene er såkalte "løftestein", men det er også en god del større blokker. Muren som løper langs nordsida av platået består av flere større steiner enn muren på vestsida.

Referansenummer: 4	Trollborgen
Gårdsnavn:	Vale Gnr. 331
ID-nummer:	52802
Murverk:	Indre: 41mX2mX0,5m. Ytre: 52mX3mX0,4m
Areal:	Ca 9000m ²
Vannkilde:	Nei
Strukturer:	Nei
Utsikt:	Norsjø, Helgen, Ulefos
Beskrivelse:	Ligger ved forlatt gårdsbruk, ved Norsjø's bredd

Trollborgen befinner seg på en kolle langs Nordsjø's østre bredd. I dag ligger borgen ca 2 km fra nærmeste bebodde gård. Ved foten av kollen som bygdeborgen ligger på, ligger det et fraflytta småbruk. Småbruket benyttes i dag som hytte. Rundt kollen finnes det flere røyser, antageligvis rydningsrøyser, som tyder på at det har vært dyrka store deler av lia opp mot borgplatået. Kollen er veldig bratt i nord, sør og vest, og det er stort

sett umulig å ta seg opp fra disse sidene. Den østre sida er slakere, og er avstengt med flere murer. Langs vestre og søndre side av platået er det meget god utsikt til Nordsjø (se figur 11).

Figur11: Panoramabilde fra Trollborgen

På bildet kan vi i venstre bildekant se bukta rett nedafor bygdeborgen, og vannveien mot skien. Midt i bildet ser vi gårdene som ligger ved Helgen. På gården Stenstad blei det funnet en rik grav fra tidlig folkevandringstid i 1781. Det blei blant annet funnet en gullring, flere leirkar, ei korsforma spenne, et ornert sølvbeslag og en runestein. Noen av disse sakene er i dag tapt, mens de gjenværende gjenstandene befinner seg ved Nasjonalmuseet i Danmark (Undset 1878). På en annen av gårdene er det registrert et skålgropfelt, og det er registrert mange gravminner fra bronsealder og jernalder på Helgen. Til høyre på bildet kan vi se vannveien som leder inn til Ulefoss. Fra Ulefoss leder Telemarksvassdraget videre helt til Dalen. Lengst til høyre på bildet kan en skimte Romnes, og i horisonten Lifjell. I denne retningen leder Telemarksvassdraget videre mot Heddal og Notodden. Plasseringa og utsikta er veldig god dersom du vil ha et øye med trafikken mellom indre Telemark og kysten. På vestsida av kollen går det et dalføre med en gammel vei. Veien leder til de nærmeste

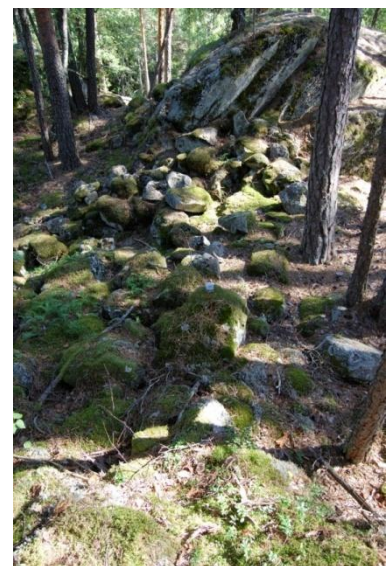
gårdsbrukene på Ytre Valebø, og har nok vært veien som blei brukt av de som bodde på gården ved Trollborgen. I vest er det en høy ås som leder i nordvestlig/sørøstlig retning. Fra åsen har det vært mulig å se ned på borgplatået.

Figur 12: Østre kløftmur i ytre murverk

Trollborgen har to borgplatåer. Det finnes i hovedsak to murverk på borgen, en indre og en ytre mur. Den ytre muren avgrensar hele den øvre delen av kollen, mens det indre murverket avgrensar toppen av kollen. Det øvre borgplatået er ganske kupert, og det er kun ei lita slette der. Det er ingen synlige spor etter noen vannkilde på det øvre

borgplatået. På det nedre borgplatået er det gravd et dypt hull. Dette kan ha vært en brønn, men hvor gammel denne nedgravinga er blir bare spekulasjon. Det ytre murverket er bygget slik at det skal forhindre folk i å ta seg opp på sjølve kollen. Murverket består av en ca 45 m lang mur som løper langs kanten av en slak skråning og en kløft i sørøst, og en 8 m lang mur stenger av en kløft på østsida av kollen. Det finnes også spor etter to andre mulige murverk, men disse er så utydelige og vanskelige å følge at de ikke blir tatt med i videre studier. Muren i den østre kløfta er nord/sørgående. Den er meget tydelig og kan ha vært ganske høy. Den er i dag opp mot 1,5 m høy, og den kan ha vært litt høyere. Denne muren er relativt godt bevart, og det er mulig å se hvordan den er stabla opp i forkant av muren. Noe av muren har rast ut, og den er nå ca 3 m brei. Sør for denne kløfta ligger den andre kløfta som er sperra med mur. Kløfta er 6 m brei og muren er bortimot 1 m høy. Denne muren er ganske utrast, og er derfor 7 m brei på det breieste. Muren fortsetter noen meter mot sør

Figur 33: Øst-/vestgående kløftmur

før den fortsetter rundt det sørøstre hjørnet av kollen. På det breieste er muren opp mot 5,5 m, og sterkt utrast. Muren strekker seg 38 m fra kløfta til et bratt parti på sørsida av kollen. Noen steder er det bar småstein igjen av muren, mens en del større blokker er bevart andre steder. De fleste steinene er ca 30X30 cm, og faller dermed under kategorien løftstein. Vest for murens ende er det en smal skråning som leder opp til kollen. Skråningen kan ha vært veien opp til borgen.

På toppen av kollen er det en lengre sammenhengende mur, og to kløfter som er avstengt med murverk. De to kløftmurene ligger på litt lavere i terrenget enn sjølve hovedmuren. I nordøst leder den ene kløfta i en nordlig/sørlig retning, og er avstengt i den øvre enden med en tverrgående mur. Murens høyde er i dag 0,5-0,7 m, men den har nok vært ca 1,5 m høy. Den strekker seg rundt 10 m i østlig/vestlig retning. I den østlige enden stikker det opp en liten fjellknaus (se øvre del av bildet). Denne knausen har det vært mulig å ta seg over, hvis ikke det har vært en mur eller en palisade på toppen av den. Det ligger steiner nedafor knausen, og disse kan ha vært stabla på toppen av den. På den andre sida knausen, starter enda en mur. Denne muren sperrer av en øst-/vestgående kløft. Muren er sterkt utrast, og flere større trær har falt oppå og ødelagt muren. Kløfta er ca 10 m brei, og murverket dekker hele denne strekning i en nordlig/sørlig retning. Muren har ei største bredde på 7m, men muren har antageligvis vært 1,5-2 m brei, og 1,5-2 m høy. Den fortsetter videre fra kløftas sørlige side og opp på sjølve borgplatået. Dette murstykket kalles hovedmuren, og strekker seg langs den sørøstlige enden av kollens topp i en lengde av ca 21 m. Bredda er ganske varierende, og store deler av muren har rast ut. På det breieste er muren 5 m, men den har antageligvis vært ca 1,5 m brei. Høyden er det vanskelig å si noe om, men det kan se ut til at den har vært lavere enn kløftmurene. Hovedmuren er nesten parallell med den ytre muren, og avstanden mellom de to murene er 50-60 m. Steinene som er brukt i murverket er steiner som er antageligvis er brutt i skråningen opp til borgplatået. Steinstørrelsen er varierende, men mesteparten av steinene i det indre murverket er mellom 30X30 og 50X50 cm.

Figur 14: Detalj av kløftmur

Borgens beliggenhet på toppen av den bratte kollen er meget gunstig, og murverket har bidratt til å gjøre toppen av kollen utilgjengelig. I en eventuell stridssituasjon er borgen relativt lett å forsvare, og den gode utsikta gjør at inntrengere kan sees på lang avstand, i hvert fall hvis de kommer vannveien.

Referansenummer: 5	Grautknatten/Sandskottåsen
Gårdsnavn:	Dal østre nordre Gnr. 282
ID-nummer:	52772
Murverk:	125mX1,5mX0,5m
Areal:	Ca 9000m ²
Vannkilde:	Ja
Strukturer:	Brønn med dreneringsgrøft, steinrøys
Utsikt:	Porsgrunn, Skotfoss, Åfoss, Norsjø, Helgen
Beskrivelse:	Vanskelig tilgjengelig, i nærheten av godt jordbruksområde

Grautknatten eller Sandskottåsen ligger på Dal østre nordre. Gårdsnavnet tyder på at det har skjedd en oppdeling her i nylig tid, men naturnavnet Dal tyder på at matrikelgården kan være meget gammel. Navnet Grautknatten er også ganske interessant, og det kan komme av det norrøne ordet grjot som betyr stein. Steinknatten er et passende navn ettersom nesten hele sørsida av skråningen opp mot borgplatået er dekket av ei stor steinrøys. Borgen ligger på en høy kulle, som befinner seg på et høydedrag. Ved foten av høydedraget ligger det flere gårdsbruk, men det er ingen registrerte kulturminner på noen av disse gårdene. Høydedraget er til dels veldig bratt, og vanskelig å bestige. Kollen er omgitt av stupbratte fjellsider, og den eneste mulige plassen å ta seg opp på borgen er i det sørøstlige hjørnet av kollen. På den sørøstlige sida er kollen ganske slak, og denne skråningen er avstengt med murverk. Kollen er relativt flat med noen mindre fjellknauser stikkende opp. Det vokser furu og noen løvtrær på borgplatået. En brønn ligger omtrent midt på platået. Brønnen har ei grøft som har gjort det mulig å gjøre rein brønnen og drenere bort gammelt vann. Det finnes flere myrsletter

på toppen så det har vært bra tilgang på vann. Muligheten til å sette opp mindre bygninger har også vært tilstede.

Figur 15: Utsikt mot sørøst. Skotfoss midt i bildet

Utsikta fra toppen av kollen er veldig god, og en kan se nesten helt til Porsgrunn i sørøst. I sørøst er det også mulig å se Skotfossgrenda og deler av Åfoss. Mot sør er det veldig god sikt til gårdene nede i dalføret, og det er mulig å se til Vardåsen (bygdeborg). Det skal også være mulig Kolbjørnsås i sørvest. I

vest er det utsikt over deler av Norsjø og Helgen. Helgen er, som beskrevet i rapporten om Trollborgen, rik på kulturminner. I nord ser en rett inn i en steil fjellvegg, og en høyereliggende ås. I mellom åsen og Grautknatten går det et dalføre, men om dette har vært benyttet til ferdsel er usikkert. Den naturlige veien ville antageligvis ha gått i dalen på sørsida, og leda fra Nordsjø til Skotfoss. Fra den høyereliggende åsen vil en kunne se rett ned på Grautknatten.

Figur 16: Mulig struktur innafor murverket

Borgplatået er avgrensa med en mur som løper langs den sørøstre enden av kollens topp. Muren er ca 125 m lang, og består i av kampestein og mindre bruddstein. De fleste steinene er antageligvis henta i den enorme steinura som leder ned mot dalføret på høydedragets sørsida. Denne steinura bidrar til at det er vanskelig å ta seg opp på høydedraget fra sør. Det er ikke umulig å ta seg opp denne veien, men dersom en bar våpen ville det vær en voldsom kraftanstrengelse. Murverket på borgen er noen steder meget vanskelig å følge, og det er ikke lett å si så mye om høyde og bredde. Det er ikke sikkert

murverket her har behøvd å ha vært spesielt høyt, ettersom det har vært veldig vanskelig å ta seg opp til toppen. Grautknatten ligger ganske mange høydemeter over dalføret gårdsbruka ligger i, og murverket har ikke vært synlig fra denne dalen. Innafor murverket ligger det ei lita jordblanda steinrøys. Det er mulig at røysa er steiner som er utkasta fra sjølve murverket. Røysa er antageligvis for lita til å være ei gravrøys.

Referansenummer: 6	Lilleåsen
Gårdsnavn:	Amordokken under Elset Gnr. 213
ID-nummer:	52716
Murverk:	50mX1,5mX0,5m
Areal:	Ca 5000m ²
Vannkilde:	Nei
Strukturer:	Nei
Utsikt:	Skotfoss, Fjærekilen, Elsetgårdene, Solumlandet
Beskrivelse:	Lett tilgjengelig, lav kolle i godt jordbruksområde

Lilleåsen befinner seg på Amordokken gårdsbruk. Amordokken er et underbruk av hovedgården Elset. På Elset er det registrert en bygdeborg til (Steinviksåsen), tre gravrøyser og en mulig gravhaug. I tillegg er det funnet en spydspiss (C-30156) på Elset, men denne er antageligvis fra vikingtid. Området rundt Elset er ganske rikt på kulturminner, særlig gravrøyser og gravhauger.

Figur 17: Utsikt over Fjærekilen

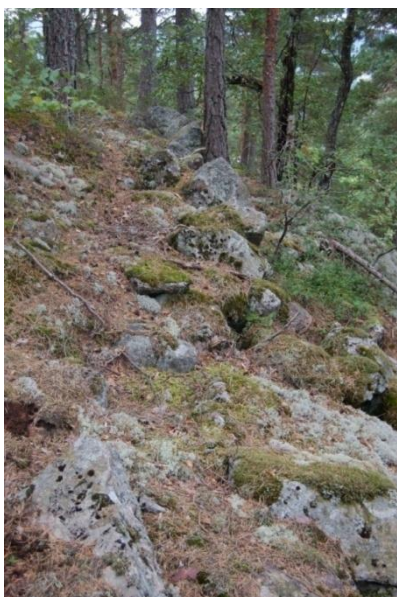
åsdraget er det et lite dalføre hvor det i dag er dyrka mark. I sør kan en se Fjærekilen, som er en del av Norsjø, og noen av gårdene som ligger på Solumlandet.

Kollens topp er noe kupert, og er bevest med en del furu og gran. Det er ei slette på kollen som er stor nok til større husstrukturer, eller mindre dyrkingsareal. På denne sletta ligger det en stor flat stein som ligger slik at den hadde vært utmerka til å tale til en mindre forsamling. Dette blir selvfølgelig bare spekulasjoner, men det er tatt med som en kuriositet. Steinviksåsen skal ha blitt brukt som forsamlingssted i gamle dager. Det finnes ingen vannkilde på kollen. Vest- og østkanten av kollen meget bratte. I sør og nordvest er det mulig å ta seg opp, og langs den nordvestre sida av kollen løper det en mur. Den nordvestre skråningen er den enkleste å ta seg opp. I sør er det to

Figur 18: Stor stein på borgplatået

muligheter til å komme seg opp. Det ene er ei bratt og smal kløft. Hvis noen prøvde å ta seg opp der ville det ikke være noe problem å stoppe dem. Den andre mulige veien opp i sør er enklere, og spredte steiner tyder på at det har vært en mur som sperra denne veien opp. Det var også en vei opp vestsida, og det ser ut til at det kan ha ligget en kort mur der som har sperra av denne veien. Det er sannsynlig at dette har vært veien opp til borgen, da dette er den enkleste veien fra gårdene på Elset.

Figur 19: Utrast mur på Lilleåsen

Murverket på borgen løper i hovedsak langs den nordvestre enden av platået. Muren strekker seg i en lengde av ca 50 m fra den nordlige spissen på platået mot den østre brattveggen av kollen. Den starter ca 5 m fra et stup i nord, og består av bruddstein i variabel størrelse. De største steinene ser ut til å være brutt direkte fra berget hvor de nå ligger, og kun blitt flytta noen centimeter. En av de store steinene måler hele 1,5 X 1,2 X 0,4 m. Gjennomsnittelig steinstørrelse er ca 50 X 50 cm. Murverket er meget utrast noen steder, og det er ikke så lett å si noe om høyde og bredde. Store steiner ligger spredd i nordvestskråningen, og mange av disse steinene har antageligvis tilhørt muren. I dag er muren ca 0,5 m på det høyeste 3 m på det breieste. Den er til dels overgrodd, og enkelte steder bevart kun i form av enkelte spredde steiner. Skråningen har vært ganske enkel å ta seg opp. Hvis muren skulle hindre en inntrengning må den ha vært ganske høy, og alle de store utraste steinene

tyder på dette. Under befaring på kollen dukket det opp, som nevnt ovenfor, to mulige murverk i tillegg til hovedmuren. Murene er usikre. Den ene "muren" er en ansamling utraste bruddstein langs det som syns å være veien opp til borggen. Det andre "murverket" er en streng med sterkt overgrodde stein som sperrer av en passasje som leder opp til kollen i sørøst.

Referansenummer: 7	Steinvikåsen
Gårdsnavn:	Elset Gnr. 213
ID-nummer:	71241
Murverk:	Indre: 55mX2mX0,5m + 91mX2,5mX0,5m. Ytre: 45mX4mX0,2m
Areal:	Ca 30 000m ²
Vannkilde:	Ja
Strukturer:	Mulig hustuft, en fjerna gravhaug
Utsikt:	Elsetgårdene, Fjærekilen, Geiteryggen, Hanes
Beskrivelse:	Lett tilgjengelig, høy ås i godt jordbruksområde

Figur 34: Utsikt over Norsjø og Melum, lokalitet 15 - Vardåsen til høyre i bildet

Steinvikåsen ligger på Elset gård, og det er bare 3-400 m i luftlinje fra Lilleåsen. Kollens sørsida er stupbratt, og det er også veldig bratt på nordsida. I øst og vest er kollen noe slakere, og det går en sti opp til borggen i det nordøstre hjørnet av kollen. Borgplatået er avgrensa med mur i nordøst og langs den vestre delen av kollen. Fra toppen av kollen er det god utsikt langs den søndre og nordre sida. Mot sørøst og sør er det utsikt over Elsetgårdene, innerste del av Fjærekilen og Geiteryggen. I vest er det meget god utsikt over

landet. På Hanes er det funnet en vestlandskjele, av en type som vanligvis dateres til slutten av yngre romertid (Munch 1962: 52). I tillegg til vestlandskjelen er det registrert flere gravhauger og hulveier på Hanes og gårdene som ligger i nærheten. I nord ligger det en høyere ås, som sperrer for utsikta. Fra åsen i nord har det vært mulig å se inn på Steinvikåsen.

Fjærekilen, Hanes, bygdeborgen på Vardefjell og langt innover i

Figur 21: Steinstreng. Hustuft?

Toppen av Steinvikåsen er ganske flat, og det totale arealet er stort i forhold til de fleste andre bygdeborger i Skiensområdet. Kollen er bevokst med furu og gran. Det finnes flere mulige vannkilder i form av myrputter. På den vestre enden av kollen krysser en høyspentlinje. Under oppføring av mastene har det antageligvis blitt fjerna en gravhaug. Gravhaugen var registrert av Munch i 1947, men blei ikke gjenfunnet under kontroll av kulturminnet i 1970. Under høyspentlinja ligger det også ei mulig hustuft, i form av en streng med større steiner. Rett ved hustufta skal det visstnok ha vært en forsamlingsplass i gamle dager. I dag blir Steinvikåsen benyttet som turområde.

Figur 22: Utrast mur i nordøst

Murverket på borgen består av tre murer. To av dem befinner seg på nordøstsida, mens den tredje ligger på vestsida av kollen. Den nederste muren på nordøstsida av kollen vil bli benevnt som "mur 1", den innerste muren i nordøst som "mur 2" og den vestre muren som "mur 3". Mur 1 er den første muren en møter på dersom en følger stien i øst. Denne muren har antageligvis vært ganske kraftig. I dag er den ganske lav og meget utrast, men store mengder stein tyder på at muren engang har vært solid. Muren starter ved en berghammer i sør og strekker seg ca 30 m mot nord langs en slak helling. Den bøyer av mot nordvest og ender i et stup etter 15 m. Mur 1 har en

total lengde på 45 m og en gjennomsnittlig høyde på 0,2. Bredden er meget varierende ettersom muren er sterkt utrast. Steinene som er brukt er stort sett bruddstein i 30 X 30 cm størrelse. Ved berghammeren i sør har det nylig gått et ras, og det ser ut til at fjellet i området er ganske frostsprengt og porøst flere steder. Derfor har det antageligvis ikke vært noe problem å få tak i stein til murverket.

Mur 2 består av 3 murstumper og løper nesten parallelt med mur 1. Den starter ca 60 m fra nordenden av mur 1 to m fra et stup i nord og strekker seg 20 m mot sørøst. Høyden på muren er ca 0,5 m, og den er 2 m brei. Muren fortsetter litt høyere i terrenget etter en steinfri strekning på 3 m. Denne delen av muren fortsetter i samme retning i en lengde av 27 m. Den er ca 2 m brei og 0,4 m høy. Cirka 8 m sørøst for enden av muren ligger den siste biten av mur 2. Murstumpen sperrer av ei øst-/vestgående kløft, og er 8 m lang, 0,5 m høy og 3-4 m brei. Samlet lengde er 55 m. Murverket i mur 2 består i hovedsak av bruddstein og kampestein i varierende størrelse. Noen steder er muren meget utrast, og bare bevart i form av enkelte steiner i moselaget. Slik muren framstår i dag er det enkelt å ta seg opp på kollen. Murverket har antageligvis vært mer omfattende enn det som er bevart.

Mur 3 er den lengste muren på Steinvikåsen. Den ligger langs en skrent/helling på den vestre enden av platået. Muren starter i et stup på sørvestenden og leder 8 m mot nordvest. Den sperrer av ei kløft, og ender i en bergrabbe. Etter ei steinfri lengde på ca 6 m starter muren igjen. Muren strekker seg 20 m mot nordøst, og fortsetter 57 m mot nord, for så å knekke av mot øst i en lengde av 6 m. I øst ender den i et stup. Samlet lengde er 91 m. Skrenten muren ligger på er stort sett så bratt at den er så godt som umulig å ta seg opp, så det har ikke vært behov for å ha en veldig høy mur. Ut fra steinmengdene ser det ut til at muren har vært kraftigst og høyest i to kløfter den sperrer av. Muren er ca 2,5 m brei og 0,5 m høy. I hovedsak består muren av bruddstein i variabel størrelse. Det er brukt flere store bruddsteiner på flere hundre kilo, men de fleste er i normal løftestørrelse.

Steinvikåsens murverk er det eneste murverket i Skiensområdet som har blitt undersøkt arkeologisk. I 1952 blei det foretatt et mindre inngrep i en av murene, og det blei funnet ut litt om konstruksjonen av murverket. Muren var bygget i tre lag. De ytre lagene bestod av store steiner som var oppmurt, og det var fylt med småstein i midten. Murens høyde blei anslått til å være 1,5 m, og bredden noenlunde det samme (Munch 1962: 116).

Referansenummer: 8	Knip
Gårdsnavn:	Fjelldalen Gnr. 142
ID-nummer:	4540
Murverk:	?
Areal:	Ca 20 000m ² (Usikker utstrekning)
Vannkilde:	Nei
Strukturer:	Nei
Utsikt:	Gjerpensdalen, Børsesjø
Beskrivelse:	Vanskelig tilgjengelig, meget bratt åsdrag

Knip ligger på gården Fjelldalen rett nord for Børsesjø. Kollen er stupbratt i vest og sør. Det er tilgang til platået i nord og øst. I nord er terrenget kupert, men det er mulig å ta seg opp der. På østsida, særlig i sørøst, er kollen slak, og det er lett å ta seg opp der. I skråninga opp mot bygdeborgen ligger det flere gårdsbruk, blant andre

Figur 23: Utsikt over Gjerpensdalen

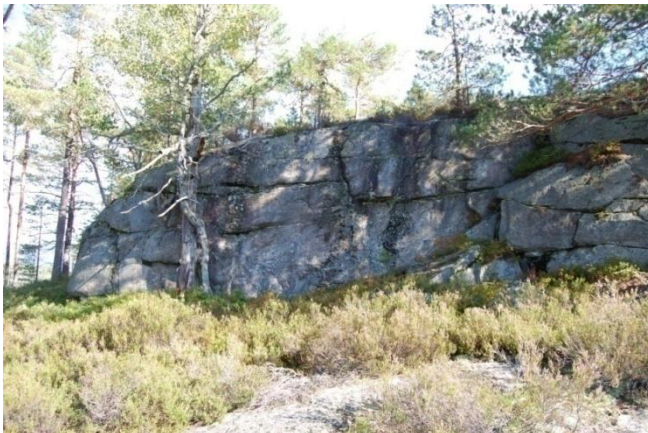
Fjelldalen. På Fjelldalen er det ikke registrert andre kulturminner enn bygdeborgen på Knip. Rett nedafor Fjelldalen, i Gjerpensdalen, er det derimot registrert mange gravhauger. Det er spor etter murverk på østsida av kollen. Utsikta er veldig god mot sør, vest og nordvest. I sør kan en se helt til Frierfjorden, og det er god sikt over Børsesjø. Fra toppen av kollen er det veldig god utsikt til store deler av Gjerpensdalen, og det bør være mulig å se over til bygdeborgen på Røvkollen i klart vær. Det har ikke vært mulig å se inn på borgplatået.

Kollen er bevokst med furu-/lauvskog, og det er ingen større sletter der. Det har

allikevel vært mulig å oppføre mindre bygg på kollens topp. Knip er en typisk bygdeborgkulle, høyt beliggende med bratte kanter, men den er noe usikker som bygdeborg. Murverket på borgen er meget utydelig og utrast. Dersom murverket skulle gjøre toppen av kollen utilgjengelig, må det ha vært lange og høye murer på de steder hvor det var mulig å ta seg opp. Kollen må ha vært avsperra både i sørøst og i nord, hvor det er tilgang til borgplatået, dersom målet var å holde inntrengere borte fra toppen. I nord er det ikke spor etter murer.

Referansenummer: 9	Kolbjørnås
Gårdsnavn:	Siljan Gnr. 264
ID-nummer:	81204
Murverk:	56mX2,5mX0,3m
Areal:	Ca 9000m ²
Vannkilde:	Regnvann samler seg i grop i fjellet
Strukturer:	Varde/byttemerke, mulig heller
Utsikt:	Tveitangårdene, Norsjø, Siljangården, Stavsjøområdet
Beskrivelse:	Lett tilgjengelig, ved mulig veifar

Kolbjørnsås ligger på gården Siljan ca 2 km sørvest for Norsjø. Ved foten av kollen ligger det i nord to gårdsbruk, Tveitan Østre og Vestre. På Tveitangårdene er det registrert flere gravfelt, og det er også gjort funn av gjenstander fra jernalderen der. Under veiarbeid blei det funnet det fjerna en gravhaug, og den skal ha inneholdt en pilspiss, en stridsøks og en trebøtte med sølvbeslag. Dette har kommet bort. På den ene gården blir det oppbevart en kljåstein og en ildslagningsstein.

Figur 24: Naturlig avgrensing av borgplatået, lavt stup

Kollen er til dels enkel å bestige, særlig fra nord. På nordsida av kollen krysser en nordøst/sørvest gående høyspentlinje i skråninga opp mot bygdeborgsplatået. I sør er det stupbratt, og umulig å ta seg opp. Mot vest og øst er det noe slakere, men stort sett vanskelig å bestige. Langs den slake nordsida av kollen løper en mur. Murverket stenger av så godt som alle muligheter til å innta borgen. Borgplatået er naturlig avstengt fra resten av høydetraket med en et ca 5 m høyt stup i vest.

Utsikta fra Kolbjørnsås er god, og det er mulig å se langt i de fleste retninger. Mot nordvest og nord er det mulig å se Tveitangårdene. Ettersom kollen er til dels meget slak og terrasseaktig i denne retningen er sikta begrensa, og det er ikke mulig å se bunnen av dalføret. Mot nordøst kan en se Bruset, og i øst er det sikt til Norsjø. Norsjø ligger såpass langt unna at det er vanskelig å observere ferdsel langs vassdraget. I sørøst er det mulig å skimte Vardeåsen/Vardefjell, og rett ved foten av kollen kan en se Siljangården og de tilhørende jordene. Mot sør er sikta hemma av en omtrent like høy kolle. I vest er det sikt mot heilandskapet mot Nome kommune og området ved Stavsjø.

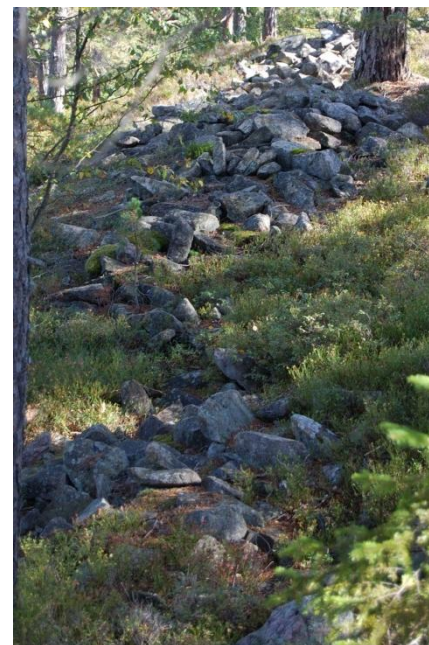
Figur 25: Utsikt fra Kolbjørnsås

På toppen av kollen er det relativt flatt, og borgplatået er inndelt i to nivåer. Det øvre nivået ligger på den søndre delen av kollen, og er omgitt av stupbratte sider i vest og sør. Mot øst og nord er platået avgrensa av ei revne i fjellet. Det nedre nivået er avgrensa med murverk mot nord og vest. Det øvre platået er ganske skrint, og berget er oppe i dagen flere steder. Det finnes en dyp grop i berget hvor det samler seg regnvann, og denne kan ha blitt benytta som vannkilde. Ut mot stupet i sør ligger det en liten varde eller bytterøys. Den er sannsynligvis av nyere dato. Den nedre delen av borgplatået er litt mer kupert og frodigere enn det øvre nivået. Her vokser det en del furu. På dette nivået er det noen som har laget en liten steinsirkel, med 24 små steiner og ei større blokk i midten. Det kan ha blitt bygget som et solur. Den største steinen er orientert nord/sør. Strukturen er ganske sikkert moderne. Rett sør for murens vestre ende ligger det en mulig heller.

Figur 35: Solur?

Helleren er liten, men det har vært overnattingsplass for to-tre stykker. Ved dråpefallet på helleren er det mye humus som har blåst ned fra det øvre platået.

Figur 28: Murverk

Murverket på borgen strekker seg langs det slake terrenget på nord- og nordvestsida av kollen. Muren starter ca 3 m fra enden av stupet i vest som danner den naturlige avgrensinga av det øver nivået. Den strekker seg i nesten rett linje i nordøstlig retning i en lengde av 56 m. Den ender i en bratt skråning ved

Figur 27: Liten Heller

den nordøstre avgrensinga av borgområdet. Muren er en av de best bevarte i Skien, og den er ikke like utrast som de fleste andre bygdeborgsmurene. Grunnen til dette er antageligvis fordi den ikke ligger i en bratt skråning, eller på kanten av et stup. Det har med andre ord vært for mye arbeid å rasere den. Muren er heller ikke spesielt overgrodd, og har dermed blitt skånt for røtter. Bredda på muren er i dag ca 2,5 m og den er ca 0,3 m høy. Den har antageligvis vært en del høyere og noe smalere. Ettersom den ligger relativt lavt i terrenget bør den ha vært ganske høy, hvis den skulle hindre en inntrengning til det indre borgområdet. Steinene som er brukt i muren er bruddstein i løftestørrelse, ca 30 x 30 cm. I den nordre skråningen opp til borgen blei det observert mye løs, forvitra og frostsprengt stein.

Referansenummer: 10	Siljantjern
Gårdsnavn:	Siljan Gnr. 264
ID-nummer:	13302
Murverk:	Indre: 76mX2mX0,3m
Vannkilde:	Nei
Areal:	Ca 1600m ²
Strukturer:	Stor rullestein på utsida av murverk
Utsikt:	Norsjø, Siljantjern, Stavsjøområdet
Beskrivelse:	Lett tilgjengelig, lite borgareal

Kollens egentlige navn er ikke kjent, og jeg har derfor valgt å benytte navnet på et vann som ligger inntil foten av kollen i sørøst. Bygdeborgen befinner seg på gården Siljan. Siljantjern ligger på et nordvest-/sørøstgående høydedraget. Sjølve bygdeborgen utgjør kun den sørøstre delen av høyden. Høydedraget består av en stor åsrygg, som er ganske flat, og to parallelle koller på toppen av åsen. Bygdeborgen ligger på den vestre av de to kollene. Den vestre kollen er meget bratt i sørvest, mens resten av kollen stort sett er tilgjengelig. Kollen blir avskåret av ei sørvest-/nordøstgående kløft, og denne kløfta markerer den nordre enden av bygdeborgen. Veien opp til bygdeborgsplatået er avsperra med flere murstumper. Platået faller av bratt mot sør, vest og nordvest. I nord og i øst er lettere å ta seg opp, og det er bygd murverk langs disse sidene av platået. Det bratte partiet i sør ender ved Siljantjernets nordvestre bredd.

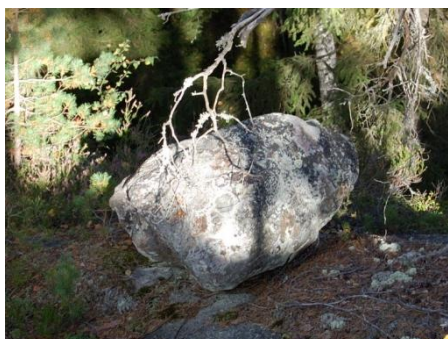

Figur 29: Siljantjern

Utsikta fra kollen er noe begrensa. Det er mulig å se mindre deler av Norsjø i nordøst. I sør er det utsikt over det lille vannet Siljantjern. Mot vest og nord er det utsikt mot Stavsjøområdet.

Bygdeborgsplatået er meget kupert, og det er kun to mindre sletter innafor murverket. På den ene av disse slettene har det vært mulig å oppføre mindre bygg. Kollen er bevokst med furu. Det finnes ikke vannkilder innafor borgområdet. Borgplatået er lite i forhold til de fleste andre bygdeborgene i Skien. Ca 5 m nord for det nordøstre murverket ligger det en stor rullestein. Denne store steinen kan ha blitt lagt der som en stein som kan trilles ut lia, ved et eventuelt angrep på borgen. Steinen har

antageligvis ikke tilhørt murverket. Hadde den rast ut fra muren ville den antageligvis ha rullet lenger ned skråningen.

Figur 30: Rullestein

Murverket på Siljantjern består av flere murer. En kort yttermur har sperra av den nordvestre enden av platået. Muren er lav og består bare av en lav steinstreng. Den strekker seg ca 4 m nordøstlig/sørvestlig retning fra en bratt skråning i nordvest til en bratt bergvegg i nord. 21 m sørøst for denne muren begynner det indre murverket. Muren starter ved den samme bergveggen hvor det ytre murverket endte, og strekker seg ca 3 m mot en veldig bratt skrent i sørvest. Den svinger så 90 grader, og fortsetter ca 10 m mot sørøst. Muren er til dels veldig utrast og vanskelig å følge på den sørøstgående strekningen. Mange av steinene har rast ut, og ligger på hyller lenger nede i skråningen. Den sørvestre og søndre delen av platået har ikke spor etter murverk. Muren starter igjen ved en bratt skrent i sørsørøst. Den strekker seg 20 m i nordvestlig/sørøstlig retning langs en slak skråning i sørøst og øst, hvor den ender inntil en berghammer i øst. Berghammeren utgjør et lavt stup mot øst. 20 m nordvest for den nordlige enden av murverket begynner en ny mur. Denne muren sperrer av ei lita kløft samt at den løper langs toppen av en lav skrent i øst. Den strekker seg

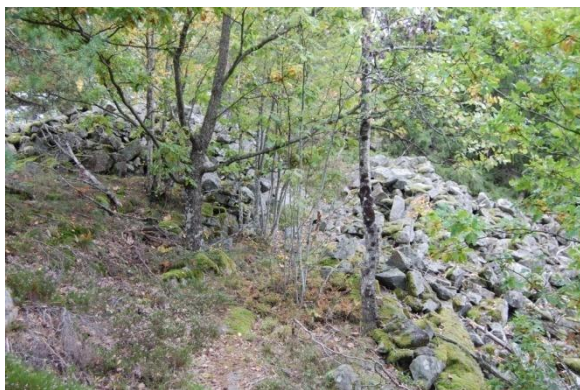
ca 11 mot nordvest. Ved murens nordlige ende blir den overlappa av en mur litt høyere i terrenget. Dette kan engang ha vært en og samme mur, men det er i dag to separate murverk. Den øvre muren strekker seg ca 3 m i nordvestlig retning, og løper på toppen av en bratt skrent mot øst. 6 m nordvest for murens nordlige ende starter den lengste og best bevarte muren, hovedmuren. Dette murverket kan ha hengt sammen med de to foregående murene, ettersom det fortsatt finnes spredte steiner i området mellom murverkene. Hovedmuren strekker seg 11 m i nordvestlig retning langs skrent i øst, for så å knekke av 90 grader mot sørvest. Det sørvestlige murstykket er 18 m langt, og ender i et 3 m høyt stup i vest. Murverket på Siljantjern er mange steder meget utrast, og det er ikke så lett å si så mye om hvor høyt og breit murverket har vært.

Referansenummer: 11	Ørvikåsen
Gårdsnavn:	Ørvik Gnr. 228
ID-nummer:	81193
Murverk:	Indre: 7mX1mX0,5m. Ytre: 47mX2mX0,3m
Areal:	Ca 9000m ² (Usikker utstrekning)
Vannkilde:	Nei
Strukturer:	Gravrøys
Utsikt:	Vollsfjorden, Ørvikgården,
Beskrivelse:	Lett tilgjengelig, ved Vollsfjorden

Ørvikåsen ligger på gården Ørvik langs nordsida av Vollsfjorden. Åsen er nordvest-/sørøstgående, og det ligger flere mindre topper på høydedraget. I nord er det stort sett enkelt å ta seg opp på åsen via en skogsbilvei som starter ved åsens fot. Skogsbilveien leder opp til et bratt stup i nordvest. Dette stupet danner borgens nordlige avgrensing. Inntil åsens nordside er det dyrka mark. På sørøstsida av høydedraget er det et industriområde. Ørvikåsens sørvestre og vestre side ender i Vollsfjorden. Østsida og sørsida er stupbratt, mens det er relativt bratt i vest og nordøst. Utsikta fra Ørvikåsen er veldig god i de fleste retninger. Mot sør, sørvest og vest er det god oversikt over Vollsfjorden. I nord er det utsikt mot Ørvikgårdene og dalføret som leder fra Søtvet og de andre gårdene i området mot Fjærekilen. Veien mellom Fjærekilen og Vollsfjorden har antageligvis vært en viktig ferdselsåre mellom kyst og innland. Det er rike funn på flere av gårdene langs denne strekningen. Noen av disse funnene vil bli behandlet i forbindelse med Liakollen. Mot øst er det utsikt mot Røra, og det er mulig å se utover store deler av Frierfjorden.

Figur 31: Utsikt over Frierfjorden og Vollsfjorden

Figur 32: Rundrøys

Borgområdet er avskåret fra åsen ved et øst-/vestgående stup i nordøst. Ved den vestlige enden av stupet er det en slak helling som fortsetter rundt den nordvestre enden av høyden. Langs denne hellingen ligger det et ytre murverk. I sør er det stort sett meget bratt og vanskelig å ta seg opp. Omtrent midt på høydedraget ligger det en rundrøys, med en diameter på ca 13 m og ca 2 m høy. Den er bygget av bruddstein, og har ei dyp plyndringsgrop i midten. Sør for røysa, på andre sida av en sti, ligger det en mindre røys med noe som kan se ut som en kort steinmur. Muren ligger i en fordypning i steinrøysa. Denne steinmuren har blitt tolka som en bygdeborgsmur, men den må sees på som tvilsom. Stedet hvor de to røysene ligger har en veldig god utsikt mot nord og sør. Borgplatået er meget vanskelig å avgrense i øst og sørøst. I øst og sørøst er det to mulige utstrekninger på borgområdet. I nordøst og sørøst leder det to kløfter

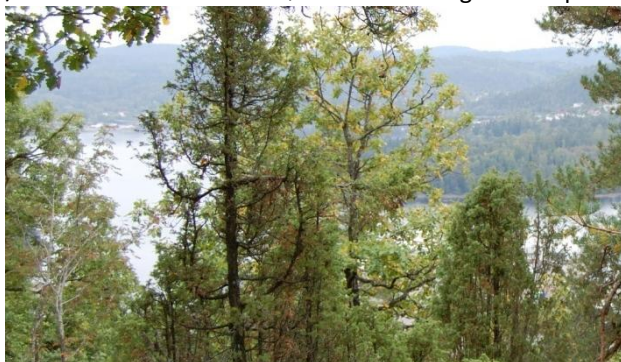
opp til platået, og disse deler høyden i tre deler. Det er ikke spor etter murverk som kan ha avstengt disse kløftene, men det er ikke sikkert de har vært nødvendig å stenge av. Ved å stå på kanten av stupet mot kløftene

kan en enkelt bombardere de som prøver å ta seg opp der med stein og liknende kasteredskaper. Dersom borgplatået har inkludert hele høyden vil ei stor slette ha inngått i området. Sletta har vært såpass stor at det har vært mulig å anlegge en mindre åker der samt større husstrukturer. Det finnes ingen vannkilder på borgplatået. I tillegg til den store rundrøysa ved murverket er det registrert to gravrøysar til på Ørvikåsen.

Murverket på Ørvikåsen består av en yttermur, og en mulig innermur. Yttermuren er ikke registrert i askeladden. Den er delvis utrast og utydelig, og det er derfor vanskelig å si stort om høyde og bredde. Den strekker seg langs en slak skrent i nordvest. Muren starter i et lavt stup i øst, hvor den stenger av ei lita kløft. Den strekker ca 4 m mot sørvest, før den svinger mot vest og stopper etter 5 m. Etter et 13 m nesten steinfritt område begynner muren igjen. Det er stor sannsynlighet for at det har gått mur også her. Mye stein i bunn av skrenten støtter opp om denne teorien. Murverket strekker seg 32 m mot vest. Der svinger den, og fortsetter 5 m mot sør. Muren ender i et noe bratt terreng som er vanskelig å ta seg opp. Det ytre murverket er, som nevnt ovenfor, veldig utrast og ikke lett å følge. Derfor blir også målingene unøyaktige, og må tas med en klype salt. Et sted ser det ut til at det er en plyndringsgrop i murverket, og det kan dermed se ut til at det ha ligget en gravrøys, eventuelt at noen har trodd at muren har vært ei gravrøys. Det indre murverket er også et tvilstilfelle. Murverket ser ut til å være en gravrøys som har blitt utkasta. Krateret etter at en del av steinene har blitt fjerna har blitt brukt som underlag for en mur. Muren går på tvers av krateret i nordlig/sørlig retning med en lengde på 7 m. Bredda er ca 1 m og høyden er ca 0,5 m. Det er ca 70 m mellom den østlige enden av det ytre murverket og det indre murverket. Begge murene er bygget med middels og store bruddstein. Den gjennomsnittelige steinstørrelsen er 40 x 40 cm.

Referansenummer: 12	Røra
Gårdsnavn:	Røra Gnr. 227
ID-nummer:	23084
Murverk:	102mX2mX0,5m
Areal:	Ca 1500m ² (Usikker utstrekning)
Vannkilde:	Nei
Strukturer:	Nei
Utsikt:	Frierfjorden, Volls fjorden
Beskrivelse:	Vanskelig tilgjengelig, ved Volls fjorden

Bygdeborgen er ikke registrert med noe navn, og jeg har derfor valgt å benytte Røra. Røra er navnet på gården bygdeborgen ligger på. I luftlinje er det ca 1,4 km til Ørvikåsen i vest. Bygdeborgen ligger på en kolle rett nord for veien mellom Vold og Knarrdalstrand. På sørsida av veien ligger industriområdet som også er synlig fra Ørvikåsen. Bortsett fra i sør er kollen omgitt av kupert landskap. Kollen er stupbratt i øst. I sør er det meget

Figur 33: Utsikt over Frierfjorden

bratt, og veldig vanskelig å ta seg opp ettersom skråninga er preget av mye steinur. Mot vest og nord er det noe slakere. Borgplatået befinner seg på et av de høyeste punktene på høydedraget, et stykke inn på kollen. Utsikta fra toppen er begrensa, men det er mulig å se deler av Frierfjorden og Volls fjordens ytre deler i sør og sørvest. I nordvest skal det være mulig å se til Liakollen.

Borgplatået er relativt flatt, med mye berg i dagen. Det er bevokst med furu og einer, men det er ingen vannkilde på området. Det er heller ingen sletter med plass til husstrukturer. I vest er det en slak

helling som er avsperra med murverk. Langs den sørvestre enden av platået er det en bratt skrent. Murverket følger denne bratte skrenten. I øst er det vanskelig å avgrense borgområdet. Normalt sett ville borgplatået antageligvis vært avgrensa med en mur langs skrenten som løper rundt den østre enden av kollens topp og ender opp ved et stup i nord. Ettersom det ikke finnes noe murverk i øst er det mulig at to mindre koller i nordøst og øst kan ha hørt med til borgområdet. De to mindre kollene ligger ut mot kanten av stupet i øst. Dersom borgområdet kun omfatta den ene kollen var borgens areal veldig lite.

Figur 36: Detalj av murverk: tørrmur

Murverket på Røra har enkelte godt bevarte strekninger, og det er mulig å se rester av den opprinnelige muringa. Hoveddelen av muren løper langs en lav og slak skrent i vest, og er i hovedsak nordøst-/sørvestgående. Den starter i et lavt stup i nord, og strekker seg 67 m til en bratt skrent i vest. 8 m nordøst for hovedmurens ende starrer en murarm som leder mot sørøst i en lengde av 16 m langs den bratte skrenten i vest. 8 m øst for murarmens slutt begynner den siste murstumpen. Denne muren strekker seg også mot øst, men den ligger høyere i terrenget. Muren løper et godt stykke overfor brattthenget i vest, og er 19 m lang. Hovedmuren er bedre bevart enn de to mindre murstumpene, og det kan se ut til at hovedmuren har vært kraftigere bygd. Murstumpene er bare bevart i form av bruddstykker og enkelte spredte steiner. Hovedmuren er enkelte steder bevart i en høyde av 0,8 m, mens gjennomsnittet er ca 0,5m, bredda er ca 2 m.

Referansenummer: 13	Rugtvedtkollen
Gårdsnavn:	Rugtvedt Gnr. 225
ID-nummer:	3491
Murverk:	Indre: 100mX3mX0,5m. Midtre: 65mX3mX0,3m. Ytre: 156mX2mX0,5m
Areal:	Ca 25 000m ² (evt. 38 000m ² medregna den ytre kollen)
Vannkilde:	Myr/sump
Strukturer:	Oppmurt platå, 2 brystvern
Utsikt:	Rugtvedt, Klyve, Borgåsen, Vallermyrene, Frierfjorden, Ånnerød
Beskrivelse:	Lett tilgjengelig, kolle i godt jordbruksområde, nærområdet er rikt på kulturminner

Rugtvedtkollen ligger på gården Rugvedt i nærheten av Klyve. I området rundt Rugtvedtkollen er det registrert flere kulturminner fra jernalder. Rett ved foten av kollens sørlige ende blei det ved veiarbeid på 1920-tallet funnet et leirkar (av type R 354) som vanligvis dateres til førromersk jernalder. Leirkaret inneholdt brente bein. Funnomstendighetene er noe uklare, men leirkaret skal ha blitt funnet under en steinhelle med steinpakning over. Munch (1962: 27f) mener at det var en steinpakning på 4-5 m i diameter, mens det i top ark er nevnt en gravhaug på 4-5 m i diameter. Leirkaret og de brente beina er i dag i Kulturhistorisk museum i Oslo (C-22618). På nabogårdene Klyve og Bjørntvedt er det gjort funn fra eldre jernalder. Klyve har i dag fire storhauger på mellom 30 og 40 m i diameter. Før andre verdenskrig lå det to storhauger til på gården, men disse skal ha blitt fjerna i forbindelse med husbygging. På Bjørntvedt ligger det også flere storhauger, og den største av dem måler hele 45 m i diameter. Rundt disse storhaugene er det mange hauger med ca 15-20 m i diameter og noen mindre hauger med bare noen få meter i diameter. Det er også registrert flere gravrøyser på gården.

Under ledelse av Sverre Marstrander blei det rundt 1940 gravd i flere av storhaugene, og i noen av de mellomstore haugene. Det viste seg at haugene kun inneholdt en sentral branngrav med sparsomlig gravgods. En kroknøkkel var den eneste daterbare gjenstanden fra storhaugene. Kroknøkkelten plasserer grava i folkevandringstid (Munch 1962: 137) Bortsett fra kroknøkkelten blei det funnet en kniv, en nål, noen hestetenner, en beklump, trekull, bein og noen flintbiter. I tillegg til de utgravde storhaugene på gården, har det blitt funnet relativt mange andre artefakter fra eldre jernalder der. Fra eldre romertid er det funnet en fibula og to små ringnåler fra ei branngrav. Det er også funnet en jernsigd som dateres til eldre romertid. Det har blitt funnet flere branngraver fra yngre romertid, og flere av de har innholdt leirkar samt andre gjenstander. Av de mest interessante funna kan en branngrav med skjoldbule, kastespyd og lanse nevnes. I tillegg romma et av leirkara et spinnehjul av bronse. Fra folkevandringstid er det funnet noen leirkar, blant annet to spannforma kar. Sammen med det ene spannforma leirkaret blei det funnet et trespann med bronsebeslag, og rester av to eller tre andre kar (C-10095-96 og 101001). Det ene av de to kara ser ut til å tilhøre en meget spesiell type leirkar lik Rygh 369. I tillegg til alle de overnevnte funna er det også funnet noen biter av bronse, i form av en ring, fem perler og blikk. Disse bronsesakene skal ha blitt funnet i ei branngrav fra eldre jernalder (Munch 1962: 137 og 162).

Rugvedtkollens nærområde er spekka med kulturminner fra eldre jernalder, og i tillegg til alle de overnevnte kulturminnene er det også registrert og utgravd et stort kokegropfelt fra eldre jernalder i området. Sjølve kollens beliggenhet er spesiell i forhold til de fleste andre bygdborgene. Mange av bygdborgene ligger i det som blir sett på som utkantstrøk, mens Rugvedtkollen ligger omtrent midt i det beste jordbruksområdet og er mer tilgjengelig enn de fleste andre borgene. Dette kan selvfølgelig ha vært annerledes i eldre jernalder, men funnmaterialet i området rundt Rugvedt tyder på at dette har vært rikt jordbruksland allerede den gang. Bjørntvedt

Figur 37: Skilt ved indre mur

blir sett på som et mulig sentrum i Skien i folkevandringstid (Munch 1962; Mitlid 2003). Kokegropfeltet som blei registrert i 2003 og utgravd i 2008 støtter opp om teorien om et mulig maktsenter i området. I dag blir Rugvedtkollen brukt som rekreasjonsområde. På kollen ligger det tre hoppbakker. Byggingen av disse har ødelagt noe av murverket. Ovarennet til den ene av hoppbakkene leder gjennom det nedre murverket. Hoppbakkene ligger på den østre og nordøstre sida av kollen. Den østlige sida av kollen er den slakeste delen av kollen. På denne sida leder en sti opp til toppen av kollen, og den krysser murene på borgen. På stedet hvor stien krysser den øvre muren er det satt opp et skilt, som forteller at dette er en bygdborg fra folkevandringstida. Sørsida av kollen er stupbratt, mens det er temmelig bratt og uframkommelig i vest og nord.

På toppen av kollen går det en ca 170 m lang og ca 20 m brei nord-/sørgående kløft. Kløfta deler kollen i to, og det er usikkert om den vestre halvdelens har hørt med til borgen. Borgplatået er stort sett bevokst med furu og noen mindre lauvtrær. Toppene er kuperte, og jordsmonnet er skrint. Det finnes mindre sletter, og myrområder. I myrene kan det ha vært mer vann tidligere, og de kan ha fungert som vannkilde. På de mindre slettene har det vært muligheter til å føre opp mindre bygg. Utsikta fra toppen er god, og en kan se langt, særlig i østlig retning. I øst kan en se utover Rugvedt, Klyve, Borgåsen og Vallermyrene. I sør er det utsikt mot Frierfjorden og Ånnerud. På vestsida av Rugvedtkollen ligger det et høydedrag som hindrer en del av utsikta. Mot nord er det utsikt til heiene mot Norsjø og mot Bjørntvet.

Murverket på borgen er kanskje det mest imponerende i hele Skien. Det består av tre lange murer, som sperrer av østsida på kollen. De tre murene ligger utenpå hverandre, og jeg har valgt å kalle dem mur 1, mur 2 og mur 3. Mur 1 er den ytterste, mur 2 er i midten og mur 3 er den innerste. Det ytterste murverket starter 5 m fra et stup i sørøst, og strekker seg ca 35 m, langs en skrent, mot nord hvor den blir avbrutt av ovarennet til den ene hoppbakken. 15 m lenger nord fortsetter muren igjen. Muren fortsetter mot nordvest i en lengde av 61 m, for så å svinge mot vest. Etter 25 m stopper muren i en fjellvegg. Ca 35 m nord for ovarennet til hoppbakken begynner en murarm som løper parallelt med mur 1. Murarmen strekker seg ca 20 m i sørøstlig retning, og

Figur 38: Blokk i mur 1 (130 cm)

ligger øst for mur 1. Mur 1s totale lengde i dag er 121 m, men dersom en tar med 15 m som er fjerna i forbindelse med hoppbakken, og den 20 m lange murarmen er muren 156 m lang. Murens bredde og høyde er varierende, og noen steder er den sterkt utrast. På det høyeste er muren ca 1 m, mens gjennomsnittet er på ca 0,5 m. Murens bredde er ca 2 m. Den har antageligvis vært en del høyere og smalere. Muren er grovt bygd. I hovedsak er muren bygd av store blokker og bruddstein.

Mur 2 starter ca 80 m vest for mur 1 ved stup i sør. Muren strekker seg ca 57 m i nordøstlig/sørvestlig retning. Der svinger den mot vest, og forsetter i 8 m til den treffer mur 3. Mur 2s totale lengde er ca 65 m, og den løper langs en lav skrent i sørøst. Muren er lav og utrast. Den gjennomsnittlige breidda er ca 3 m og gjennomsnittshøyden er ca 0,3 m. I motsetning til den grovt bygde mur 1 er mur 2 bygd av bruddstein i løftestørrelse. Ut fra steinmengden å dømme har muren vært ganske kraftig. Muren kan ha vært opp mot 1,5 m høy og 1,5 m brei.

Mur 3 ligger ca 5 m vest for mur 2. Muren starter ved samme stup som mur 2, og murene løper parallelt til mur 2 går i ett med mur 3. Mur 3 strekker seg ca 100 m i nordøstlig retning, hvor den ender i et brattheng 40 m sør for den ene hoppbakken. I stor grad løper muren langs en lav skrent i sørøst. Rett ved stien som passerer muren er det bygget opp et brystvern. Brystvernet er høyst sannsynlig bygd i nyere tid. 25 m lenger nord er det også bygd et slags brystvern. Muren gjør en bue langs kanten på et lite platå. Dette platået er skjerma med en liten berghammer i sør. Platået har en strategisk plassering i forhold til et eventuelt angrep, ettersom stedet er et av de mest egnede punktene å forsvare borgen fra. Mur 3 er i hovedsak bygd av samme type stein som mur 2, men det er også brukt en del store blokker i muringa. Muren er i dag ca

Figur 39: Nordre "brystvern"

0,5 m høy i gjennomsnitt, men den er bevart i en høyde av 1 m enkelte steder. Den gjennomsnittelige bredda er ca 3 m. Mur 3 kan ha vært opp mot 2 m høy og 1,5 m brei.

Figur 40: Lite platå

10 m sørøst for mur 2 er det murt opp et lite platå. Muren er ca 1,5 m lang og 0,3 m høy. Den er bygd av små bruddstein, og det er fylt opp med jord i bakkant. Jorda er ikke nødvendigvis tilført av mennesker. Platået ligger helt ut mot kanten av stupet i sør, og en kan se rett ned på bilveien nedafor. Muren kan være av nyere dato.

I motsetning til de fleste andre borgene ligger det innerste murverket på Rugtvedtkollen i en skråning. Det vanligste er at murverket ligger på toppen av kollen.

Referansenummer: 14	Steingardsåsen
Gårdsnavn:	Knardal Gnr. 224
ID-nummer:	42978
Murverk:	77mX3mX0,5m
Areal:	Ca 6500m ²
Vannkilde:	Myr
Strukturer:	Nei
Utsikt:	Ånnerød, Vealøs, Knardalgården, Porsgrunn, Frierfjorden
Beskrivelse:	Lett tilgjengelig, ved Skiensselvas utløp

Steingardsåsen ligger på gården Knardal. Navnet, Steingardsåsen, tyder på at muren på åsen har vært kjent ei stund. Knardal kan muligens knyttes til båttypen knarr. Gården ligger et stykke fra vannet, mens dalen strekker seg ut mot Skiensselvas breidd. Det er også mulig at navnet kommer av at dalen har form som knarr. Knarren er kjent i vikingtid, og det er mulig at gårdsnavnet skriver seg fra denne perioden. I nærområdet rundt Steingardsåsen er det ingen arkeologiske funn, og ingen registrerte kulturminner. Åsen ligger ca 600 m fra Skiensselvas nedre del, rett ovafor Herøya industripark. Den er omgitt av heilandskap i nord, sør og vest. Mot øst er det åpent ut mot Skiensselva og Frierfjorden. Knardal ligger inntil kollens fot i nord, og strekker seg mot Ånnerød. Denne dalen har antageligvis vært en viktig ferdsselsåre fra gårdene på Rugtvedt, Bjørntvedt og Klyve til Frierfjorden. Skråningen ned mot dalføret er rydda for skog på grunn av høyspentmastene som leder til industriparken. Det er utsikt mot Ånnerød i nordvest. I nord er det utsikt mot Vealøs og Knardalgården, mens den østlige retningen har utsyn over store deler av Porsgrunn kommune samt Frierfjorden, Rønningen, Skjerke og Cocheplassen. Mot vest er utsikta begrensa grunna en like høy kolle.

Figur 41: Utsikt mot nord, øst og sør

Steingardsåsen faller bratt av mot nord, øst, sør og vest. Kollen hører til et større høydedrag som strekker seg nordvest over, og adgangen til borgen er enklest fra høydedraget. Det er til dels stupbratt i nord og sørvest. I nordvest er det som nevnt mulig å ta seg opp på kollen, her er det sperra med mur. Sjølve borgplatået er noe kupert, med mindre sletter og myrområder. Det er bevoskt med noen furuer og mindre lauvtrær. En høyspentledning til industriparken leder over toppen av kollen. Myrområdene kan ha fungert som borgens vannkilde.

Murverket på borgen består av to murer. Den ene muren sperrer av en nord-/sørgående kløft i vest, og er ca 7 m lang. Det ser ut til at muren bare delvis har sperra av kløfta for den stopper et par meter fra kanten av kløfta. Dette kan ha vært inngangen til borgen. Muren er meget utrast og ser ikke ut til å ha vært spesielt kraftig. Den er i dag ca 2 m brei og 0,3 m høy. 20 m nordøst for kløfta starter hovedmuren ved et lavt stup i nordvest. Muren strekker seg 39 m hovedsaklig mot nordøst langs en ca 5-10 m høy brattskrent. Den svinger så mot nord, og fortsetter i lavere terreng. Etter 7 m svinger den 90 grader og fortsetter 19 m mot øst, for så igjen svinge 90 grader mot nord hvor den ender i et stup etter 6 m. Hovedmurens totale lengde er ca 70 m. Bredda er ca 3 m i gjennomsnitt. Muren er bevart i opp mot 0,8 m høyde, mens gjennomsnittet ligger på ca 0,5 m. Steinene som er brukt i muren varierer i størrelse fra små bruddstein på ca 10X10 cm til store bruddstein på ca 60X60 cm. Den gjennomsnittelige steinstørrelsen er ca 30X30 cm. Steinen er enten brutt lokalt på veien opp til platået eller henta i steinurene som preger den vestlige foten av kollen.

Referansenummer: 15	Vardåsen/Valåsen/Vardefjell
Gårdsnavn:	Hvalen Gnr. 271
ID-nummer:	81210
Murverk:	240mX2mX0,5m
Areal:	Ca 68 000 m ²
Vannkilde:	Ja
Strukturer:	Nei
Utsikt:	Norsjø, Mikaelshula, Åfoss, Skotfoss, Melum
Beskrivelse:	Lett tilgjengelig- men mange høydemeter, ruvende kolle i godt jordbruksområde

Lokaliteten er kjent både som Vardåsen, Valåsen og Vardsfjell og ligger på gården Hvalen i Mælum. Valåsen (med tjukk l) kan være en modernisering av Vardåsen, og komme som følge av tjukk l, men det kan også muligens knyttes til gårdsnavnet Hvalen. Hvalen kommer antageligvis av det norrøne ordet hváll som betyr rundaktig høyde, og opptrer i flere gårdsnavn som blant andre Kvåle. På Hvalen er det registrert to gravrøyser

Figur 42: Norsjø: Kjeøya til venstre, Fjærekilen midt i bildet, Melum til høyre

som ligger på samme høydedrag som bygdeborgen. Det er også funnet ei rangle på gården, men ranglas funnomstendigheter er uklare. På gårdene rundt Hvalen er det registrert flere gravehauger og gravrøyser. Den

lille øya Kjeøya i Norsjø, ca 1,5 km øst for toppen på Vardåsen, har flere mindre felt med gravrøyser. Til sammen er det 9 røyser på Kjeøya.

Figur 43: Myrpytt

Sjølve åsen er meget bratt, særlig i sør og vest. Mot øst er det bratt, men det har vært mulig å ta seg opp på denne sida. I nord går kollen i ett med et større høydedrag, og er avskilt fra høydedraget ved ei øst-/vestgående kløft. Et lite tjern ligger i kløfta, og kan ha fungert som en vannkilde til borgen. En skilta sti leder opp på østsida av kollen. Langs stien går det noen steder en mulig hulvei. I østlia er det nylig hogd, og dette området kan ha vært jorder i gamle dager. Kollen ligger i utkanten av et godt

jordbruksområde, nær Norsjø's søndre bredd og Fjærekilens innløp. Fjærekilen var et av stedene folk gikk i land og forsatte til fots til Vollsforden.

Kollen er kupert, og er arealmessig stor. Det øverste punktet på kollen ligger på 255 moh, mens murverket ligger noe lavere i terrenget. Kollens øvre platå heller slakt mot øst. Flere steder er det berg i dagen, mens det andre steder vokser en del furu. Det finnes flere eldgamle furuer der. I en myrpytt finnes det vann, og dette er også en mulig vannkilde til borgen. Utsikta fra toppen er meget god, særlig i nordøst, øst, vest og sør. Toppen er en av de høyeste i området. En kan se til Mikaelshula og Norsjø i nordøst. Mikaelshula er ei hule i fjellet ved Norsjø's nordre bredd. Den ligger ca 2,5 km i luftlinje vest for Skotfoss. Hula er 20 m dyp, mellom 4 og 5 m brei og har en takhøyde på ca 5 m. Den har blitt brukt til kirke i middelalder og nyere tid. Det er mange sagn knytta til hula. I øst er det utsikt over Norsjø, Kjeøya, Fjærekilen, Åfoss og Skotfoss. I tillegg er det sikt til bygdeborgen på Steinvikåsen. Mot sør er det veldig god utsikt over store deler av Melum og alle gårdene som ligger der. Det er også utsikt mot heiene i retning Kilebygda og Kilevannet. Mot vest kan en se Kyrkjeåsen, Binnås og

Figur 46: Bjåland, Haukeli og Bergan

Melumgårdene i dalføret. Kyrkjeåsen og Binnås danner den vestlige grensa for de største jordbruksområdene på Melum. I nordvest er det mulig å se gårdene på Bergan, Haukeli og Bjåland. Det er også god utsikt over Norsjø, Berganbukta og Nesodden. Mot nord er sikta begrensa på grunn av en høyere kolle på samme høydedrag. Fra denne kollen har det vært innsyn til større deler av borgplatået.

Muren på kollen er den lengste muren på bygdeborgene i Skien. Murverket består av tre murer, og løper langs den østre sida av kollen. De tre murene har

antageligvis hengt sammen, ettersom det er et langt steintomt strekk der det burde ha vært en mur eller palisade. Muren begynner i det nordøstre hjørnet av platået, ca 35 m

Figur 48: Steinrøys ved murverk

sørøst for tjernet. Det er i dag vanskelig å ta seg forbi tjernet, og det er lagt ut steiner en kan gå på og et tau til å

Figur 47: Parti av midtre mur

holde seg fast i.

Tjernet må derfor ansees som en avgrensning av bygdeborgen i nord. Muren strekker seg langs toppen av en brattskrent/lavt stup mot sør, i en lengde av 29 m.

Der ender den i en liten knaus. Etter en steinfri strekning på 13 m starter muren igjen. Den steinfrie strekningen

ligger i lett tilgjengelig terreng. Muren fortsetter i samme retning, mot sør, i 50 m. Etter et steinfritt strekk på ca 33 m starter muren igjen. Denne steinfrie strekningen ligger også i lett tilgjengelig terreng. Muren fortsetter i 8 m lengde mot øst før den svinger 90 grader og strekker seg 160 m mot sør. Der ender den i et bart og glatt fjellparti i kollens sørøstre hjørne, hvor det har vært umulig å ta seg opp. Murverkets totale lengde er ca 240 m. Høyde- og breddemessig er det store variasjoner. Den nordre delen av murverket er ikke spesielt kraftig bygd, og det er ikke mye utrast stein å finne i skråningen nedafor. Dette murstykket består av bruddstein i løftestørrelse, med en gjennomsnittlig størrelse på ca 30 X 30 cm. Bredda er ca 1,5 m og høyden er ca 0,5 m. Muren kan ha vært rundt 1 m høy og 1-1,5 m brei. Det midtre murstykket er noe kraftigere bygd, men steinstørrelsen er den samme. Muren er opp mot 2 m brei og 0,5 m høy. Den kan ha vært ca 1,5 m høy og ca 1,5 m brei. Det sørøstre murverket er det kraftigste på borgen, særlig den søndre delen er solid bygd. Muren løper langs en bratt og ulendt skråning i øst. Denne sida av kollen vender ut mot Norsjø, og muren har antageligvis vært synlig for folk som har kommet vannveien inn til Fjærekilen. Den kan ha vært bygd ekstra

Figur 49: Murverk mot Norsjø

kraftig for å ha en avskrekkende og monumental effekt. Muren er bygget av store blokker og bruddstein i varierende størrelse. Den er veldig utrast og lav. Bredda er opp mot 5 m, men gjennomsnittet er ca 3 m. Høyden er ca 0,2 i gjennomsnitt. Ut fra steinmengdene å dømme kan muren ha vært over 2 m høy og 1,5-2 m brei. Det finnes steinrøyser og store mengder frostsprengt stein på kollen, så det har ikke vært vanskelig å finne byggemateriale til murverket.

Referansenummer: 16	Liakollen
Gårdsnavn:	Lien Gnr. 206
ID-nummer:	3916
Murverk:	5mX3,5mX0,5m
Areal:	Ca 14 000 m ²
Vannkilde:	Myrsøkk
Strukturer:	Nei
Utsikt:	Geiteryggen, Frierfjorden, ferdselsåra fra Fjærekilen
Beskrivelse:	Lett tilgjengelig, åsdrag i godt jordbruksområde, nærområdet er rikt på kulturminner

Bygdeborgen ligger på gården Lien i Solum, omtrent midt mellom Vollsfjorden og Fjærekilen. Ferdselen mellom innlandet og kyststrøka har antageligvis gått igjennom dette området, og kontrollen med denne trafikken har vært et viktig grunnlag for rikdom i området. På gården Lien er det registrert fire gravhauger. En av disse haugene har gitt funn i form av et leirkar, en kitring og et spinnehjul eller en spillebrikke. Grava stammer fra eldre jernalder, men den er vanskelig å plassere mer nøyaktig (Munch 1962: 162). Gårdene rundt Lien har flere graver, og på gården Holtan er det et gravfelt med minst 13 hauger og et med 17 graver samt en steinring.

Figur 44: Utsikt over Frierfjorden

Figur 51: Gullforylt sølvspenne fra Søvtedt

På Holtan er det funnet rester etter tre leirkar fra eldre jernalder, hvor to av dem kan plasseres i folkevandringstid, mens det tredje er usikkert. Et av karene var et hankekar, og sammen med det blei det funnet kitt til et trekar samt 3 jernspiker. De to andre karene stammer fra to andre branngraver (ibid). Det viktigste funnet i nærområdet rundt Liakollen er uten tvil Søvtedtfunnet. Funnet inkluderer 2 gullbrakteater, et stykke gullblikk, relieffspenne av forylt sølv (se bildet), knapp til hektespenne av sølv, et glassbeger med slipte fasetter, rester av et bronsefat, 3 kroknøkler av bronse, skår av et spennforma leirkar, skår av et annet leirkar, sølvring, 10 glassperler og

trerester. Funna stammer fra en ubrent begravelse fra folkevandringstid i en gravhaug på 15-20 m i diameter (ibid: 66).

Liakollen er en del av et større nord-/sørgående høydedrag. Bygdeborgen ligger på en tunge som stikker ut fra høydedragets sørlige ende. Det har vært mulig å se inn på store deler av borgplatået fra dette høydedraget. Tungas østlige, vestlige og sørlige kanter er meget bratte, mens den nordlige enden går i ett med resten av høydraget. I nord er platået begrensa med et murverk. De andre sidene er så godt som umulig å ta seg opp. Det finnes noen myrsøkk på platået, men ingen synlige vannkilder innafor murverket. Ca 170 m nordvest for muren ligger det en pytt, hvor borgens personell kan ha henta vann fra. Borgplatået er relativt flatt, og bevoskt med furutrær. Det har vært mulig å oppføre mindre bygninger på toppen av kollen. Utsikta fra toppen er veldig god i øst, sør og vest. I nord og nordvest er ustikta begrensa av høydedraget, mens i nordøst er det utsikt til flyplassen på Geiteryggen. Mot øst er det utsikt til gården Lia-Hvalen som ligger ved foten av kollen. I sør kan en se langt utover Frierfjorden mot Rafnes og Rønningen, samt over til Høgenhei. Det er også sikt til Liengården og jordbruksarealet i dalføret sør og vest for Liakollen. Mot vest er det utsikt til mer av det nevnte dalføret, samt langt i retning Kilebygda, Bamble og Drangedal.

Murverket på Liakollen består av en solid mur som sperrer av kollens nordre ende. Den er noe utrast i den sørvestlige enden, og det er ikke så lett å si med sikkerhet hvor den har starta. Sannsynligvis har den strekt seg helt ut til kanten av den bratte sida i vest. Spredte steiner nedover i lia tyder støtter opp under ei slik tolking. Det som gjenstår av murverket i dag er en ca 45 m nordøst-/sørvestgående mur. Den starter ca 5-6 m fra det bratte partiet i vest og ender på kanten av et lavt stup i øst. Ved dette stupet ligger ei kløft. I kløfta ligger det en del stein, men disse ser ut til å ha rast ut fra murverket på toppen av stupet. Kløfta gir tilgang til borgplatået, men det ville være så godt som umulig å ta seg opp der dersom det sto noen på stupet og bombarderte angriperne med stein, spyd eller liknende. Det kan også tenkes at kløfta har vært inngangen til borgområdet. Muren ligger i lett tilgjengelig terreng, og en eventuell forsvarer av borgen vil ikke ha en vesentlig høydefordel ved å stå på borgen. Dersom muren skal ha hatt en forsvarsmessig funksjon bør den ha vært ganske

Figur 52: Del av murverk mot sør

kraftig og høy. Ut fra steinmengdene å dømme ser dette ut til å være en fornuftig tolking. I dag er den opp mot 5 m brei, men gjennomsnittet ligger på ca 3,5 m. Høyden er i gjennomsnitt ca 0,5 m, men enkelte steder er den bevart i en høyde av 1 m. Det er stort sett brukt bruddstein på ca 40X40 cm, men det er også brukt store heller og flyttblokker. I lia nedafor bygdeborgen og på det store høydedraget er det mye løs stein, så det har ikke vært noe problem å få tak i stein til å bygge muren.

Referansenummer: 17	Rustadkollen/Rustankollen/Rustaden
Gårdnavn:	Gaupåsen Gnr. 113, Frogner Gnr. 62, Rustaden Gnr. 114
ID-nummer:	23073
Murverk:	75mX3mX0,2m

Areal:	Ca 20 000m ²
Vannkilde:	Nei
Strukturer:	Nei
Utsikt:	Frierfjorden, Herøya, Gjerpensdalen, Skien sentrum
Beskrivelse:	Vanskelig tilgjengelig, høy ås hevet over Gjerpensdalen, seterlandskap

Rustadkollen, eller Rustankollen som den blir kalt, er delt mellom tre eiendommer. Den ligger på Gaupåsen søndre 113/1 og 62/14 samt Rustaden 114/2. Området er i dag et av Skien kommunes mest brukte tur og rekreasjonsområde. Det er derfor meget godt skilta løyper fra Lensmanns seter til Rustadkollen. Ved muren på borgen har noen satt opp et skilt med litt informasjon om bygdeborgen. I nærområdet rundt bygdeborgen er

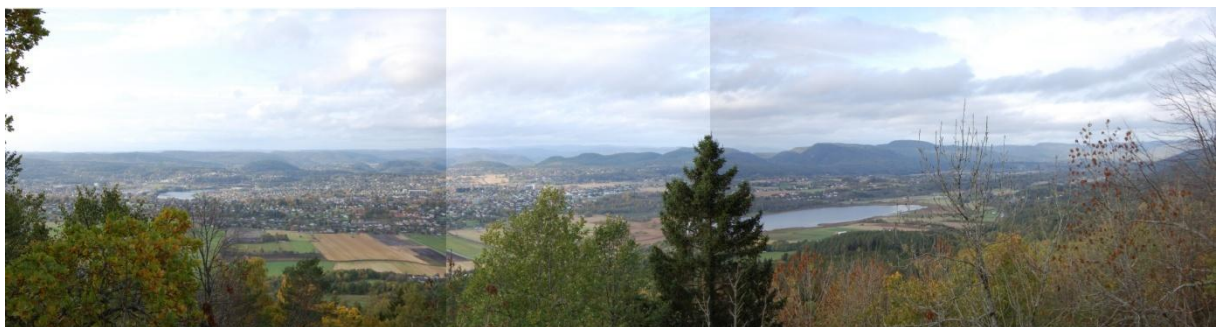

Figur 53: Relieffspenne fra Bratsberg

det ikke registrert mange kulturminner. Det er registrert et fåtall gravrøyser og et mulig jernvinneanlegg. Grunnen til at det er få kulturminner i området er mulig å forklare med at dette antageligvis også var utmark i jernalder. Hvis vi strekker nærområdet til å omfavne gårdene i Gjerpensdalen og Bratsberg, vil bildet bli et helt annet. I utgangspunktet omfattet nærområdet til Rustadkollen landskapet rundt borgen i en radius av ca 1 km. Hvis vi ser på Bratsberg som ligger ca 2,5 km

fra Rustadkollen, på andre siden av Gjerpensdalen vil vi se en stor rikdom på

kulturminner. På Bratsberg er det registrert flere helleristningsfelt med skipsmotiv, spiraler, fotsåler, skålgroper og andre motiv. I Gjerpensdalen, på Løberghaugen, finnes det også et helleristningsfelt. Det blei på 1920-tallet funnet et tveegga sverd på Bratsberg sammen med noen bein og en "treeske med sølvringer" under tomtegraving. Noen år seinere dukka det opp en relieffspenne med runeinnskrift på samme stedet. De har antageligvis tilhørt ei ubrent grav fra folkevandringstid (Hougen og Olsen 1937; Munch 1962: 63). I 2008 blei det registrert en stor konsentrasjon av kokegroper på Bratsberg. Dateringer av disse foreligger ikke ennå, men det kan være mulig å sette disse i tilknytning til helleristingene og religiøse ritualer i området.

Figur 54: Vestlig utsikt

Rustadkollen ligger i et område som i nyere tid har vært brukt til seterdrift, og noen av de gamle setrene finnes fremdeles. Ved Gaupåsen er det fortsatt dyr på beite, og kulturlandskapet er i stor grad bevart. En del jorder er dog grodd igjen, noe rydningsrøysene i skogholta vitner om. Kollen ligger veldig utilgjengelig til, og det er et godt stykke til den fruktbare Gjerpensdalen. Det er meget bratt i sør og vest. I øst er det et lavt stup som avgrensner borgområdet. Mot nord er det enkelt å ta seg opp, og det er her en finner murverket. Stien leder opp i gjennom muren i nord, krysser kollen og fortsetter ned den bratte lia i sør. Det er lagt opp stein til å gå på og bygd ei trapp. Kollens topp er ganske flat, og det har vært muligheter for å dyrke jorda der. I dag er store deler av toppen bevoskt med plantegran, særlig den nordøstre delen av kollen. Det finnes ingen vannkilder på toppen, men det er mulig at regnvann har samla seg i små søkk i fjellet. Utsikta fra toppen er veldig god i vest og sør. Det er noe utsikt i nordvest, mens den nordlige og sørlige utsikta er begrensa av nærliggende koller. I sør er det utsikt mot Frierfjorden og Hærøya, mens det i vest er utsikt over hele Gjerpensdalen og Skien by. Det er mulig å se til bygdeborgene på Kjempa, Steinvikåsen og Vardåsen.

Figur 55: Parti av murverk

Murverket på bygdeborgen består av en 75 m lang øst-/vestgående mur. Den er meget overgrodd av mose, og delvis utrast. Muren sperrer av det enkle terrenget i nord. Den starter ved et stup i vest og ender ved et stup i øst. Muren løper langs toppen av en lav skrent, og sperrer av flere kløfter som leder opp til borgplatået. I en av kløftene er det en slags port, hvor muren er ekstra forsterka. Den gjennomsnittelige murhøyden er ca 0,2 m og gjennomsnittsbredden er ca 3 m. Enkelte steder er muren bevart i opp mot 1 m høyde. Steinene som er brukt i muren er stort sett små bruddstein med en størrelse på ca 20X20 cm. Siden muren er meget utrast er det vanskelig å si noe om høyden og bredden, men en kan anta at den har vært ca 1-1,5 m høy og bredden det samme.

Referansenummer: 18	Øvrumåsen/Rivås
Gårdsnavn:	Øvrum Gnr. 105
ID-nummer:	3624
Murverk:	Indre: 45mX3mX0,2m. Ytre: 71mX2,5mX0,4m
Areal:	Ca 10 000m ²
Vannkilde:	Nei
Strukturer:	2-3 jordblanda gravrøyser
Utsikt:	Gjerpensdalen, Borgåsen, Meen
Beskrivelse:	Lett tilgjengelig, lav ås i godt jorbruksområde, nærområdet er rikt på kulturminner

Bygdeborgen befinner seg på gården Øvrum i sørenden av Gjerpensdalen. Det er litt usikkert om den blir kalt Rivås eller Øvrumåsen, men jeg har valgt å benytte meg av Øvrumåsen. Kollen ligger hevet over Gjerpensdalen, men ikke like høyt som mange av de andre bygdeborgene i området. Det leder en sti opp til bygdeborgen fra sørsida av kollen. Ved stien er det satt opp et skilt som informerer om at det ligger en bygdeborg og et gravfelt lang stien. Gravfeltet består av flere gravhauger, hvor noen av dem er tvilsomme som gravminner. Innafor bygdeborgsområdet er det registrert to små jordblanda røyser. Den ene røysa har ei tydelig plyndringsgrop.

Figur 56: Jordblanda røys

Røysene ligger ved siden av hverandre på kanten av et stup ved sørenden av borgplatået. På gårdene i nærområdet er det gjort flere funn fra eldre jernalder, deriblant flere funn av prestisjegods. Med prestisjegods menes i hovedsak gull, sølv, bronse og glass. Den viktigste og flotteste funnet fra området kommer fra gården Espedalen. Der blei det funnet ei bronsespenne med gullbelagt sølvblikk og innsatte glassbiter, ei lita bronsespenne, gullfingerring, bronsering, 104 glassperler, 33 ravperler, fragmenter av et

”Überfangglass” med innslipte ovaler, flere leirkar, vevskje av jern, spinnehjul, trekarkitt, biter av jern, treskaft med bronsehylster og avbrukket tange, flintstykke, knokler og hestetenner. Alt stammer fra ei gravrøys og er tolka til å stamme fra siste halvdel av 300-tallet (Hougen 1929: 96; Munch 1962: 64). Fra Ballestad kjennes et løsfunn av en spiralring av sølv, gull og kobber. Den blei funnet under hagearbeid og er vanskelig å datere. På Ballestad blei det i 1926 funnet ei grav som kanskje skriver seg til 200-tallet. Den besto av en ubrent begravelse i steinkiste med en eller to bronsefibulaer, bronsekjede, 19 små glassperler og kittringen til et trekar (Munch 1962: 54; Christensen 1971: 73). På den samme gården er det også funnet en spydspiss av jern fra folkevandringstid, men den må sees på som et løsfunn. Det er registrert tre skålgroper på Ballestad samt noen gravhauger. En annen av nabogårdene, Li, har også funn fra eldre jernalder. Der blei det funnet noen få skår av et leirkar, et flintstykke og brente bein. Gjenstandene stammer fra ei branngrav fra yngre romertid (Munch 1962: 163).

Bygdeborgen ligger på en lav kolle i skråninga opp fra Gjerpensdalen. Kollen er bevest med furu og lauvskog. Det finnes ikke vannkilder innafor borgområdet. Øvrumåsen faller bratt av i vest, nord og øst, mens det er lett

Figur 57: Utsikt fra innerborgen

tilgang til borgområdet fra sør. På den sørlige sida er det en mur som har sperra av ei kløft som leder opp til toppen. I denne kløfta går det i dag en sti, og mesteparten av steinene er derfor rydda til sides. Når en har passert muren kommer en opp på et flatt platå, hvor det er god plass til større husstrukturer. Det flate platået kommer fra nå av til å bli kalt "forborgen". På forborgen ligger de to overnevnte gravrøysene samt noen mindre murstumper. Fra forborgen er det i dag så godt som ingen utsikt grunna tett skog, men det har nok vært godt utsyn

over nedre deler av Gjerpensdalen, Borgåsen samt Ballestad. Forborgen er avgrensa med bratte kanter i vest og en kort mur. I øst er den avgrensa mot en bergvegg hvor "innerborgen" befinner seg på toppen, og en mur i nord som også er en del av det indre murverket. Muren i nord danner en sørvestlig grense for innerborgen. Innerborgen ligger høyere enn forborgen, og utsikta her har nok vært god utover Gjerpensdalen. I nord er innerborgen avgrensa med mur, mens i øst, og sør er det naturlige avgrensinger i form av stup. Mot vest er det bratt ned mot forborgen, men det har vært mulig å ta seg opp der. Det er mulige rester etter en mur langs brattskrenten i vest. Utsikta fra toppen er også her begrensa grunn skog, men det er mulig å se Meengården og Borgåsen i vest. Mot øst kan en se Langerød og i sør er det mulig å skimte Hauane. Ved kollens østside går det et veifar. Det er mulig dette er en gammel ferdselsåre det var viktig å holde kontroll med. På det øvre borgplatået er det ei fin slette hvor utsikta har vært veldig god. På sletta har det vært mulig å oppføre middels store bygninger.

Figur 58: Fin slette på innerborgen

Murverket på borgen er i dårlig forfatning, og i stor grad utrast. Det er vanskelig å følge murene, og enkelte av murstumpene må sees på som tvilsomme. Forborgens murverk: Den sørlige muren stenger av ei kløft og strekker seg 15 m i østlig/vestlig retning. I dag fortøner muren seg om to røyser i skråninga på hver side av stien, men det er ganske sikkert at dette har vært en sperremur. Den vestligste muren er en mer eller mindre sammenhengende streng av stein i nordlig/sørlig retning med en lengde på ca 27 m. Murens lengde er meget vanskelig å anslå og det

er ikke 100 % sikkert at dette er en mur.

Noen av steinene kan ha rast ut fra

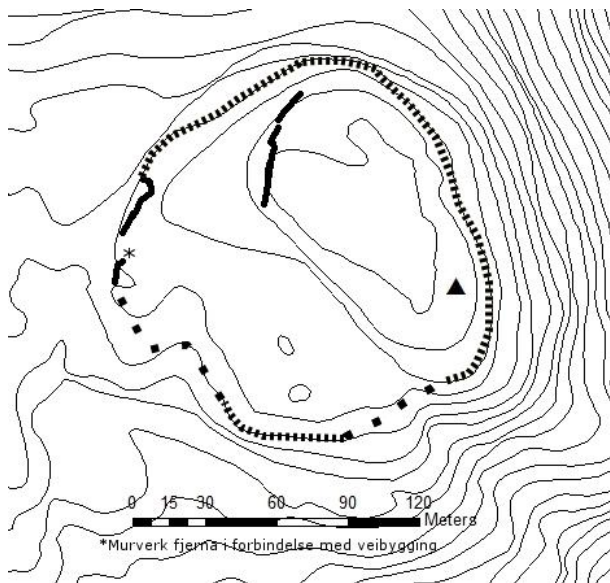
murverket som ligger litt nordøst for denne muren. Det som derimot er sikkert er at det bør ha ligget et murverk på dette stedet for å hindre inntrengere å komme opp kløfta som muren sperrer av. Innerborgens murverk: Ca 10 m nordøst for den vestlige muren på forborgen starter den sørvestligste muren på innerborgen. Den strekker seg ca 27 m i østlig/vestlig retning. Den starter i en bergvegg i øst, og ender opp i en brattskrent i vest. Muren er meget tydelig i øst, mens den vestre delen er veldig utrast. Deler av muren har antageligvis blitt brukt til å mure opp en vei som nå leder igjennom murverket. Murens bredde er i dag ca 4 m, og høyden er ca 0,2 m. 25 m øst for denne muren finnes steinstreng som løper langs innerborgens vestlige brattskrent, og sperrer av en passasje opp til det øvre borgplatået. Den er ca 18 m lang og strekker seg i en østlig/vestlig retning. Steinstrengen er meget usikker som mur. Den best bevarte muren på Øvrum finner vi på nordenden av borgen, i overkant av 100 m nord for den sørvestlige innerborgsmuren. Muren er ca 29 m lang, og løper langs en sørøst-/nordvestgående skrent. Den starter ved berget i sørøst og ender opp ved en bratt skrent på nordspissen av platået. Murens bredde er ca 3 m, og den er ca 0,5 m høy. Alle murene er bygd av bruddstein i varierende størrelse. Den gjennomsnittelige steinstørrelsen er ca 30X30 cm.

2. Skisser av bygdeborgene

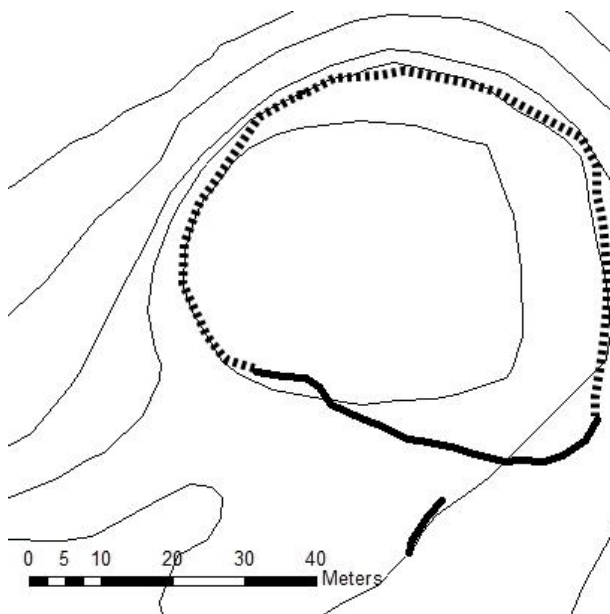
- Murverk
- ⋯ Naturlig avgrensing
- Mulig avgrensing
- Gravminne
- ▲ Vannkilde

Ekvidistanse: 5 m

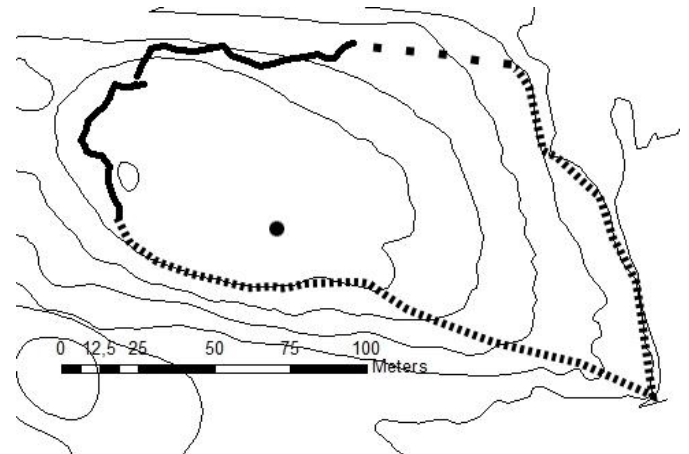
2.1 Bjordamkollen

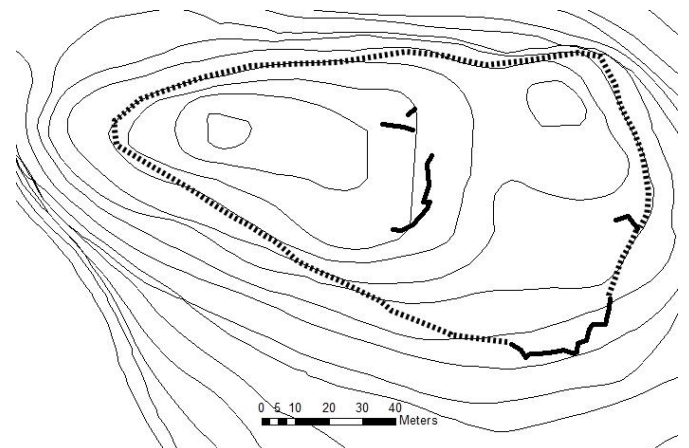
2.2 Røvarkollen

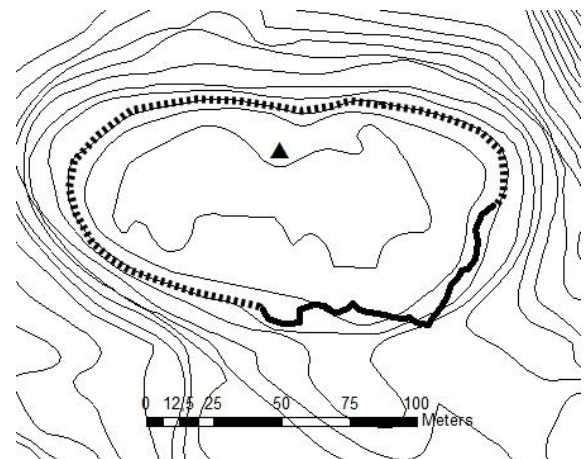
2.3 Kjempa

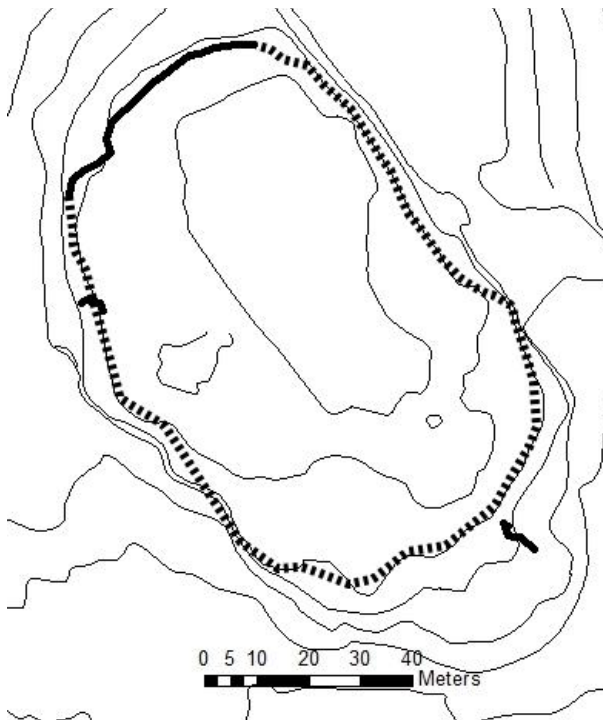
2.4 Trollborgen

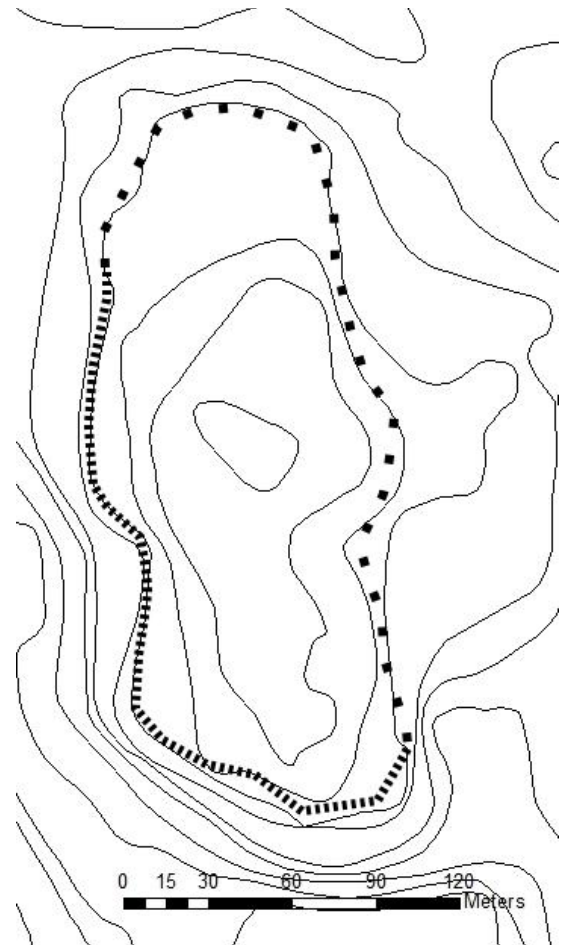
2.5 Grautknatten

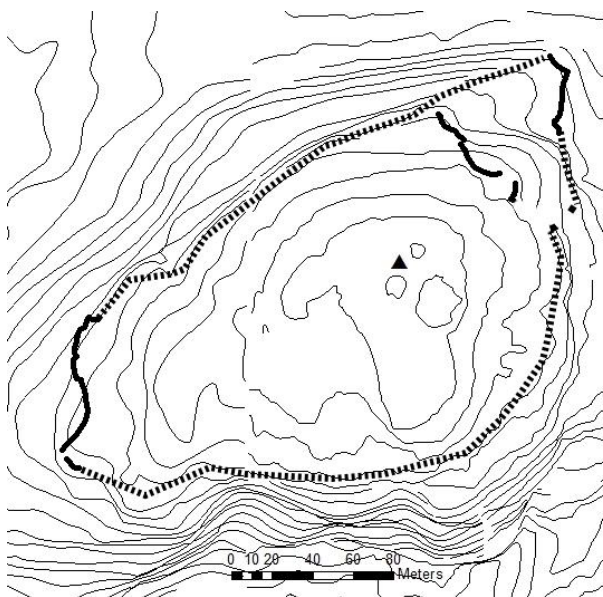
2.6 Lilleåsen

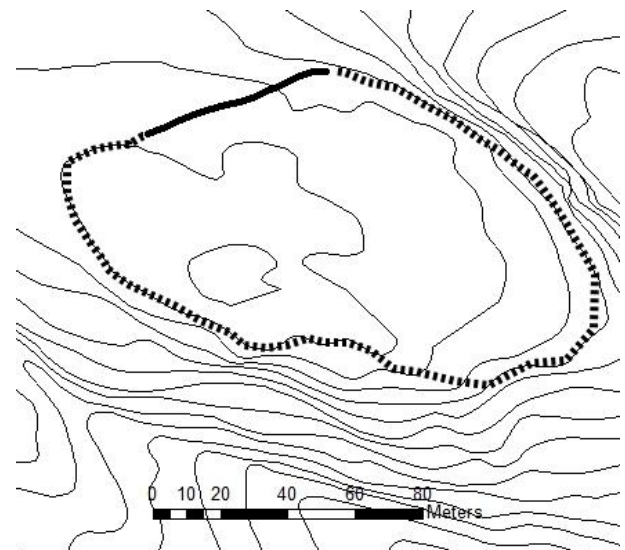
2.8 Knip

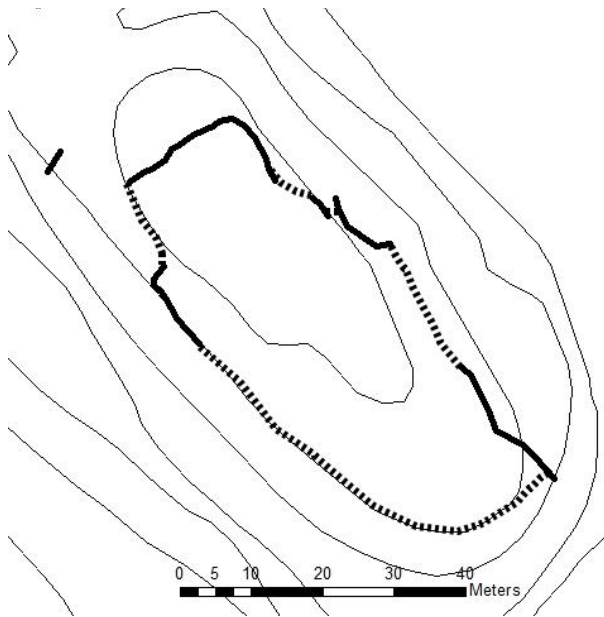
2.7 Steinviksåsen

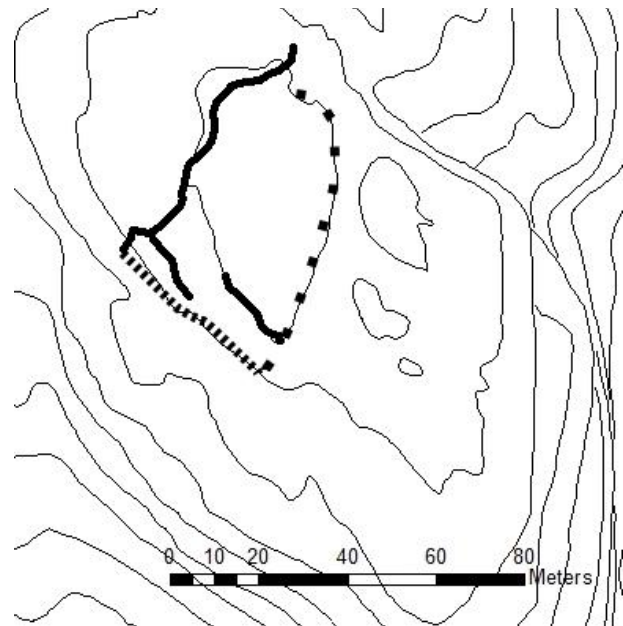
2.9 Kolbjørnsås

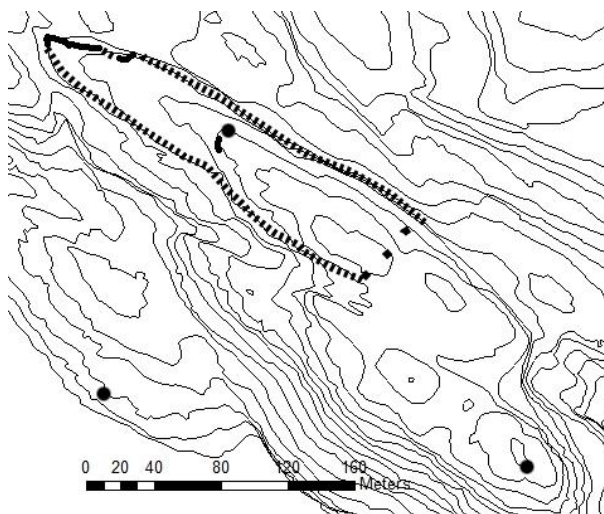
2.10 Siljantjern

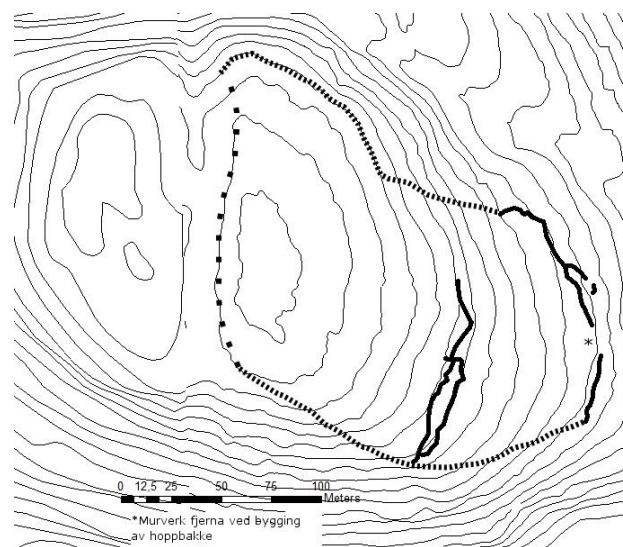
2.12 Røra

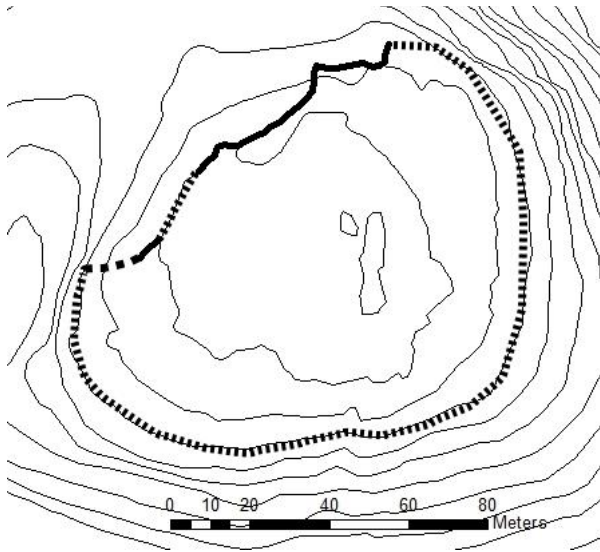
2.11 Ørvikåsen

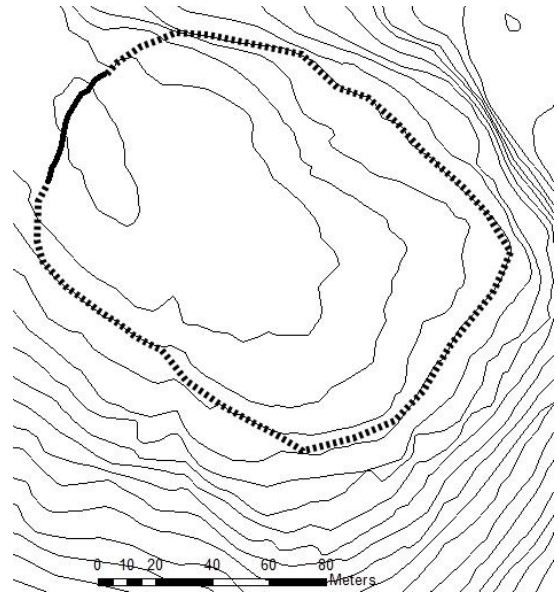
2.13 Rugtvedtkollen

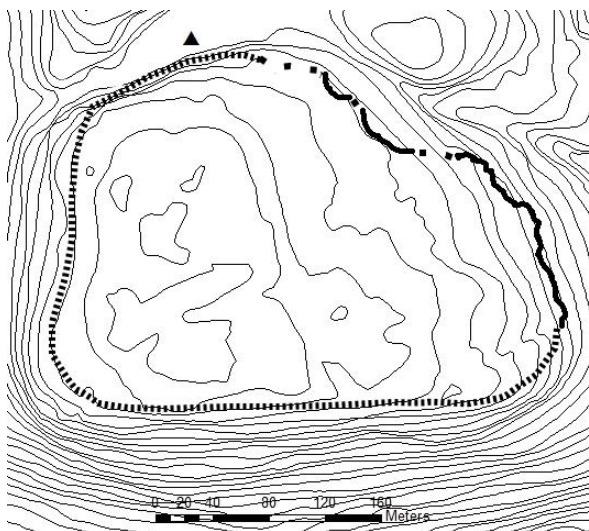
2.14 Steingardsåsen

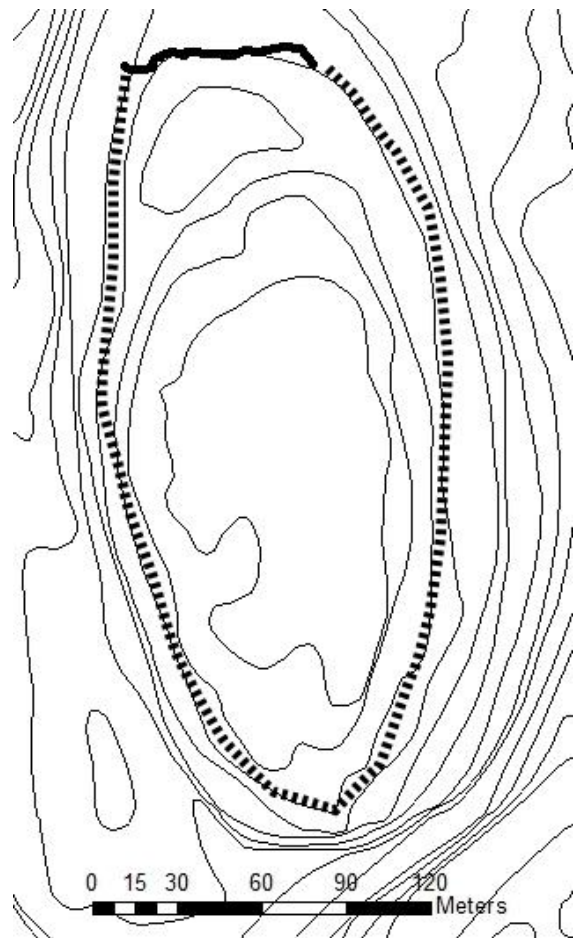
2.16 Liakollen

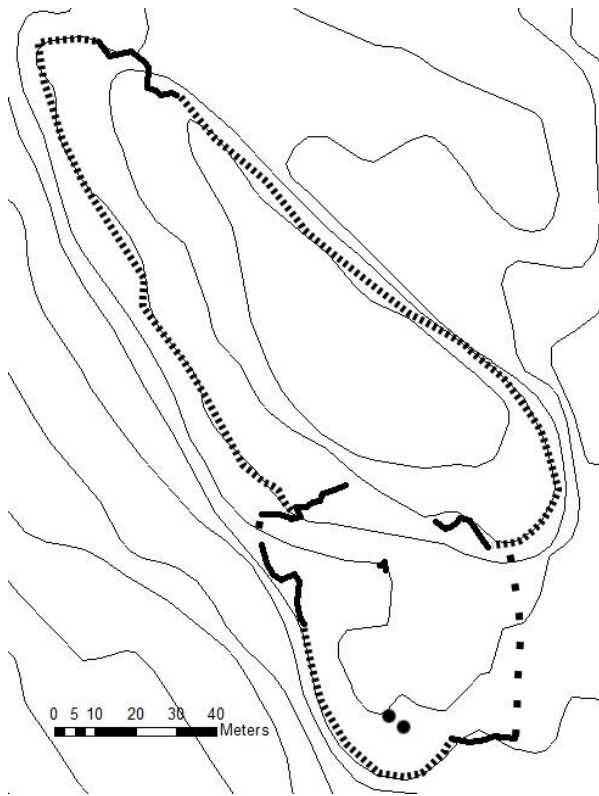
2.15 Vardåsen

2.17 Rustadkollen

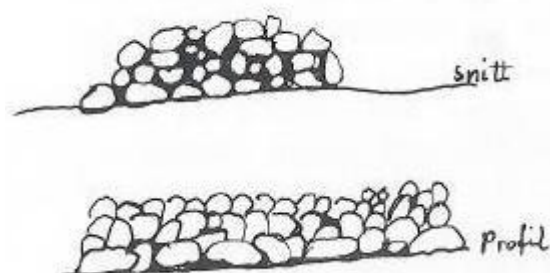

2.18 Øvrumsåsen

3. Murverk

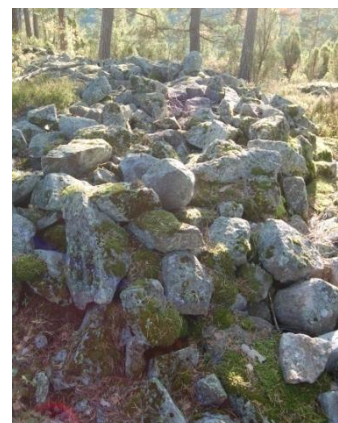
Murverkene er i dag ofte ganske utruste, og det er derfor vanskelig å se for seg hvordan de så ut den gangen de var i bruk. "Murverket på de fleste bygdeborgene vil for folk flest framstå som en skuffelse. Levningene er som regel beskjedne og består av sparsomme mengder med stein. Svært ofte kan man ikke erkjenne noe definert form." (Haraldsen 1990: 53). Tom Haraldsens sitat er gyldig for de fleste bygdeborgene i Skien, men det er til en viss grad mulig å skille ut noen murtyper.

Figur 45: Røysmur (Etter Haraldsen 1990)

Mange av borgene har en murtype som Haraldsen (ibid: 54) kaller "røyset stein". Jeg velger å kalle denne murtypen for "røysmur". Denne type murverk er den vi ofte forbinder med de lange steingjerdene på Jæren.

Murene har et trekanta eller bua tverrsnitt, og

Figur 2: Murverket på Liakollen

er bygd av uregelmessig forma stein (ibid: 54). Det beste eksemplet fra Skien som har en slik type mur er Liakollen. I dag vil nok de fleste gjerdene fortone seg som røyser, ettersom de ofte er kollapsede og utruste. Det er derfor ofte vanskelig å avgjøre om vi har med en røysmur å gjøre eller om det bare er en ødelagt mur.

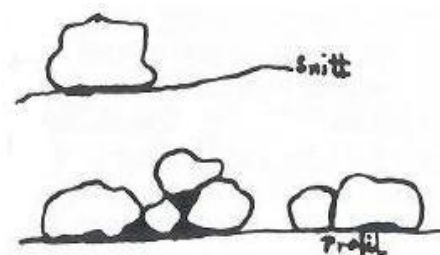
Noen av murverkene består av bare spredte store stein stabla i rekker. Haraldsen (ibid) kaller denne murtypen

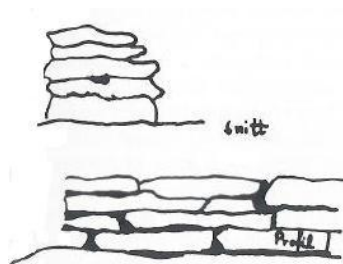
Figur 46: Steinstreng på Røvarkollen

for "steinstreng". Sammen med røysmuren er dette de enkleste murtypene, og de murene som var lettest å oppføre. Det er allikevel ikke sikkert disse typene mur tok

noe særlig kortere tid å bygge. Steinene i steinstrengmuren er ofte store og tunge, derfor kreves det også flere personer til å flytte på dem. I enkelte tilfeller dreier det seg om steiner på rundt 500 kg. Noen murer av denne typen har flere strenger av stein utenpå og oppå hverandre. I Skien er det flere eksempler på steinstrengmurverk, og et eksempel på dette er Røvarkollen.

Figur 3: Steinstreng (Etter Haraldsen 1990)

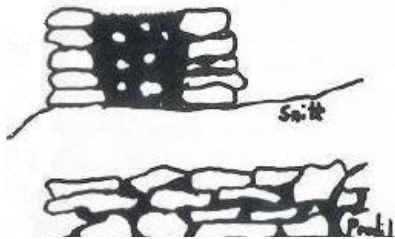

Figur 47: Tørrmur (Etter Haraldsen 1990)

Tørrmuren er kanskje det de fleste tenker seg når det er snakk om bygdeborg. Flate heller og firkanta stein som er pent stabla opp på hverandre, og minner om hvordan en i dag bygger natursteinsmurer. I Skien er det ikke mange steder det er bevart slikt murverk, men det finnes noen få korte murstumper hvor den originale muringa er bevart. På Røra finnes det et kort murstykke hvor det er mulig å se en form for enkel tørrmur.

Figur 48: Tørrmur på Røra

Figur 49: Kistemur (Etter Haraldsen 1990)

Kistemur (ibid: 54) er en annen type mur som det i det minste finnes et eksempel på fra Skien. Denne type muren består av en indre og en ytre tørrmur, og tomrommet mellom disse murene er fylt med mindre stein og/eller jord/sand. Etersom de fleste murene er sammenraste er dette en murtype som er vanskelig å påvise. Det er en stor mulighet for at mange av murene kan ha hatt en slik muring, ettersom det ofte er mye stor stein i ytterkantene av murene mens det i midten ser ut til å ligge større konsentrasjoner av mindre stein. Under en mindre utgraving i

1952 blei muren på Steinviksåsen undersøkt. Muren "... viste seg å være bygget av tørr stein, pent opplagt på yttersidene og fylt med mindre stein i midten." (Munch 1962: 116). Det anslås at muren har vært ca 1,5 m høy og 1,5 m brei.

Den siste murtypen jeg vil ta for meg er terrassemuren (Haraldsen 1990: 53). Denne murtypen består av en tørrmur og fyllmasser som er fylt inntil muren på baksida av muren. Dette gjør at man får en oppmurt terrasse, hvor det er god mulighet til å plassere en palisade på toppen av fyllmassen. Hvorvidt denne typen murverk finnes i Skien er noe usikkert.

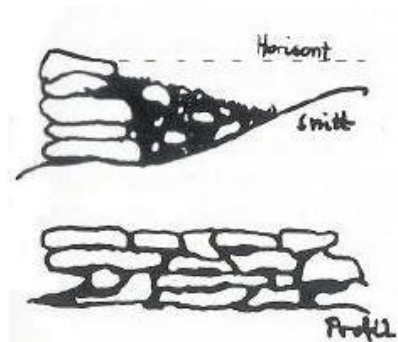

Figur 51: Terrassemur (?) på Trollborgen

Ved Trollborgen er det mulig at denne typen murverk har eksistert, men

muren er meget utrast og det er sikkert

massene bak muren er påfylt. Massene kan være store mengder humus som har hopet seg opp bak murverket.

Figur 50: Terrassemur (Etter Haraldsen 1990)

4. Oversikt over funn

Funnsted/Gårdsnavn	Keramikk/tre	Glass	Gull/sølv	Bronse/jern	Dyrerester	Redskaper	Våpen	Perler	Gravtype	Datering	Merknader	Museumsnr.
Falkum (g.nr. 3)	3 leirkar, inkl et spannforma	Liten glasskål	Gullbrakteat, relieffspenne i forgylt sølv	2 små korsforma spenner, en liten bøylespenne				Mosaikkperle	Inhumasjon	FVT		C-21856
Mæla (g.nr. 4-6)	Spannforma leirkar					Øks, sigd og kniv av jern			Inhumasjon	FVT		TGM-4183
Mæla (g.nr. 4-6)				2 korsforma spenner, 1 liten nål					Inhumasjon	FVT	2 skjeletter i en grav	C-22242
Mæla (g.nr. 4-6)				Korsforma spenne		Spinnehjul			Inhumasjon	FVT		C-27093
Bø (g.nr. 10)			Betalingsring av gull						X	FVT	Løsfunn	C-7149
Hoppestad (g.nr. 12)	2 leirkar				Oksebein			Leireperler	Kremasjon	FVT		C-29515
Tufte (g.nr. 54)	Leirkar								Kremasjon	EJA		Tapt
Lille Gjerpen (g.nr. 60)	Trespann		Ormhode-fingerring av gull	Bøylespenne	Hestetann	2 kniver av jern, pinsett av bronse	Tveegga sverd, 2 spydspisser		Inhumasjon	YRT/FVT	Usikkert om gullring hører til resten av gravfunnet	C-11718-27
Bratsberg (g.nr. 63)			Relieffspenne av sølv				Tveegga sverd		Inhumasjon	FVT	Usikkert om tingene stammer fra en og samme grav	C-23974+26566
Bratsberg (g.nr. 63)	Lerikar			Fibula av bronse, bronsekule		4 bryner			?	ERT	Funn fra omrota gravhaug	C-36666
Ballestad (g.nr. 65)	Kitt til spann			Fibula, kjede				19 små glassperler	Inhumasjon	YRT		C-23970
Ballestad (g.nr. 65)							Spydspiss		X	FVT	Løsfunn	C-29132
Li (g.nr.86)	Leirkar					Flintstykke			Kremasjon	YRT		C-22558
Espedalen (g.nr. 106)	5 leirkar, inkl et spannforma, kitt til spann	Überfang-glass	Fingerring av gull	Spenne med sølvblikk og glassperler, bøyleforma spenne, liten ring	Hestetenner	Kniv?, vevsverd, spinnehjul, jerntenn, flintstykke		104 glassperler, 33 ravperler	Inhumasjon	YRT		C-23240
Snellvedt (g.nr. 115)							Spydspiss		Kremasjon	YRT	Usikker grav	C-29133
Glennie (g.nr. 124)	Leirkar						2 spydspisser		?	EJA		Tapt

Findal (g.nr. 201-2)	Leirkar			LaTène-fibula					Kremasjon	FRJA	Urne	TGM-1114-15
Findal (g.nr. 201-2)	Leirkar								?	EJA	Usikker grav	TGM-2572
Findal (g.nr. 201-2)	Kitt til spann			Remspenne av bronse					?	FVT	Usikker grav	TGM-1065A-B
Findal (g.nr. 201-2)	Kitt til spann								?	EJA	Usikker grav	TGM-1085
Findal (g.nr. 201-2)	Hankekar								?	FVT	Usikker grav	TGM-500
Findal (g.nr. 201-2)	Hankekar								?	FVT	Usikker grav	TGM-501
Findal (g.nr. 201-2)	Leirkar			Bronsenål		Spinnehjul			?	YRT	Usikkert om tingene stammer fra en og samme grav	TGM-502-04
Findal (g.nr. 201-2)	2 hankekar, leirkar, lokk? av leire			Remspenne av jern		Kniv med bronseskift			?	EJA	Usikkert om tingene stammer fra en og samme grav	TGM-509-13+1064
Findal (g.nr. 201-2)	2 leirkar			Bronsespenne, små biter av bronse		Jernbiter			?	EJA	Sammenblanda funn	TGM-3382A-D
Findal (g.nr. 201-2)	Leirkar					Spinnehjul, jernbiter			Kremasjon	EJA		C-10777
Solum Prestegård (g.nr. 203)	Leirkar			Korsforma spenne					Kremasjon	FVT		C-9884-85
Holtan (g.nr. 204)	Leirkar, Kitt til spann					3 jernspiker			Kremasjon	FVT		C-17911-13
Holtan (g.nr. 204)	Leirkar								Kremasjon	FVT		C-17914
Holtan (g.nr. 204)	Leirkar								Kremasjon	EJA		C-17915
Holtan (g.nr. 204)	Leirkar								Kremasjon	EJA		Tapt
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar								Kremasjon	RT	Urne	TGM-887
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar, Kitt til spann								?	EJA		TGM-904
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar								?	EJA		TGM-907
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar								?	EJA	Flatmarksgrav med steinheller	TGM-913
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar								?	EJA		TGM-1117
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar								?	EJA		TGM-1140
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar								Kremasjon	EJA	Urne	TGM-1141
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar								?	EJA		TGM-1142
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar								Kremasjon	EJA	Urne	TGM-1143
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar								?	EJA		TGM-1161

Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar								Kremasjon	EJA	Urne	TGM-1188
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar, kitt til spann								?	EJA		TGM-1189A-B
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Hankekar								?	EJA		TGM-912
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar								?	EJA	Flatmarksgrav med steinheller	TGM-916
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar								Kremasjon	EJA	Urne	TGM-1118
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Leirkar, kitt til spann								?	EJA		TGM-1176-78
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Kitt til spann								Kremasjon	EJA	Flatmarksgrav med steinheller	TGM-886
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Kitt til spann								?	EJA		TGM-905
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Kitt til spann								?	EJA		TGM-908
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Kitt til spann								?	EJA		TGM-909
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Kitt til spann								?	EJA		TGM-910
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Kitt til spann								?	EJA		TGM-911
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Kitt til spann								?	EJA		TGM-918
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Hankekar, 2 leirkar, kitt til spann					2 spinnehjul			?	YRT/FVT	Mulig sammenblanda gravfunn	TGM841-45
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Spannforma leirkar								?	FVT		TGM-574
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Spannforma leirkar								?	FVT		TGM-575
Solumskogen (g.nr. 203-4)	3 hankekar, leirkar			Jernspiral til fibula eller spenne		Beinkam, 3 brynebiter			?	EJA	Mulig sammenblanda gravfunn	TGM-1190A-D
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Hankekar								?	EJA		Tapt
Solumskogen (g.nr. 203-4)	Bronsebesalg til trespann								Kremasjon	EJA		Tapt
Lien (g.nr. 206)	Leirkar, kitt til spann					Spinnehjul/spillebrikke			Kremasjon	EJA		TGM2660-62
Klyve (g.nr. 207 eller 223)	Kitt til spann			Fragment av bronsehalsring					Kremasjon	FRJA		TGM-2631
Skjelbrei (g.nr. 210)	Leirkar								Kremasjon	EJA		TGM-2654
Lille Fjære (g.nr. 215)	Leirkar, Kitt til spann								Kremasjon	EJA		TGM-2599-2603, 2610-13
Lille Fjære (g.nr. 215)	Leirkar						206 glassperler, ravperle		?	EJA		TGM-1927-28:054

Klosterskogen (g.nr.217)	Leirkar, Kitt til spann								?	YRT	Flatmarksgrav med steinheller	TGM-920+923
Klosterskogen (g.nr.217)	Leirkar			Hekte av jern		Spinnehjul			?	EJA		TGM-1081A-B
Klosterskogen (g.nr.217)	Leirkar					Jernbiter			?	EJA		TGM-1091
Klosterskogen (g.nr.217)	Leirkar								?	EJA		TGM-1555
Klosterskogen (g.nr.217)	Leirkar								?	EJA		TGM-1556
Klosterskogen (g.nr.217)	Leirkar, kitt til spann								?	EJA	Flatmarksgrav med steinheller	TGM-1602
Klosterskogen (g.nr.217)	Leirkar								Kremasjon	EJA	Urne	TGM-1767
Klosterskogen (g.nr.217)	Leirkar								?	EJA		TGM-4153
Klosterskogen (g.nr.217)	Kitt til spann								?	EJA		TGM-1084
Klosterskogen (g.nr.217)	Kitt til spann, rester av spann								Kremasjon	EJA		TGM-1603
Klosterskogen (g.nr.217)	Kitt til spann								?	EJA		TGM-1810
Klosterskogen (g.nr.217)	Hankekar								?	YRT	Flatmarksgrav med steinheller	TGM-919
Klosterskogen (g.nr.217)	Leirkar								?	EJA		TGM-1796
Klosterskogen (g.nr.217)	Hankekar			Hektespenne av bronse, korsforma spenne, beinnål					?	FVT	Sannsynligvis fra en og samme grav	TGM-520A-D
Klosterskogen (g.nr.217)	Leirkar "saltbøsse"			Remspenne av bronse					?	FVT		TGM-2615-16
Klosterskogen (g.nr.217)	3 hankekar								?	EJA	Sammenblanda funn	TGM-526
Klosterskogen (g.nr.217)	2 hankekar								?	YRT	Mulig sammenblanda funn	TGM-527
Klosterskogen (g.nr.217)	Hankekar					Spinnehjul, smeltedigel			Kremasjon	EJA	Mulig sammenblanda funn	TGM-1783-87
Vindalen (g.nr. 219)				Bronsefibula					?	ERT	Usikker grav	TGM-2497
Vindalen (g.nr. 219)	Kitt til spann					2 bryner			?	EJA		TGM-902A-B
Vindalen (g.nr. 219)	2 hankekar								?	YRT	Mulig sammenblanda funn	TGM-838-89
Vindalen (g.nr. 219)	Leirkar								?	EJA	Flatmarksgrav med steinheller	TGM-1604
Vindalen (g.nr. 219)	Leirkar								?	EJA		TGM-1877
Bjørntvedt (g.nr. 221)				Fibula, 2 ringnåler					Kremasjon	ERT		TGM-390-92

Bjørntvedt (g.nr. 221)						Sigd av jern			Kremasjon	ERT		TGM-393
Bjørntvedt (g.nr. 221)	Leirkar					Spinnehjul av bronse			Kremasjon	YRT		TGM-2524
Bjørntvedt (g.nr. 221)							Skjoldbule, 2 spydspisser		Kremasjon	YRT		TGM-389
Bjørntvedt (g.nr. 221)	Leirkar								Kremasjon	YRT		TGM-882
Bjørntvedt (g.nr. 221)	Leirkar								Kremasjon	YRT		TGM-388
Bjørntvedt (g.nr. 221)	Leirkar								Kremasjon	FVT		TGM-387
Bjørntvedt (g.nr. 221)	Leirkar								Kremasjon	FVT		TGM-394
Bjørntvedt (g.nr. 221)	Spannforma leirkar								Kremasjon	FVT		TGM-395
Bjørntvedt (g.nr. 221)	Spannforma leirkar, 3 leirkar, trespann med bronsebeslag, kitt til spann								Kremasjon	FVT		C-10095-96+101001
Bjørntvedt (g.nr. 221)				Bronsering, bronseblikk		Jernfragmenter		Bronseperler	Kremasjon	FVT		TGM-2556
Bjørntvedt (g.nr. 221)					Hestetann	Kroknøkkel, kniv			Kremasjon	FVT	Funn fra de 3 store haugene på gården, funnet sammen med brent bein og tre	TGM-1940-41:097A-K
Rugtvedt (g.nr. 225)	Leirkar								Kremasjon	EJA		C-22618
Søtvet (g.nr. 231-32)	Spannforma leirkar, leirkar, rester av trespann	Glassbeger med slipte fasetter	2 gullbrakteater, lite stykke gullblikk, fingerring av sølv, hektespenne av sølv, relieffspenne av sølv	Bronsefat		3 kroknøkler av bronse		10 glassperler	Inhumasjon	FVT		C-9440-49+9811
Melfall (g.nr. 277)						Beltestein			X	FVT	Løsfunn	C-13940
Hannes (g.nr. 279-80)				Vestlandskjele					Kremasjon	YRT		C-4941
Stenstad (Nome) (g.nr. 56)	4 leirkar (et tapt), trespann med bronsebeslag		Gullring (tapt), sølvbeslag	Korsforma spenne				Noen perler (tapt)	Inhumasjon	FVT	Funnet under en runestein	Nat. Mus. Kbh. 8031+8306-8+8411+8420

5. Registreringskjema for bygdeborgere

Dato: _____

Lokalitetsinformasjon

Gårdsnr: _____ Lokalitetsnr: _____ Lokalitetsnavn: _____ Referansenr: _____

Beliggenhet

GPS-koordinater fra borgens midtpunkt: _____

Største høyde over havet: _____

Veggetasjonstype: _____

Terrengbeskrivelse: _____

Mulig dyrkingsflater: _____

Vannkilde: _____

Forsvarsfaktor: Lett/Middels/Vanskelig

Utsyn: Dårlig/Godt/Meget godt

Innsyn: Umulig/Begrenset/Ubegrenset

Utsiktsbeskrivelse: _____

Murverk

Type: _____ Steintype: _____ Lengde: _____

Samlet lengde: _____ Største høyde: _____ Gjennomsnittlig høyde: _____

Største bredde: _____ Gjennomsnittlig bredde: _____

Gangtid til toppen med gjennomsnittlig stein: _____

Gjennomsnittlig steinstørrelse: _____

Mulige steinbrudd i nærheten: _____

Fotoliste

1: _____

2: _____

3: _____

4: _____

5: _____

6: _____

7: _____

8: _____

9: _____

10: _____

11: _____

12: _____

13: _____

14: _____

15: _____